

การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสังกัปัญหาสูตร
AN ANALYSIS OF BUDDHADHAMMA IN SAKKAPAÑHASUTTA

พระครูพิมลธรรมมานุกูล (สันติชัย โชติโก)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสักกปัญหสูตร

พระครูพิมลธรรมานุกูล (สันติชัย โชติโก)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

An Analysis Of Buddhadhamma In Sakkapanhasutta

Phrakhru Pimonthammranukul (Santichai Jotiko)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นักศึกษานิพนธ์ เรื่อง “การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสักปัญหาสูตร” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตาม หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(รศ.ดร.เวทย์ บรรณกรกุล)

ประธานกรรมการ

(พระมหาบุญไทย ปุณณมโน, ดร.)

กรรมการ

(รศ.ดร.สุวิญ รักษัตย์)

กรรมการ

(พระเทพสุวรรณเมธี, ดร.)

กรรมการ

(ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชณรงค์)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระเทพสุวรรณเมธี, ดร.
ดร.สุพิชฌาย์ พรพิชณรงค์

ประธานกรรมการ
กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูพิมลธรรมมานุกุล)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสักกปัญหสูตร

ผู้วิจัย : พระครูพิมลธรรมานุกูล (สันติชัย โชติโก)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเทพสุวรรณเมธี, ดร., ป.ธ.๘, พธ.บ. (ปรัชญา),
ศศ.ม. (ภาษาสันสกฤต), พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)

: ดร. สุพิชฌาย์ พรพิชฌรงค์, ศศ.บ. (ภาษาไทย), บธ.ม. (บริหารธุรกิจ),
ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกะ ๒) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของสักกปัญหสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในสักกปัญหสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง ผลจากการศึกษาและวิจัยพบว่า

พระพุทธศาสนาได้แสดงถึงหลักปฏิบัติที่จะทำให้นุชนายเป็นเทวดา โดยให้ปฏิบัติในหลักบุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ หลักสัมปทา เทวธรรม และวัตตบท ๗ บุคคลจะเป็นท้าวสักกะได้ด้วยการประพาดวัตตบท ๗ ประการ คือ เลี้ยงมารดาบิดา ประพาดอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ พุดจาแต่คำอ่อนหวาน ไม่พูดคำส่อเสียด มีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการเสียสละ พุดคำสัตย์ และไม่โกรธพร้อมด้วยมีคุณธรรมอื่น ๆ หลักปฏิบัติเหล่านี้เป็นประโยชน์เกื้อกูลอย่างยิ่งแก่ผู้ปฏิบัติ

พระพุทธเจ้ามีการติดต่อกับเทวดาอยู่เป็นประจำ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบมีไมตรีจิตร่วมกันฉันมิตร เทวดามีโอกาสได้ฟังธรรม และเมื่อมีปัญหาข้อสงสัยก็สามารถลงมายังโลกมนุษย์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามวิธีการแก้ปัญหา หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบแก่เทวดานั้น สามารถจัดเป็นหลักใหญ่ ๆ ต่อการพัฒนาที่สำคัญคือ หลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดาเพื่อพัฒนาตนเอง เพื่อพัฒนาสังคม และเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น โดยเฉพาะหลักธรรมเพื่อความหลุดพ้น นั้นถือเป็นเป้าหมายที่สำคัญ ในทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่มีการกล่าวไว้ครอบคลุมกลุ่มเล็กในการปฏิบัติซึ่งนำไปสู่ความหลุดพ้น ตั้งแต่ระดับโลกียะ ไปจนกระทั่งถึงระดับโลกุตระคือ มงคลสูตร ได้แก่พระสูตรใหญ่ที่วางข้อปฏิบัติเอาไว้ถึง ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาล เป็นข้อต้น จนถึงจิตเกษมจากโยคะเป็นข้อสุดท้าย

Thesis Title : An Analysis of Buddhadhamma In Sakkapañhasutta
Researcher : PhrakhruPimonthammranukul (Santichai Jotiko)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)
Thesis Supervisory Committee
: PhraThepsowanmetee, Dr.,Pali VIII, B.A. (Philosophy),
M.A. (Sanskrit), Ph.D. (Buddhist Studies)
: Dr.Supitcha Pornpitchanarong, B.A. (Thai),
M.B.A. (Business Administration), M.A. (Buddhist Studies)
Ph.D. (Buddhist Studies)
Date of Graduation : March 13, 2018

Abstract

There are three purpose of this thesis is 1) to study the principles of the Buddhist Moral Code that caused to the birth of Indra deva, 2) to study the history and importance of Sakapanha Sutra and related sutras, and 3) to study and analyze Buddhist Moral Code in Sakapanha Sutra and related sutras.

The results of the study and research found that the Buddhist have shown the practice to be human beings as deities by following the Three Bases of Meritorious Action. Ten Bases of Meritorious Action, Sampatta or Achievement, Deva Dhamma and Seven Watta Chapters. The person who is a Indra need to be disciplined following Seven Watta Chapters namely taking care his parents, being humble and respecting for elders, speaking proper words, speak the truth, be free of stinginess ,willing to sacrifice, speak up honestly and not be angry, and have other virtues. These principles are the great benefit to practitioners.

The Buddha was in contact with the deities on a regular basis with friendly relationship. The deva had the opportunity to listen to the Dharma. And when they were in doubt, they could come down to the human world, to ask the Buddha for the solution. The principle that the Buddha brought to the deities could be classified as a major development, namely the principle for satisfying the curiosity of the deities for self-improvement, to develop society and to liberate. It is an important goal in Buddhism. The principle claimed that it covered the depths of practice which lead to the liberation from the Logiya level or Mundane until the

level of Lokuttara or Supramundane is a Mangala Sutta, the main practice is comprised of 38 virtues such as do not meet the bully, etc. to begin to the spirit of yoga as the last.

กิตติกรรมประกาศ

เกล้าฯ ขอประทานโอกาสกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สมศักดิ์ อุปสโม) เจ้าคณะใหญ่หนกลาง กรรมการมหาเถรสมาคม ประธานกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแห่งชาติ รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม เป็นอย่างสูง ที่พระเดชพระคุณฯ ได้เมตตาเปิดการเรียนการสอนหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนานี้ขึ้น เพื่อให้โอกาสในการศึกษา อันส่งผลให้เกล้าฯ ได้เข้ามาศึกษาเป็นรุ่นที่ ๒

ขอกราบขอบพระคุณ พระมหาโกมล กมล รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บาฬีศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดีนั้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณพระเทพสุวรรณเมธี (สุชาติ กิตติปิโย) รักษาการผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ประธานที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เป็นอย่างสูงที่เมตตาให้คำปรึกษา แนะนำ และแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มาโดยตลอด รวมทั้งขอเจริญพรขอบคุณ ดร. สุพิชฌาย์ พรพิชมรงค์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำแนะนำเพิ่มเติมเพื่อความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นของวิทยานิพนธ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่กรุณาประสาทความรู้ในด้านต่าง ๆ อันเป็นพื้นฐานสำคัญของวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณคณะกรรมการ เจ้าหน้าที่หลักสูตรบัณฑิตศึกษา และเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ห้องสมุดทุกท่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม ที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการดำเนินการต่าง ๆ และกัลยาณมิตรเพื่อนนิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่น ๒ ทุกท่านที่ช่วยเป็นกำลังใจให้งานวิจัยสำเร็จลุล่วง ตลอดจนเอื้อเฟื้อข้อมูลในทำวิจัย ตลอดถึงผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่าน ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงประกอบในการทำวิจัยในครั้งนี้

คุณงามความดีในการศึกษาค้นคว้าและการจัดทำวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอน้อมนำมาบูชาสักการะแด่พระรัตนตรัย และบูชาคุณบุพการี บิดา มารดาผู้ให้กำเนิด ครูบาอาจารย์ ครอบครัวยุติ การอุปถัมภ์ในการศึกษา พระราชรัตนโสภณ เจ้าคณะเขตพระโขนง-บางนา เจ้าอาวาสวัดบางนาออก กรุงเทพมหานคร ตลอดทั้งอุบาสก อุบาสิกาวัดบางนาออก ครูอาจารย์และท่านผู้เป็นเจ้าของตำราที่ได้กรุณาประสิทธิประสาทวิชาความรู้ ยังผลให้ผู้วิจัยได้ประสบความสำเร็จในการศึกษาด้วยดี

พระครูพิมลธรรมมานุกูล (สันติชัย โชติโก)

๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ง
สารบัญ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ หลักพุทธธรรมที่ทำให้เป็นท้าวสักกะ	๙
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องเทวดา	๑๑
๒.๑.๑ ความหมายของเทวดา	๑๑
๒.๑.๒ ความเป็นมาของเทวดา	๑๓
๒.๑.๓ ประเภทของเทวดา	๑๖
๒.๓ หลักธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดเป็นท้าวสักกะ	๑๙
๒.๓.๑ บุญ	๑๙
๒.๓.๒ สัมปทา ๕	๒๔
๒.๓.๓ เทวธรรม ๒	๒๗
๒.๓.๔ วัตตบพ ๗ ประการ	๒๗
๒.๔ บุญกรรมของท้าวสักกะเมื่อเป็นมฆมาณพ	๓๑
๒.๔.๑ มฆมาณพได้สหาย ๓๓ คน	๓๑
๒.๔.๒ อานุภาพแห่งเมตตา	๓๒
๒.๔.๓ มฆมาณพพร้อมสหาย ๓๓ คน สร้างศาลา	๓๓
๒.๔.๔ เรื่องช้างเอราวัณ	๓๔

	ฉ
๒.๔.๕ เทพนครในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์	๓๔
๒.๕ สรุป	๓๖
บทที่ ๓ การถามปัญหาธรรมของท้าวสักกะที่ปรากฏในพระสูตร	๓๗
๓.๑. สาเหตุที่ท้าวสักกะทูลถามปัญหา	๓๘
๓.๑.๑ กลัวต่อมรณภัย	๓๘
๓.๑.๒ กลัวจะไปเกิดในนรก	๓๙
๓.๑.๓ เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า	๓๙
๓.๑.๔ ต้องการตอบสนองความอยากรู้ของตน	๔๐
๓.๒ การตอบปัญหาธรรมในพระสูตรของพระพุทธเจ้า	๔๐
๓.๒.๑ สักกปัญหาสูตร ในทีฆนิกาย มหาวรรค	๔๑
๓.๒.๒ จุฬัตถาสังขยสูตร ในมัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสกั	๔๓
๓.๒.๓ สักกสังยุต ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค	๔๔
๓.๒.๔ กุฎทิกาสสูตร ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค	๔๖
๓.๒.๕ สักกปัญหาสูตร ในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	๔๖
๓.๒.๖ ตัณหาวรรค ในขุททกนิกาย ธรรมบท	๔๗
๓.๓ สรุป	๔๘
บทที่ ๔ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมในสักกปัญหาสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง	๕๐
๔.๑ หลักธรรมเพื่อแก้ข้อสงสัยของเทวดาในพระสูตร	๕๑
๔.๒ หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง	๖๖
๔.๓ หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม	๗๘
๔.๔ หลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น	๘๗
๔.๕ สรุป	๑๐๒
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๐๓
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๐๓
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๔
บรรณานุกรม	๑๐๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบุ เล่ม/ข้อ /หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ ตัวอย่างเช่น วิ.ม.(บาลี) ๔/๑๒/๑๒ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวคคปาติ พระไตรปิฎกภาษาบาลี เล่ม ๔ ข้อ ๑๒ หน้า ๑๒ วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๒/๑๒ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๔ ข้อ ๑๒ หน้า ๑๘.

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑	วิ.มหา.	(ไทย) = วินัยปิฎก มหาวังค์	(ภาษาไทย)
๔	วิ.ม.	(ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑๐	ที.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.มู.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๓	ม.ม.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
	ม.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๔	ม.อุ.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสกปาติ	(ภาษาบาลี)
	ม.อุ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๖	ส.นิ.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
๑๗	ส.ข.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
๑๘	ส.สพ.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
	ส.ม.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทุก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนินบาต	(ภาษาไทย)
	อง.ติก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนินบาต	(ภาษาไทย)
๒๑	อง.จตุกก.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนินบาตปาติ	(ภาษาบาลี)
๒๒	อง.ปณจก.	(บาลี) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปณจกนินบาตปาติ	(ภาษาบาลี)
	อง.ปณจก.	(ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปณจกนินบาต	(ภาษาไทย)

	อง.ฉก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๓	อง.สตุต.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
	อง.อฎฐก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิบาต	(ภาษาบาลี)
๒๔	อง.ทสก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
๒๕	ขุ.ขุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
	ขุ.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน	(ภาษาไทย)
	ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)
	ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๖	ขุ.วิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๖	อภิ.ปุ.	(ไทย) = อภิธรรมปิฎก ปุคคลบัญญัติ	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

การอ้างอิงอรรถกถาภาษาบาลีใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น อง.ทก.อ. (บาลี) ๑/๒๙๗/๔๒๐ หมายถึง อังคุตตรนิกาย มโนรทปุรณี ทุกนิปาต อฎฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๑ ชื่อ ๒๙๗ หน้า ๔๒๐ ถ้าไม่ระบุเลขชื่อของคัมภีร์อรรถกถา ภาษาบาลี จะระบุเฉพาะเล่มและหน้า เช่น ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๗/๘๙-๙๓ หมายถึง ขุททกนิกาย ธรรมบทอฎฐกถา ภาษาบาลี เล่ม ๗ หน้า ๘๙-๙๓ ถ้าไม่ระบุเล่มของคัมภีร์อรรถกถาภาษาบาลี จะระบุเฉพาะชื่อและหน้า เช่น ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๐/๑๓๑ หมายถึง ขุททกนิกาย ปรมตลโชติกา ขุททกปาฐอฎฐกถา ภาษาบาลี ชื่อ ๑๐ หน้า ๑๓๐.

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
ที.ม.อ.	(บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงคฺลวิลาสินี มหาวคฺคอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ที.ปา.อ.	(บาลี) = ทีฆนิกาย สุมงคฺลวิลาสินี ปาฎิกวคฺคอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.อุ.อ.	(บาลี) = มชฺฉิมนิกาย ปปลงฺสุทนี อุปริพณฺณาสกอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ม.มู.อ.	(บาลี) = มชฺฉิมนิกาย ปปลงฺสุทนี มูลปณฺณาสกอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
สํ.ส.อ.	(บาลี) = สยฺยตฺตนิกาเย สारตฺถปฺกาสินี สคาถวคฺคอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.อ.	(บาลี) = ขุททกนิกาย ปรมตลโชติกา ขุททกปาฐอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ.	(บาลี) = ขุททกนิกาย ธรรมบทอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.อ.	(บาลี) = ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี อิติวุตตกอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)

ช.สุ.อ.	(บาลี) = ชุททกนิกาย ปรมตลโชติกา สุตตนิปาตอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
ช.เถร.อ.	(บาลี) = ชุททกนิกาย ปรมตลทีปนี เถรคาถาอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)
อง.อิตี.อ	(บาลี) = ชุททกนิกาย ปรมตลทีปนี อิติวุตตกอฎฐกถา	(ภาษาบาลี)

ค. คำย่อชื่อคัมภีร์ปกรณ์วิเสส

การอ้างอิงคัมภีร์ปกรณ์วิเสส ใช้อ้างอิง เล่ม/ข้อ/หน้า ตัวอย่าง มงคล. (บาลี) ๑/๒๐/๑๖ หมายถึง มงคลตลทีปนี ภาษาบาลี เล่ม ๑ ข้อ ๒๐ หน้า ๑๖.

ปกรณ์วิเสส

คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
มงคล.	(บาลี) = วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์	(ภาษาบาลี)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คำสอนในพระพุทธศาสนา นอกจากจะเป็นหลักที่พึงและเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ แล้วยังเป็นเครื่องมืออันสำคัญอย่างหนึ่งที่ใช้ปกครองคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข เพราะคำสอนมุ่งให้คนประพฤติดี ละเว้นความชั่วและทำจิตใจให้ผ่องแผ้ว อันเป็นหลักสำคัญของการอยู่ร่วมกัน ด้วยเหตุแห่งความนับถือศรัทธา และความเชื่อมั่นในหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาที่เข้มแข็ง แดงบันดาลใจที่สร้างสรรค์สถาปตยกรรม วรรณกรรม ศิลปกรรม วัฒนธรรม และประเพณีที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนา และยิ่งไปกว่านั้น ยังช่วยย้ำเตือนความสำคัญของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เด่นชัดยิ่งขึ้น

มนุษย์เรานั้นตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าสิ่งที่มนุษย์ทุกคนตั้งความหวังในการทำบุญสร้างบุญกุศลคุณงามความดี หรือกระทำความดีต่าง ๆ นั้นก็เพื่อให้ตนได้รับความสุขสบายทั้งในชาตินี้และชาติหน้า หรือเมื่อยามที่ละโลกนี้ไปแล้ว พระพุทธศาสนาถือว่าคติคือที่ไปหลังความตายนั้นไม่สามารถคาดการณ์ หรือเดาไว้ได้ล่วงหน้าว่าเส้นทางของชีวิตหลังความตายนั้นจะเลือกเดินไปทางไหนระหว่างตกสู่อบาย หรือการกลับมาเป็นมนุษย์ หรือไปจุติเป็นเทวดา ถึงแม้ว่ามนุษย์ไม่อาจคาดการณ์ในภพภูมิ หรือคติที่ไปในภายภาคหน้าได้ แต่มนุษย์สามารถเลือกที่จะกระทำความดี ภาวนาหรือคติชีวิตหลังความตายนั้นในทางพระพุทธศาสนาได้มีการแบ่งออกเป็น ๓ ภพภูมิใหญ่ ๆ ประกอบไปด้วย (๑) อบายภูมิ (๒) มนุสสโลก และ (๓) เทวโลก หรือสรวงสวรรค์ และในภพภูมิใหญ่ทั้ง ๓ นี้ ยังประกอบไปด้วยลำดับชั้นหรือแดนต่าง ๆ อีกมากมายรวมถึงมีความแตกต่างกันทั้งในเรื่องของสถานที่ในภพภูมิใหญ่ทั้ง ๓ นั้นก็ยังคงประกอบไปด้วยลำดับชั้นหรือแดนต่าง ๆ อีกมากมาย รวมถึงมีความแตกต่างกันในเรื่องของสถานที่ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และความเป็นอยู่ ทั้งนี้ อยู่ที่การกระทำหรือกรรมที่มนุษย์ได้กระทำไว้ครั้งที่ยังมีชีวิตอยู่ ที่จะนำไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ เหล่านี้^๑ และในทางพระพุทธศาสนา มีการแบ่งภพภูมิในเทวโลกหรือสรวงสวรรค์ เป็นลำดับชั้น ตามความละเอียดประณีตอีกทีหนึ่ง โดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาวจร อยู่บนสวรรค์ชั้นฉกามาพจร หรือสวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ประกอบไปด้วยสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรติ และปรนิมมิตสวตี เทวดาชั้นรูปาวจร หรือรูปพรหม ๑๖ ชั้น เป็นเทวดาที่ยังมีกายทิพย์อยู่ และอรุปรหม ๔ ชั้น เป็นเทวดาซึ่งไม่มีกายทิพย์ ในชั้นพรหมโลกนี้ไม่ต้องกินอาหาร ไม่มีการชั่งแวงทางเพศ แต่อาศัยความสุขจากฌานเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตภาวะของพรหมนั้น

^๑ ศรวัดน์ ปริยัติเมธี, เลือกชีวิตหลังความตายได้ด้วยตนเอง, (นนทบุรี: สมาร์ทบุ๊ก, ๒๕๕๑), หน้า

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้ระบุถึงแนวความคิดเกี่ยวกับเทวดาที่ปรากฏใน พระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม โดยเฉพาะในพระสูตร ได้กล่าวถึงเทวดาไว้ใน เทวดาสังยุต และพระสูตรอื่น ๆ อีก หลายพระสูตร พระพุทธศาสนายอมรับว่า เทวดามีอยู่จริง เทวดาเป็นผู้มีความพิเศษในตัวคือ มีกายทิพย์ มีรัศมีงดงาม มีอายุยืนยาว มีคุณพิเศษ มีमानและอภิญา เป็นต้น เทวดามาจากมนุษย์ ผู้ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ พระพุทธศาสนาได้แสดงถึงหลักปฏิบัติที่จะทำให้มนุษย์เป็นเทวดา ท้าวสักกะ ผู้เป็นเทพราชาหรือจอมเทพผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทวดาทั้งปวง เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าที่มีบทบาทความสำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่าท้าวสักกะ มีบทบาทมากกว่าเทวดาองค์อื่น เมื่อใดที่พุทธบริษัทมีความเดือดร้อน เมื่อนั้นท้าวสักกะ จะทรงรู้สึกไม่สบายพระทัย ดังที่มีคำประพันธ์ว่า

“ทิพย์อาสน์เคยอ่อนแต่ก่อนมา	กระด้างดั่งศิลาประหลาดใจ
จะมีเหตุมันแน่นในแดนดิน	อมรินทร์เร่งคิดสงสัย
จึงสอดส่องทิพย์เนตรดูเภทภัย” ^๒	เป็นต้น

และยังมีเรื่องราวในคัมภีร์หลายแห่งกล่าวถึง ท้าวสักกะผู้มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธเจ้า ทรงช่วยเหลือพระองค์มาตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ บำเพ็ญบารมีในพระชาติต่าง ๆ จนถึงพระชาติสุดท้าย มีเรื่องราวในพุทธประวัติตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งนิพพาน ท้าวสักกะทรงเป็นผู้ฝึกฝนในทางธรรม พระองค์มักจะเสด็จลงมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า บางครั้งเสด็จลงมาถามปัญหาธรรม^๓ ทรงอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าในโอกาสต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสอนทั้งเทวดาและมวลมนุษย์จนได้รับการยกย่องถวายพระนามว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^๔ พระพุทธเจ้ามีความสัมพันธ์กับเทวดาอยู่เป็นประจำ โดยมีความสัมพันธ์แบบไม่ตรีจิตต่อกันและเป็นการอนุเคราะห์ต่อเทวดาด้วยการแสดงธรรมตอบปัญหาธรรมแก่เทวดา การตอบปัญหาเทวดานั้น มีปรากฏในพระสูตรหลายแห่งเป็นภาษิตสั้น ๆ เช่น วนโรปสูตร กล่าวถึงการปลูกป่า เทวดาทูลถามว่า

“ชนเหล่าไหนดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ชนเหล่าใดปลูกสวนอันนารื่นรมย์ ปลูกป่า สร้างสะพาน ขุดสระน้ำ บ่อน้ำ และที่พักอาศัย บุญยอมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืนตลอดกาลทุกเมื่อ ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรมสมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์แน่นอน”^๕

จากที่กล่าวมา พระพุทธศาสนามีแนวความคิดเกี่ยวกับเทวดาซึ่งพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญและทรงให้ความอนุเคราะห์แก่เทวดาด้วยการตอบปัญหาธรรม จัดเป็นความสัมพันธ์แบบชาวพุทธระหว่างมนุษย์กับเทวดา ด้วยท่าทีแห่งไมตรีจิต ไม่รบกวาน ไม่ชวนให้เสีย แต่เป็นการได้ คือ

^๒ ห้องสมุดดิจิทัลวชิรญาณ “บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง ตอนที่ ๘ พระสังข์ตีคัลลี”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://vajirayana.org/บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง/ตอนที่-๘-พระสังข์ตีคัลลี/> [๑ กันยายน ๒๕๖๐].

^๓ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๓๔๔/๒๗๒.

^๔ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑.

^๕ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

เทวดาได้ถามปัญหา บรรเทาความสงสัย ได้ดวงตาเห็นธรรม^๖ พระพุทธเจ้าได้ตอบปัญหา ได้อนุเคราะห์เทวดาด้วยธรรม ทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอดระยะเวลา ๔๕ พรรษา ทรงปฏิบัติกิจเพื่อประโยชน์ต่อเทวดาและมนุษย์มิได้ขาด ซึ่งปรากฏในพุทธกิจ ๕ ประการ พุทธกิจหนึ่งว่า อหุตมรตเต เทวปณหน^๗ ที่ยั้งคั้นทรงตอบปัญหาเทวดา คือ เหล่าเทวดาในหมื่นโลกธาตุต่างพากันเข้าเฝ้าถามปัญหาตามที่เตรียมมา

การถามปัญหาของเทวดาหรือท้าวสักกะนั้นเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยสนใจว่าเพราะเหตุใด เทวดาจึงอยากถามปัญหา เพราะความเข้าใจของคนส่วนใหญ่จะคิดว่า เทวดาเป็นผู้มีสุขซึ่งเกิดจากบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญเมื่อครั้งที่ยังเป็นมนุษย์ บุญส่งผลให้ได้สิ่งที่เป็นที่ทิพย์ เทวดายังมีขัดข้องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของตน ยังขอโอกาสเข้าเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ ซึ่งปรากฏในพระสูตรว่า สักกปัญหาสูตร ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาว่าหลักธรรมใดที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกะ เพราะเหตุใดเทวดาจึงอยากถามปัญหา พระพุทธเจ้าทรงอนุเคราะห์แก่เทวดา โดยการให้เข้าเฝ้าถามปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งท้าวสักกะเป็นผู้มีคุณธรรมที่โดดเด่นปัญหาของท้าวสักกะ จึงเป็นหลักธรรมที่น่าสนใจที่จะศึกษาและหัวข้อนี้ยังไม่มีผู้ใดได้ทำการศึกษาไว้ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา เพื่อเป็นประโยชน์ต่อพุทธบริษัทในการปฏิบัติธรรมและเพื่อการพัฒนาชีวิตสืบต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกะ
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของสักกปัญหาสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในสักกปัญหาสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ หลักธรรมใดที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกะ
- ๑.๓.๒ ความเป็นมาและความสำคัญของสักกปัญหาสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง คืออะไร
- ๑.๓.๓ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสักกปัญหาสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง คืออะไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๑/๓๐๐.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวแอนดีโฮม จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๒๖๙.

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งศึกษาเรื่อง แนวคิดเกี่ยวกับท้าวสั๊กกะที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ ความหมาย ความเป็นมา คุณธรรม หลักธรรมที่ทำให้เป็นท้าวสั๊กกะ ศึกษาการถามและตอบ ปัญหาท้าวสั๊กกะของพระพุทธเจ้า วิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาท้าวสั๊กกะ และทเวดาอื่น ๆ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเอกสาร

ศึกษาค้นคว้าจากหลักฐานข้อมูลในคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๐๐ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๒๕ หนังสือตำราวิทยานิพนธ์และงานเขียนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมหรือข้อธรรมที่ปรากฏในสั๊กปัญหาสูตร
 สั๊กปัญหาสูตร หมายถึง พระสูตรที่กล่าวถึงปัญหาของท้าวสั๊กกะ
 ท้าวสั๊กกะ หมายถึง ทเวดาตนหนึ่งซึ่งเป็นใหญ่หรือเป็นผู้นำ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทบทวนวรรณกรรม เอกสารวิชาการ รวมทั้งรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสั๊กปัญหาสูตร พบรายการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

นัยนา โปร่งธูระ ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของพระอินทร์ในปัญญาสชาดก” จากการศึกษาพอสรุปได้ว่า พระอินทร์ทรงเป็นเทพแห่งความดี เพราะผู้จะเป็นพระอินทร์ได้นั้นต้องประพฤติความดีอย่างต่อเนื่อง บทบาทของพระอินทร์ซึ่งปรากฏในปัญญาสชาดกก็เป็นบทบาทที่ทำแต่ความดี ทั้งการช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก การอนุโมทนาบุญกุศลที่ผู้อื่นได้กระทำ การส่งเสริมให้ผู้อื่นได้บำเพ็ญความดี และการอบรมสั่งสอนให้ผู้อื่นได้รู้จักเหตุและผลแห่งการกระทำความดี นอกจากนี้ พระอินทร์จะรู้ว่ามีเหตุเดือดร้อน เพราะอาสนะที่ประทับของพระองค์ร้อนเนื่องจากบุญบารมี และคุณงามความดี ที่ผู้ที่เดือดร้อนได้กระทำไว้เท่านั้น พระองค์จะไม่ช่วยเหลือ หรือส่งผลการกระทำกรรมดีให้แก่ผู้ที่ทำความชั่ว^๘

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรม สรุปว่า “โดยภาวะพื้นฐาน ทเวดาทุกประเภทตลอดถึงพรหมที่สูงที่สุดล้วนเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ เช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลายและส่วนใหญ่ก็เป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายกับมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้าง ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ แม้ว่าเมื่อเปรียบเทียบกับ

^๘ นัยนา โปร่งธูระ, บทบาทของพระอินทร์ในปัญญาสชาดก, จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชทานเพลิงศพนางสาวนัยนา โปร่งธูระ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔)

โดยเฉลี่ยตามลำดับฐานะเทวดาจะเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่าแต่ก็อยู่ในระดับใกล้เคียง กันจนพุดรวม ๆ ไปได้เป็นระดับสุดดีด้วยกัน^๙

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ) ได้กล่าวถึง การพรรณนาสวรรค์ ว่าเทวดาที่สถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี นับเป็นเทวดากลุ่มที่ ๕ ในบรรดาเทวดาที่สถิตอยู่ในสวรรค์ ๖ ชั้น หรือฉกามาพจรสวรรค์ เทวดาเหล่านี้ระหว่างเทวดาชั้นดุสิตและชั้นปรนิมมิตวสวัตตี เทวดาผู้เป็นใหญ่ปกครองสวรรค์ชั้นนี้มีนามว่า ท้าวสุนิมมิตหรือสุนิมมิตเทพบุตร เทวดาทุกองค์ที่สถิตบนสวรรค์ชั้นนี้ล้วนแต่เป็นผู้ที่เคยประกอบคุณงามความดีไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ทั้งสิ้น โดยเฉพาะนางวิสาขามหาอุบาสิกา ซึ่งเป็นผู้สร้างวัดบุพพารามถวายพระพุทธเจ้า และได้ให้ความอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาตลอดชีวิตก็ได้บังเกิดเป็นเทวดาอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้^{๑๐}

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) กล่าวว่า อุปัตติเทพหรือเทวดาโดยกำเนิด เกิดในโอปปาติกโยนิ เมื่อจะเกิดก็อุบัติขึ้นมาไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนเช่นมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายอุบัติเกิดขึ้นมีรูปร่างเป็นทิพย์ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาวเป็นเทพบุตรเทพธิดา^{๑๑}

รังษี สุนทนต์ กล่าวถึงพุทธกิจไว้ในหนังสือพุทธกิจ: กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำสรุปว่า “พุทธกิจ ๕ อย่าง คือ พระจริยาวัตรที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติเป็นประจำ ๕ ระยะเวลา พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ คือ พระพุทธเจ้าในอดีต พระเจ้าในอนาคต พระพุทธเจ้าในปัจจุบัน ประทับอยู่ที่ใดก็ตามจะไม่ละกิจ ๕ อย่าง พระองค์ทรงมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ตลอด กาลเวลาทั้งปวงในการบำเพ็ญพุทธกิจ ๕ ระยะเวลา กิจทั้ง ๕ นี้พระพุทธเจ้าทรงกระทำทุกวัน กิจข้อแรก คือ ปุเรภัตตกิจ , ปัจฉภัตตกิจ, เป็นช่วงเวลากลางวัน กิจอีก ๓ ข้อ คือปุริมยามกิจ, มัชฌิมยามกิจ และปัจฉิมยามกิจ เป็นช่วงกลางคืน^{๑๒}

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เกื้อพันธ์ นาคบุปผา ได้ศึกษาเรื่อง “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี และวรรณคดีไทย” พบว่า ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท (วรรณคดีบาลี) นิยมเรียกพระอินทร์ว่า ท้าวสักกะ และมีความแตกต่างจากพระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤตอยู่มาก เพราะท้าวสักกะนั้นมีกำเนิดแบบอุปาทิกะ คือเป็นผู้เกิดและโตเต็มที่ที่เดียวตามแบบกำเนิดของเทวดาทั่ว ๆ ไปในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นกำเนิดเพราะผลกรรมดีแต่ปางก่อน ท้าวสักกะปรากฏองค์ในฐานะเทพผู้เป็นอุปฐากของพระพุทธเจ้า เป็นผู้คุ้มครองศาสนาและคุ้มครองผู้ปฏิบัติธรรม จนถึงกลับได้บรรลุ

^๙ พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๕๓.

^{๑๐} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ), **พรรณนาสวรรค์**, (กรุงเทพมหานคร: วิสุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๒.

^{๑๑} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), **โลกทิปนี**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙.

^{๑๒} รังษี สุนทนต์, **พุทธกิจ: กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔๙.

โสดาบันพระองค์จึงเป็นอริยบุคคลเป็นผู้ฝึกฝนในการฟังธรรมการแสดงออกของพระองค์จึงเป็นความเมตตากรุณามากช่วยให้ผู้อื่นฟังทุกข์แต่สำหรับผู้ไม่ประพฤติธรรมพระองค์ก็จะลงโทษหรือสั่งสอนเพื่อให้กลับประพฤติธรรมและพระอินทร์เป็นที่รู้จักในวรรณคดีไทยไม่แพ้ในวรรณคดีสันสกฤตและบาลีเลยแต่เราได้รับอิทธิพลความเชื่อจากวรรณคดีบาลีมากกว่าวรรณคดีสันสกฤตแต่แม้กระนั้นก็มีคความนิยมเรื่องหนึ่งที่เรารับมาจากวรรณคดีสันสกฤตคือการเรียกชื่อพระอินทร์นั้นเราเรียกตามวรรณคดีสันสกฤตเราไม่นิยมเรียกท้าวสักกะตามวรรณคดีบาลีตั้งแต่ไหน^{๑๓}

พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญาโน ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า เทวดานั้นมีระดับแตกต่างกันกล่าวคือ มีทั้งผู้สร้างสมคุณงามความดีไว้มากหรือน้อยมากบ้างน้อยบ้าง แต่เทวดาหรือมนุษย์ก็คือเป็นปุถุชนเช่นกันย่อมก่อให้เกิดพฤติกรรมที่แตกต่างออกไป กล่าวคือดีบ้าง ไม่ดีบ้าง จึงก่อให้เกิดวัฒนธรรมและประเพณีที่เนื่องด้วยเทวดา ซึ่งปรากฏขึ้นในสังคมมนุษย์เป็นจำนวนมาก และทำให้มนุษย์ปฏิบัติต่อเทวดาในลักษณะที่ต่างกัน วัฒนธรรมและประเพณีของไทยจึงแฝงด้วยความเชื่อเรื่องเทวดาในประเพณีต่าง ๆ เนื่องจากเทวดาเป็นพวกที่มีความสุขสบายจึงเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องการที่จะมีความสุขอย่างเทวดาบ้างจึงได้สร้างความคิดเพื่อเข้าถึงสวรรค์จึงเกิดเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องด้วยเทวดาและสวรรค์เป็นจำนวนมาก^{๑๔}

พระมหาประยงค์ จันทรแดง ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบกับสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวทและความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า ท้าวสักกะมีบทบาทหน้าที่ ดูแลและปกครองเทวดาในสวรรค์ ๒ ชั้น คือ สวรรค์ชั้นจามเทวาราช และสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ โดยสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นท้าวสักกะได้มอบให้ท้าวมหาพรต ๔ องค์พร้อมกับพวกบริวารเป็นผู้ช่วยดูแลและรักษาต้นทางเพื่อกันพวกอสูรจะยกทัพมารบกวนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ บางครั้งก็จะบัญชาให้ท้าวสักกะมหาพรตทั้ง ๔ ไปช่วยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้ที่กำลังปฏิบัติธรรม เพื่อคอยกันมิให้มีอันตรายมารบกวนได้ และเมื่อท้าวมหาพรตขององค์หนึ่งจู้ติ ไป ก็จะแต่งตั้งเทวดาองค์ใหม่ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมให้ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ แทน ทรงเป็นจอมทัพนำพวกเทวดาเข้าทำสงครามกับเหล่าอสูร คอยช่วยเหลือคนดีมีคุณธรรมและให้คำปรึกษาหรือแนะนำทั้งแก่เทวดาหรือมนุษย์ผู้เป็นมิถุนาธิฐิ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือเทวดาก็ตาม ถ้าหากเกิดความเห็นผิดหรือปฏิบัติผิดจากครรลองคลองธรรม ท้าวสักกะมักจะลงมาให้คำแนะนำพร่ำสอนเพื่อให้เลิกละความเห็นหรือพฤติกรรมนั้นเสีย^{๑๕}

พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ (วันจันทร์) ได้ศึกษาเรื่อง “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า พระพุทธเจ้ามีการติดต่อสัมพันธ์กับพวกเทวดาและสวรรค์อยู่เป็นประจำ พวกเทวดาในสวรรค์มีปัญหาหนึ่งที่เหมือนกับสัตว์ในนรกคือ ไม่มีพระพุทธเจ้า พระปัจเจก

^{๑๓} เกื้อพันธ์ นาคบุปผา, “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี วรรณคดีไทย”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐).

^{๑๔} พระมหาสุเทพ อภิญาโน, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

^{๑๕} พระมหาประยงค์ จันทรแดง, “ศึกษาเปรียบเทียบกับสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวท และความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑).

พุทธเจ้า พระสาวกพุทธเจ้า เกิดขึ้นในสวรรค์และนรก จึงมีโอกาสดังกล่าวที่ได้รับฟังธรรมเทศนาน้อย มากมี เป็นบางครั้งเท่านั้นที่พระพุทธรูป หรือพระพุทธรูปสาวกจะขึ้นไปยังสวรรค์หรือลงไปนรกตรงที่นอกจาก วิถีชีวิตจะเพียบพร้อมไปด้วยสมบัติพิเศษแล้ว เมื่อมีปัญหายังสามารถลงมายังโลกมนุษย์เข้าเฝ้า พระพุทธรูป พุทธสาวก เพื่อเรียนถามแก้ปัญหาได้^{๑๖}

พระมหาสมคัคคี สุวณฺณรตโน ได้ศึกษาเรื่อง “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาท” จากการศึกษาพอสรุปได้ว่า ท้าวสักกะเป็นเทพเจ้าผู้มีน้ำพระทัยฝักใฝ่ในทางธรรม แม้ก่อนสมัยพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น พระองค์ก็เคยไปสนทนารวมกับสมณะพราหมณ์น้อยอยู่บ่อย ๆ เป็นเทพเจ้าผู้มีความศักดิ์สิทธิ์ อาจประทานพรแก่ผู้มีความดีสมควรแก่การสนับสนุนให้ได้ความสุข เป็นนักปกครองผู้มีธรรมอย่างเยี่ยม เริ่มจากการสร้างความดีตั้งแต่ในโลกมนุษย์ น้ำพระทัยของพระองค์ ทานแต่ในทางที่เป็นกุศล และยังได้สนับสนุนให้ผู้อื่นปฏิบัติธรรม เพื่อให้สมาชิกของพวกเทวดามีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย และการปกครองเหมือนบิดาปกครองบุตรเป็นที่ปรึกษาของเทวดา ในกรณีเมื่อเรื่องราวใหญ่โตเกินพระปรีชาสามารถของพระองค์ พระองค์ก็จะนำปัญหานั้นขึ้นปรึกษาในสุธรรมสภา หรือทรงแนะนำให้ไปหาท่านผู้รู้จะเป็นสำนักพราหมณ์ ท่านผู้ทรงธรรมอื่นพระโพธิสัตว์ หรือพระพุทธรูป^{๑๗}

พินิจ สุขสถิตย์ ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในไตรปิฎก” พบว่า ภาวะของเทวดาตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีลักษณะแตกต่างจากมนุษย์ทั้งโดยลักษณะทางกายและจิต ทางกายเทวดามีร่างกายเลอเลิศกว่ามนุษย์ ทางจิตเทวดามีอำนาจจิตหรือที่เหนือธรรมชาติ สามารถดลบันดาลได้เสมอสมบัติของเทวดาเกิดขึ้นเพราะบุญกรรมจึงไม่มีจีรังยั่งยืน ด้วยเหตุนี้ ในพระไตรปิฎกจึงปรากฏมีเทวดาหลายองค์เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าและยึดมั่นในพระรัตนตรัยเพื่อสั่งสมบุญกุศล บทบาทของเทวดาที่พบมีหลายประการ เช่น ช่วยเหลือภิกษุสงฆ์หรือชักนำผู้คนให้ยึดมั่นในความดี และได้กล่าวถึงท้าวสักกะว่า เป็นเทพที่รู้จักแพร่หลายในอินเดียมาเป็นเวลานาน ตั้งแต่สมัยแรกที่ยารยันเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดียจนถึงสมัยหลัง ๆ ต่อมาชาวอารยันหันไปนับถือเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ว่าเป็นเทพสูงสุด และกล่าวว่าพระอินทร์เสื่อมอำนาจลงไปมากแต่พระอินทร์ก็ยังเป็นเทพที่คนทั่วไปรู้จักกันเป็นอย่างดี และชื่อ “สักกะ” จัดเป็นตำแหน่งหัวหน้าเทวดาชั้นดาวดึงส์ และมีใช้ตำแหน่งที่ถาวรใครทำบุญบารมีไว้มากก็อาจไปเกิดเป็นท้าวสักกะได้ตำแหน่งท้าวสักกะจึงเป็นเรื่องผัดเปลี่ยนเวียนเวียนกันมาเกิดเหมือนคนในโลกมนุษย์^{๑๘}

^{๑๖} พระมหาสมจินต์ สมมาปณฺโณ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๗} พระมหาสมคัคคี สุวณฺณรตโน, “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า บทคัดย่อ.

^{๑๘} พินิจ สุขสถิตย์, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้าบทคัดย่อ.

วาทินัย เสนาะล้ำ ได้ศึกษาเรื่อง “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย” พบว่า ความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในประเทศไทยนั้นได้รับอิทธิพลมาจากอารยธรรมอินเดียโดยทางหนึ่งรับมาในลักษณะความเชื่อ ในทางศาสนาพุทธโดยถือว่าพระอินทร์มีฐานะเป็นเทพผู้อภิบาลศาสนาและช่วยให้คนทำความดีโดยมักปรากฏร่างอยู่ในเรื่องราวพุทธประวัติหรือชาดกต่าง ๆ สำหรับความเชื่อเรื่องพระอินทร์จากประติมากรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือส่วนใหญ่จะเนื่องมาจากศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธมหายานโดยจะปรากฏภาพสลักของพระอินทร์ตามทับหลังหน้าบานกลีบบนและแท่นศิลาสลักลายต่าง ๆ จำนวนมาก^{๑๙}

จากการศึกษาทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดนี้พบว่า เอกสาร งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ทั้งหมดเป็นการศึกษาเฉพาะการสร้างกุศลกรรมในขณะที่มีชีวิตอยู่ เพื่อผลบุญนั้นได้นำไปเกิดเป็นเทวดา การเกิดของเทวดา การกระทำความดีของเทวดา และการช่วยเหลือมนุษย์ของเทวดา ยังไม่พบว่า ได้มีผู้ศึกษาหลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตรที่เกี่ยวกับการตอบปัญหาท้าวสักกะนั้น ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสักกปัญหาสูตร ในด้านหลักธรรมที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกะ ความเป็นมาของสักกปัญหาสูตร และวิเคราะห์องค์ธรรม เพื่อเป็นข้อมูลในเชิงวิชาการสืบต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การศึกษาการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสักกปัญหาสูตร เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ จากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ และอรรถกถาภาษาไทย แปล ชุด ๙๑ เล่ม ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๓

๑.๗.๒ ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) คือ ได้แก่ เอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่ศึกษา

๑.๗.๓ รวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดความชัดเจน

๑.๗.๔ สรุปข้อมูลที่ได้ศึกษาและนำเสนอข้อมูล

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบหลักพุทธธรรมที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกะ

๑.๘.๒ ทำให้ทราบความเป็นมาและความสำคัญของสักกปัญหาสูตร และพระสูตรที่เกี่ยวข้อง

๑.๘.๓ ทำให้ทราบผลการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในสักกปัญหาสูตร และพระสูตรที่เกี่ยวข้อง

^{๑๙} วาทินัย เสนาะล้ำ, “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”, สารนิพนธ์ศิลปศาสตร, (คณะโบราณคดี: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑), หน้าบทคัดย่อ.

บทที่ ๒

หลักพุทธธรรมที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกะ

เมื่อกล่าวถึงเทวดา ไม่ว่าจะในด้านความหมาย ความเป็นมาประเภทบุญกับความ เป็นเทวดา หรืออายุขัยของเทวดาก็ตาม ดูเหมือนว่ายังเป็นเรื่องที่มีทั้งการยอมรับและการปฏิเสธกันอยู่ใน สังคมทั่วไป แม้ในการเรียนการสอนวิชาทางศาสนาที่มีเรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าหรือเทวดาก็ยังเป็นการ เรียนการสอนชนิดที่เรียกว่ายอมรับแบบไม่เต็มปากเต็มคำซึ่งเป็นสาเหตุของการเกิดคำถามติดตามมา อยู่ตลอดเวลาว่า เทวดาคือใคร มีจริงหรือไม่ เทวดามีความเป็นมาอย่างไร ทำบุญอะไรจึงเกิดเป็น เทวดา ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเรื่องเทวดานี้ ทางพระพุทธศาสนาได้ให้คำตอบเอาไว้ซึ่งมีคำสอนอยู่เป็น จำนวนมาก พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่องเทวดา และเรื่องพระพรหมเอาไว้ มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ พระไตรปิฎก

ข้อความในพระวินัยปิฎกระบุไว้ว่า ท้าวสัทธัมบดีพรหม ทราบพระปริวิตกของพระผู้มี พระภาคจึงมาเข้าเฝ้าทูลขอให้ทรงแสดงธรรม พระผู้มีพระภาคทรงทราบคำทูลอาราธนาของพรหม และทรงอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์จึงทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วยพุทธจักขุ เมื่อทรงตรวจดูแล้วได้ตรัส ตอบท้าวสัทธัมบดีพรหมว่า “เราเปิดประตูอมตะแก่ท่านแล้ว สัตว์เหล่าใดจะฟัง จงปล่อยศรัทธามาเกิด ดูก่อนพรหม เพราะเรามีความสำคัญในความลำบาก จึงไม่แสดงธรรมที่เราคล่องแคล่วประณีตในหมู่ มนุษย์” ท้าวสัทธัมบดีพรหมทราบบว่า พระผู้มีพระภาคทรงประทานโอกาสเพื่อจะแสดงธรรมแล้วจึง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณแล้วอันตรธานไป^๑

เรื่องของเทวดาในพระสูตรมีปรากฏหลายแห่ง เช่น ในมหาสมยสูตร คือพระสูตรที่ว่า ด้วยการประชุมใหญ่ของเทวดา พระสูตรนี้กล่าวถึงการประชุมใหญ่ของเทวดา มาร และพรหม ที่มา จาก ๑๐ โลกธาตุ ซึ่งมาเพื่อประสงค์เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค และชมปฏิบัติของพระสงฆ์ ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายได้รู้จักชื่อเทวดา มาร และพรหม ตามลำดับหมู่คณะที่มา เข้าเฝ้า^๒

สำหรับเรื่องเกี่ยวกับเทวดาที่ปรากฏในพระอภิธรรมได้ระบุไว้อย่างน่าสนใจ ดังข้อความ ที่กล่าวถึงคุณธรรมที่ทำให้เป็นพระอนาคามีว่า “บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญ โยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ มีกำเนิดเป็นโอปปาติกะ ปรินิพพานในเทวดาโลกชั้นสุทธาวาสนั้น มีอันไม่กลับมา จากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนี้เรียกว่าอนาคามี”^๓ กำเนิดโอปปาติกะก็คือกำเนิดของอุปปัตติเทพคือ เทวดาโดยกำเนิด

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๗-๘/๑๑-๑๕.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๑-๓๔๓/๒๕๙-๒๗๒.

^๓ อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๕/๑๘๐.

ตามที่กล่าวมานี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนามีแนวคิดเกี่ยวกับเทวดาและบอกให้รู้ว่าเทวดามีหลายชั้น ทั้งเทพที่เป็นชั้นกามาพจร และเทพชั้นพรหม มีคุณธรรมพื้นฐานแตกต่างกันไปตามลำดับ สถานที่อยู่ของเทพเหล่านั้นได้แก่เทวภูมิหรือโลกสวรรค์ ซึ่งบุคคลจะไปเกิดที่สวรรค์นั้นต้องเป็นผู้เคยทำบุญไว้ด้วยการประพฤติกกรรมที่เป็นกุศลทั้งทางกาย วาจา และใจ การเกิดในภูมิที่เป็นสุคติหรือทุคติ ทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้ว่ามีได้ด้วยกรรมดีและกรรมชั่วที่มนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ ประพฤติปฏิบัติกันมา ซึ่งเป็นการได้รับผลที่เกิดจากกรรมคือการกระทำของตนเอง มิใช่ได้ด้วยการอ้อนวอนและจากการดลบันดาลของสิ่งใด ดังพุทธดำรัสว่า

“สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์”^๔ “กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีต”^๕ “สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”^๖ “บุคคลหว่านพืชเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว”^๗ “เรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นมรดก มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นพวกพ้อง มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เมื่อเราทำกรรมใดไว้จะดีหรือชั่วก็ตามเราต้องได้รับผลของกรรมนั้นเสมอ”^๘

กรรมคือการกระทำของมนุษย์และสัตว์ต่าง ๆ เมื่อทำแล้ว ผู้กระทำจะได้รับผลอันนั้น ผลดีเกิดจากการทำดี ผลชั่วเกิดจากการทำชั่ว ผลดีนั้นเกิดจากการประพฤติกุศลสุจริตทางกาย วาจา และใจ เมื่อทำแล้วจะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าดังพุทธดำรัสว่า

กายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต เรากล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อานิสงส์อย่างนี้อันผู้ใดพึงหวังได้คือ แม้ตนก็ติเตียนตนไม่ได้ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ กิตติศัพท์อันดีงามย่อมขจรไป ไม่หลงทำกาลละ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^๙

ส่วนผลที่เกิดจากการทำความชั่วมีกายทุจริตเป็นต้น ย่อมทำให้ผู้กระทำอยู่เป็นทุกข์ในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วก็มีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า สมดังพุทธดำรัสว่า

บุคคลถูกบาปอกุศลธรรมที่เกิดเพราะโลภะครอบงำ มีจิตถูกบาปอกุศลธรรมที่เกิดเพราะโลภะกั้มรุม...เพราะโทสะครอบงำ...เพราะโทสะกั้มรุม...เพราะโมหะครอบงำ...เพราะโมหะกั้มรุม ย่อมอยู่เป็นทุกข์ ลำบาก คับแค้น เดือดร้อนในปัจจุบัน หลังจากตายแล้วพึงหวังได้ทุคติ^{๑๐}

จากข้อความตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เทวดานั้นมีคติที่สืบเนื่องมาจากมนุษย์ผู้กระทำกรรมดี เมื่อกระทำกรรมดีแล้วก็จะได้บังเกิดในเทวภูมิหรือโลกสวรรค์ แต่การเกิดเป็นเทวดานั้นยังต้อง

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๓๓/๑๖๖.

^๕ ม.อุ. (บาลี) ๑๔/๒๘๘,๒๙๗/๒๖๒,๒๖๘, ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๘๘,๒๙๗/๓๕๐,๓๕๖.

^๖ ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๖๐/๔๕๒, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๖๐/๕๘๒.

^๗ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๕๖/๒๗๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

^๘ อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๗/๖๖-๖๗, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

^๙ อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

^{๑๐} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๖, อง.ติก.อ. (บาลี) ๒/๗๐/๒๑๔.

เกิดแก่เจ็บตายเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์และเทวดาส่วนใหญ่ก็เป็นปุถุชนยังมีกิเลส คล้ายมนุษย์ทั้งหลาย ฉะนั้น เมื่อเทวดาหมดบุญสิ้นอายุก็ต้องจุดไปเกิดในภุมิใหม่ซึ่งจะเป็น อบายภุมิหรือมนุษย์ภุมิก็อยู่ที่กำลังกรรมดีและกรรมชั่วเป็นผู้จัดสรรให้เป็นไป การเวียนว่ายตายเกิด ของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายจึงเกี่ยวข้ออยู่ในภุมิทั้ง ๓ คือ เทวภุมิ มนุษย์ภุมิ และอบายภุมิ สำหรับ มนุษย์ภุมินั้นจัดว่าเป็นจุดศูนย์กลางหรือแดนแห่งพฤติกรรมที่ยังหมู่สัตว์ให้เข้าถึงเทวภุมิและอบายภุมิ อย่งไรก็ดี เพื่อให้เข้าใจถึงความหมาย ความเป็นมาประเภท บุญกับความ เป็นเทวดา และหลักกรรมที่ ทำให้เป็นเทวดา ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาในเรื่องดังกล่าวตามลำดับต่อไป

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับเทวดา

แนวความคิดกับเทวดาในลักษณะพรรณนา และได้รับอิทธิพลอย่างมากจากคัมภีร์อรรถ กถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสบางเล่ม กล่าวถึงเทวดาตามนัยแห่งข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคัมภีร์ พระไตรปิฎก ผิดกันแต่ว่า ใน คัมภีร์จักกวาหที่ปนีนั้นค่อนข้างจะพิสดารมากกว่าที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้ แต่งพระสิริมังคลาจารย์มีจุดประสงค์เพื่อที่จะให้ผู้ศึกษาตามรับรู้ ความเพลิดเพลิน ความสลดใจ ของ ความเป็น เทวดา คัมภีร์จักกวาหที่ปนีได้กล่าวถึงเทวดาไว้ลำดับๆ จำนวนมากมาย พระพุทธศาสนา ให้ การยอมรับว่า เทวดามีอยู่จริง เทวดาเป็นผู้วิเศษในตัว คือ มีกายทิพย์ มีรัศมีงดงาม มีอายุ ยืน มี อาหารทิพย์ และเป็นประชากรของสวรรค์เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ และด้วยคุณ วิเศษด้วยฌาน และอภิญญาเป็นต้น เทวดามาจากมนุษย์ คือ มนุษย์มีพฤติกรรมสุจริตทาง กาย ทางวาจา และทางใจ ทำให้เกิดเป็นเทวดาได้ โดยปฏิบัติในหลัก บุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญ กิริยาวัตถุ ๑๐ สัมปทา ๕ เทวธรรม และวัตตบพ ๗ หลักปฏิบัติเหล่านี้ เป็นประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติตามและดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ ประมาท คือ ตายแล้วไปเกิดบนสวรรค์แต่ละชั้น ตามบุญกุศลที่บำเพ็ญไว้

ในทางสังคมล้านนาไทย มีความเชื่อของเทวดามากทีเดียว มีอิทธิพลด้าน วรรณกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และพิธีกรรมซึ่งแสดงออกให้เห็นว่า รูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็น เรื่องราว และสิ่งที่เกี่ยวข้องกับเทวดาที่ปรากฏตามสิ่งปลูกสร้าง ตราสัญลักษณ์ สถานที่ และ โดยเฉพาะในเรื่องจิตใจของคนในสังคมที่มีความเชื่ออย่างแน่นแฟ้น มีความผูกพัน กับพระพุทธศาสนา ตลอดมา พร้อมกันนั้นก็คือ ความเชื่อเรื่องเทวดา บาป บุญคุณโทษ ประโยชน์ และมิใช่ประโยชน์ จึง ทำให้สังคมล้านนาและสังคมไทยในปัจจุบันมี วัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ตนเอง เพราะคติความเชื่อเรื่องเทวดาได้ ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงทางศีลธรรมระหว่างเทวดา กับ มนุษย์ ได้อย่างผสมกลมกลืนอย่างเหนียวแน่น

ฉะนั้น คติความเชื่อดังกล่าวอาจก่อให้เกิดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถี ชีวิตที่งดงามของไทยที่สืบมาจากเทวดาอีกมากมาย โดยเฉพาะการอาศัยทาง คัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนา จักกวาหที่ปนี ที่กล่าวถึงเรื่องเทวดาอันเป็นสาเหตุหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดพิธีกรรมที่ ทรงคุณค่ายิ่งแก่สังคมไทยเราตลอดมา

๒.๑.๑ ความหมายของเทวดา

เทวดา เป็นคำที่แปลมาจากคำว่า เทว หรือเทวดา คำว่า เทวดา ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้ระบุเอาไว้ว่า อะไรก็ตามที่มีมนุษย์นับถือ จัดเป็นเทวดาได้ทั้งหมด ดังข้อความในคัมภีร์จุฬินิทเทสว่า

...คำว่า เทวดาน ความว่า อาชีวก เป็นเทวดาของอาชีวกสาวก นิครนถ์ เป็นเทวดาของพวกนิครนถ์สาวก ชฎิล เป็นเทวดาของพวกชฎิลสาวก ปริพาชก เป็นเทวดาของพวกปริพาชกสาวก ดาบส เป็นเทวดาของพวกประพตีสสพรต โค เป็นเทวดาของพวกประพตีดโคพรต สุนัข เป็นเทวดาของพวกประพตีกุกรพรต กา เป็นเทวดาของพวกประพตีกากพรต ไฟ เป็นเทวดาของพวกประพตีสถิตพรต พวกเทพ เป็นเทวดาของพวกประพตitechพรต ทิศทั้งหลาย เป็นเทวดาของพวกประพตีสถิตพรต พระทักษิณยผู้สมควรแก่ไทยธรรมของชน เหล่าใดก็เป็นเทวดาของชนเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า กษัตริย์ พราหมณ์ เทวดาทั้งหลาย^{๑๑}

คำว่า เทวดา มาจากศัพท์เดิมว่า การเล่น บูชา^{๑๒} อภิธานป์ที่ปิภาสัจ วิเคราะห์ความหมายของคำว่า เทวะ หรือ เทวดา ว่า

“ทิพพุนตี กิพพุนตี วุทธิ คจจนตี โลกา อเนนาตี เทโว : ที่ชื่อว่า เทวะ คือเทพ หรือเทวดา เพราะอรรถว่า เล่น รื่นเริง คือยอมไปสู่ความเจริญจากโลกนี้”^{๑๓}

คัมภีร์สัททนิธธาตุมาลาบาลีมหาไวยากรณ์ ได้แสดงความหมายของเทวดาเอาไว้ว่า

ทิพพุนตี กามคุณณานาภินาจิตตีสสรียาทีหิ กิพพุนตี: ผู้เปล็ดเพลินด้วยกามคุณ ฌาน อภิญญา และความเป็นใหญ่ในจิต ชื่อว่า เทวดา, เตสุ วา วิหรนตีติ เทวา: อีกนัยหนึ่ง ผู้อยู่ในกามคุณเป็นต้นนั้น ชื่อว่า เทวดา, ทิพพุนตี ยถาภิสิต วิสย อปปฏิฆาเตน คจจนตีติ เทวา: อีกนัยหนึ่ง ผู้ไปสู่อารมณ์ดังปรารถนาโดยไม่มีสิ่งใดขัดขวาง ชื่อว่า เทวดา, ทิพพุนตี ยถิจฉิตนิปผาทเน สกโกนตีติ เทวา: อีกนัยหนึ่ง ผู้สามารถในการยังสิ่งที่ตนต้องการให้สำเร็จ ชื่อว่า เทวดา, อถวา ต ต พยสนนิตถรณตถิเกหิ สรณ ปรายณนตี เทวนียา อภิตถวนียาติ เทวา: อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรยกย่องว่าเป็นที่พึ่งที่อาศัยของผู้ปรารถนาจะพ้นจากวิบัติ นั้น ๆ ชื่อว่า เทวดา, โสภาวีเสสโยเคนกมนียาติ วา เทวา: อีกนัยหนึ่ง ผู้ควรปรารถนาโดยประกอบด้วยความงามเป็นพิเศษ ชื่อว่า เทวดา^{๑๔}

^{๑๑} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๒๐/๔๒.

^{๑๒} กรมวิชาการ, สัททนิธ-ไทย-อังกฤษ อภิธาน, (พระนคร: คุรุสภา, ๒๕๑๑), หน้า ๕๖๖.

^{๑๓} ต. นาคะประทีป, บาลี อภิธานป์ที่ปิภาสัจ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๗), หน้า ๕๒๓.

^{๑๔} พระอัครควังสเถระ, สัททนิธธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗๘.

คัมภีร์จักรวาลที่ปณีได้ระบุไว้ว่า “เทวดาคือผู้ที่มีอานุภาพพิเศษ มีความสว่างไสว สามารถดำเนินไปในอากาศได้ เป็นผู้รุ่งเรืองด้วยอานุภาพแห่งบุญที่กระทำไว้ จะไปในที่ใดก็ดังงาม มีความโดดเด่น จะปรารถนาสิ่งใดก็ได้สมความปรารถนาทุกประการ...”^{๑๕}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในเรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์ เทวดาว่า “คำว่า เทวดา หรือ เทพ ใช้คลุมถึงพรหมทั้งหลายด้วย โดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นกามาวจร (ผู้ยังเกี่ยวข้องกับกาม บางทีเรียกว่า ฉกามาพจรสวรรค์ หรือสวรรค์ชั้นที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ๖ ชั้นคือ จาตุมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี และปรินิมิตวสวัตตี) ต่อจากนั้นก็มิเทพชั้นรูปาวจร (รูปพรหม) ๑๖ ชั้น และสูงสุดมีเทพชั้นอรุปาวจร (อรุปรหม) ๔ ชั้น”^{๑๖}

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ให้ความหมายของเทวดาไว้ว่า “ได้แก่หมู่เทพ ชาวสวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ ทั้งเพศชายและเพศหญิง”^{๑๗}

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายของเทวดาไว้ว่า “ได้แก่พวกชาวสวรรค์ ผู้มีตาทิพย์ หูทิพย์ และอาหารทิพย์”^{๑๘}

สรุปว่า เทวดา ได้แก่ สัตว์โลกชนิดหนึ่งผู้ได้กระทำความที่เป็นกุศลแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดาที่เทวภูมิ มีความพิเศษในตัว ร่างกายงดงาม มีรัศมีสว่างไสวในยามที่ปรากฏกาย มีความสุข เล่นเพลิดเพลินสนุกสนานด้วยกามคุณทั้ง ๕

๒.๑.๒ ความเป็นมาของเทวดา

เทวดาจัดเป็นสัตว์โลกจำพวกหนึ่งซึ่งยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เช่นเดียวกับมนุษย์ การเกิดเป็นเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์ ด้วยว่าโลกมนุษย์อยู่ระหว่างกลาง เป็นประจุมชนทางผ่านหมุนเวียนกันไปมาทั้งของชาวสวรรค์และชาวอบาย เป็นแหล่งที่สัตว์โลกทุกชนิด มาทำกรรม เป็นที่คนชั่วมาสร้างตัวให้เป็นคนดีเตรียมไปสวรรค์ หรือคนดีมาสุ่มตัวให้เป็นคนชั่วเตรียมไปนรก^{๑๙} โลกมนุษย์จึงเป็นสถานที่ให้มนุษย์ได้พัฒนาร่างกายและจิตใจอันเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่ประกอบด้วยศีลธรรมอันดีงาม เมื่อปฏิบัติได้แล้วก็มีพลังความดีหนุนนาให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีความสุขอยู่ในสวรรค์ แต่พอหมดอายุสิ้นบุญก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ กลับไปกลับมาจนกว่าจะวิมุตติจิตหลุดพ้นจากกิเลสเข้าสู่พระนิพพาน

ในเบื้องต้นที่จะกล่าวถึงความเป็นมาของเทวดานี้ ขอนำข้อความบางตอนในอัครคัมภีร์สุตตร ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของเทวดามาแสดงไว้ ณ ที่นี้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

^{๑๕} กรมศิลปากร, จักรวาลที่ปณี, (กรุงเทพมหานคร: เนทท์ลเอน์กเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗-๔๘.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐.

^{๑๘} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๕๔๐.

“โดยล่วงไประยะเวลาที่ยาวช้านานโลกนี้จะพินาศเมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ สัตว์ทั้งหลายย่อมเกิดในชั้นอภิสสรพรหม สัตว์เหล่านั้นสำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายของตนสัญญาไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันสวยงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลที่ยาวช้านาน และมีสมัยที่โลกนี้จะกลับเจริญเมื่อโลกกำลังเจริญเหล่าสัตว์จะพากันจุดจากชั้นอภิสสรพรหมลงมาเป็นอย่างนี้ (คือมาเกิดเป็นมนุษย์) และสัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจากกายของตน สัญญาไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันสวยงามสถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลที่ยาวช้านาน”^{๒๐}

เนื้อความในพระสูตรข้างต้นแสดงให้เห็นว่าเป็นมาของเทวดาเริ่มต้นที่เหล่าสัตว์อยู่ในโลกนี้ไปบังเกิดในชั้นอภิสสรพรหม ซึ่งเหตุปัจจัยสำคัญที่เป็นพลังหนุนนำให้ได้ไปเกิดเป็นพรหมนั้นมีได้ด้วยการบำเพ็ญกุศล กล่าวคือ เมื่อโลกจะถูกทำลาย มนุษย์จะพยายามให้ได้มานเพื่อไปเกิดบนพรหมโลกซึ่งเป็นโลกทิพย์

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมีข้อความระบุไว้ว่า

ในสมัยที่กัปพินาศด้วยไฟ แรกทีเดียวมหาเมฆล้ากัปตั้งขึ้น ยังฝนใหญ่ห่าหนึ่งให้ตกทั่วแสน โภกิจจักรวาล พวกมนุษย์ต่างพากันดีใจ นาเอาพืชไปหว่าน แต่ครั้งข้าวกล้าทั้งหลายงอกขึ้นพอที่โคกินได้เมฆก็ร้องส่งลาฝนไม่ตกแม้หยาดเดียวเป็นเวลาหลายแสนปีสัตว์ทั้งหลายที่เป็น วสุสุชีวี (อาศัยฝนเป็นอยู่) ทำกาละไปเกิดในพรหมโลก พวกเทวดาที่เป็น ปุပ္ผลูปชีวี (อาศัยดอกไม้และผลไม้เป็นอยู่) ก็จุดไปเกิดในพรหมโลกด้วย สำหรับพวกที่ยังไม่อาจบรรลุมานได้ ก็อาศัยการสร้างบุญเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เลี้ยงดูมารดา เลี้ยงดูบิดาโดยเคารพ ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุลอยู่เป็นนิตย์เพื่อไปบังเกิดในเทวโลกได้บริโภคทิพย์สุธาโภชน ฌ ที่นั่นแล้วสามารถทำบริกรรมวាយอกสิทธิ์ได้มานในเทวโลกนั้นก็จะเป็นไปเกิดในพรหมโลกได้เช่นกัน^{๒๑}

จากเนื้อความในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พบว่า เทวดาตลอดถึงพรหม คือมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายผู้ได้กระทำบุญไว้จึงทำให้ได้เกิดเป็นเทวดาหรือพรหม เมื่ออยู่ในพรหมโลกสิ้นกาลช้านานและโลกหมุนกลับ คือเกิดใหม่ภายหลังพินาศ เหล่าเทพชั้นอภิสสรพรหมที่หมดอายุบ้าง สิ้นบุญบ้างก็จุดจากอภิสสรพรหมลงมาเกิดในโลกนี้วันไปเวียนมาอย่างนี้ไม่มีสิ้นสุด

จะเห็นได้ว่าทั้งเทวดาที่อยู่ในเทวโลกชั้นฉกามาพจรและเทวดาในพรหมโลกล้วนสืบเนื่องมาจากมนุษย์ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยที่สั่งสมมาจะเลวหรือประณีตอยู่ที่กรรมทำไว้ กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตต่างกัน กรรมดีส่งผลให้ได้รับความสุข กรรมชั่วส่งผลให้ได้รับความทุกข์ ชีวิตของสัตว์โลกจึงสุขบ้าง ทุกข์บ้าง สลับกันไปตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ

สรุปตามหลักฐานในอัครัญสูตรและคัมภีร์วิสุทธิมรรค จะพบว่า ความเป็นมาของเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ โดยมีความเชื่อมโยงกันตามสถานการณ์ที่

^{๒๐} คุรยละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๒.

^{๒๑} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๙๐-๑๙๒.

เกิดขึ้นและเหตุปัจจัยที่สั่งสมกันมา ซึ่งเหตุปัจจัยที่สำคัญก็คือบุญและคุณธรรมความดีต่าง ๆ เช่น การเจริญเมตตา เลี้ยงดูมารดาบิดา เป็นต้น

ความเป็นมาของเทวดามีความเชื่อมโยงกับหลักปฏิจจสมุปบาท คือ กระบวนการที่อาศัยเหตุปัจจัยเชื่อมโยงกันไม่ขาดสาย โดยตัวการพิเศษในหลักปฏิจจสมุปบาทคือภวตัณหา ที่ทำให้สัตว์ไปเกิดเป็นเทวดา พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฏิจจสมุปบาทไว้ในรูปของกฎธรรมดาหรือหลักของความจริงที่มีอยู่โดยธรรมชาติ มีข้อความว่า

“เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นอันว่ากองทุกข์ทั้งหมดนั้นย่อมเกิดด้วยประการฉะนี้”^{๒๒}

อวิชชาเป็นจุดเริ่มต้นในช่วงอดีตที่ส่งผลไปยังปัจจุบันถึงเวทนาเป็นที่สุด และตัณหาเป็นจุดเริ่มต้นในช่วงปัจจุบันต่อจากเวทนาส่งผลไปยังอนาคตมีชรา มรณะเป็นที่สุด กล่าวคืออวิชชาเป็นตัวการพิเศษที่จะให้สัตว์ไปเกิดในทุคติ เพราะผู้ถูกอวิชชาครอบงำไม่รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรผิด อะไรถูก อะไรเป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมพินาศ ย่อมทำการต่าง ๆ ด้วยความหลงมึตมัว ไม่มีหลัก จึงมีโอกาสทำกรรมที่ผิดพลาดได้มาก ภวตัณหาเป็นตัณหาพิเศษที่จะทำให้สัตว์ไปเกิดในสุคติในกรณีทีภวตัณหาเป็นตัวนำบุคคลย่อมคำนึงถึงและใส่ใจในภาวะแห่งชีวิตที่ดี ๆ ถ้าเป็นโลกหน้าก็คืออยากไปเกิดในสวรรค์ ในพรหมโลก มีความอยากเป็นต้น ถ้าภพปัจจุบันก็อยากเป็นเศรษฐี อยากเป็นคนมีเกียรติ ตลอดจนอยากได้ชื่อว่าเป็นคนดี เมื่อมีความอยากเช่นนี้ก็จึงคิดการและลงมือกระทำกรรมต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นทางให้บรรลุจุดหมายนั้น ๆ เช่น อยากไปเกิดเป็นพรหมก็บำเพ็ญอานอยากไปเกิดในสวรรค์ก็ให้ทานรักษาศีล อยากเป็นเศรษฐีก็ขยันหาทรัพย์อยากเป็นคนมีเกียรติก็สร้างความเป็นต้น^{๒๓}

จุดเริ่มต้นแห่งชีวิตที่สำคัญอีกประการหนึ่งอันเชื่อมโยงกับความเป็นเทวดาคือ โยนิ ได้แก่ กำเนิดแบบชนิดของการเกิด อันบ่งบอกถึงความเป็นมาของสัตว์ประเภทต่าง ๆ เทวดาจัดเป็นสัตว์ประเภทมีกายละเอียด ผุดเกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ แต่เกิดโดยอาศัยอดีตกรรม ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาจัดเทวดาอยู่จำพวกโอปปาติกะ คือสัตว์ที่เกิดผุดขึ้นเอง ตามหลักในกำเนิด ๔ คือ

๑. อันทชชะ สัตว์เกิดในไข่ฟักออกมาเป็นตัว
๒. ชลาพุชะ สัตว์เกิดในครรภ์คลอดออกมาเป็นตัว
๓. สังเสทชะ สัตว์เกิดในเหง้าโคลของชั้นแฉะ เน่าบูด ขยายแพร่พันธุ์ไป

^{๒๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑/๑-๒.

^{๒๓} พระครูวินัยธรสุเทพ อภิณจน (ทับทิมเทศ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๗๐-๗๑.

๔. โอปปาติกะ สัตว์เกิดผิดขึ้นโตเต็มตัวทันที ได้แก่พวกเทวดา สัตว์นรก เปรต มนุษย์ต้นกำเนิด แนวคิดเรื่องกำเนิด ๔ นี้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก

ดังที่ตรัสไว้ในมหาสีหนาทสูตรว่า

สารีบุตร กำเนิด ๔ ประการเหล่านี้คือ อันทชกำเนิด ชลาพุชกำเนิด สังเสทชกำเนิด โอปปาติกกำเนิด ก็อันทชกำเนิดเป็นโณ สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ชำแรกเปลือกแห่งฟองไข่เกิด นี้เราเรียกว่า อันทชกำเนิด ชลาพุชกำเนิดเป็นโณ สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ชำแรกไข่ (มดลูก) เกิด นี้เราเรียกว่า ชลาพุชกำเนิด สังเสทชกำเนิดเป็นโณ สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ย่อมเกิดในปลา เน่า ในขนมบูด หรือในน้ำคราในถ้ำโคล (ของสกปรก) นี้เราเรียกว่า สังเสทชกำเนิด โอปปาติกกำเนิดเป็นโณ เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวก นี้เราเรียกว่า โอปปาติกกำเนิด^{๒๔}

พุทธทศนะต่อกำเนิด ๔ นี้ บ่งบอกให้รู้ถึงที่มาของเทวดา และเป็นการให้ความสำคัญในเรื่องโอปปาติกะเป็นกรณีพิเศษไว้ส่วนหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “สมณพราหมณ์ที่มีความเห็นว่า สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะไม่มี เป็นมิจฉาทิฎฐิ”^{๒๕} หมูสัตว์ผู้เกิดในโอปปาติกะนี้ มนุษย์ปุถุชนไม่สามารถมองเห็นได้ แต่มีหลักฐานแสดงไว้ว่า พระพุทธเจ้าและพระอริยสงฆ์สาวก ผู้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส เป็นผู้สามารถมองเห็นหมูสัตว์ที่มีกายละเอียดได้ ดังข้อความในมหาสีหนาทสูตรว่า สารีบุตร อีกประการหนึ่ง ตถาคตย่อมเห็นหมูสัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ เลวประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุ อันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมูสัตว์เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วย กายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายไป เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วน สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วาจสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายไป เขาย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์^{๒๖}

๒.๑.๓ ประเภทของเทวดา

การจัดประเภทของเทวดามีจุดมุ่งหมายที่มนุษย์ภูมิและเทวภูมิ มนุษย์ก็เป็นเทวดาได้ในปัจจุบันชาตินี้ ไม่ต้องรอถึงภพหน้า เรียกว่าเป็นสมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ คือเป็นเทวดาได้ด้วยคุณธรรม อันมีหรือความละเอียดในอันที่จะกระทำชั่ว และโอดตปปะความเกรงกลัวต่อบาป กล่าวคือ มนุษย์ผู้ใดปรับปรุงพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตนอยู่เสมอ มนุษย์ผู้นั้นก็สามารถมีฐานะขึ้นเทียบเท่าหรือสูงกว่าเทวดาได้ เมื่อเปรียบเทียบโดยคุณธรรมและความสามารถทั่วไปแล้วทั้งมนุษย์และเทวดาต่างก็มีได้เท่าเทียมหรือใกล้เคียงกันเป็นระดับเดียวกัน แต่มนุษย์มีวิสัยแห่งการสร้างเสริมปรับปรุงมากกว่า ข้อแตกต่างที่สำคัญจึงอยู่ที่โอกาส กล่าวคือ มนุษย์มีโอกาสมากกว่าในการที่จะพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของตน ถ้ามองในแง่แข่งขัน (ทางธรรมไม่สนับสุนนให้มอง) ก็ว่า

^{๒๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑-๑๕๒.

^{๒๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๓๖/๑๓๕.

^{๒๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๘/๑๔๗.

ตามปกติธรรมดา ถ้าอยู่กันเฉย ๆ เทวดาทั่วไปสูงกว่าดีกว่าเก่งกว่ามนุษย์ แต่ถ้ามนุษย์ปรับปรุงตัว เมื่อไรก็จะขึ้นไปเทียบเท่าหรือแม้แต่สูงกว่าดีกว่าเก่งกว่าเทวดา^{๒๗}

ในขุททกนิกาย จุฬนิตเทส ได้ระบุประเภทของเทวดาไว้ ๓ ประเภท คือ

๑. สมมติเทพ คือเทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระราชกุมาร พระเทวี
๒. อุปัตติเทพ คือเทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาชั้นกามาพจร ๖ ชั้น มีชั้นจาตุมหาราชิกาเป็นต้น และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลาย
๓. วิสุทธิเทพ คือเทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตชีนาสทั้งหลาย^{๒๘}

สมมติเทพ

สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชาผู้ปกครองประเทศ รวมทั้งพระเทวีและพระราชกุมาร พระราชาเป็นชนชั้นปกครองจัดอยู่ในวรรณะกษัตริย์ตามหลักของการจัดวรรณะที่มีมาตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาล ในอัครคัมภีร์สุตโรได้กล่าวถึงวรรณะทั้ง ๔ ตามลำดับของการอุปถัมภ์เอาไว้คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร เมื่อนำเอาวรรณะทั้ง ๔ มาวางเป็นหลักเช่นนี้จึงทำให้เห็นความหมายของสมมติเทพได้กว้างออกไป กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ พระราชา และพระราชวงศ์ใกล้ชิดจัดเป็นสมมติเทพ คือเป็นเทวดาโดยสมมติ พระราชาตามรูปศัพท์หมายถึงผู้ยังชนให้อิ่มใจหรือทำให้คนอื่นมีความสุข และความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไปก็คือเป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีหน้าที่ปกครองประเทศ ช่วยขจัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน นำความชื่นฉ่ำใจให้แก่ประชาชนด้วยน้ำพระทัยคือพระเมตตาธรรม จะเห็นได้ว่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พระราชาเป็นศรีสง่าของแว่นแคว้น มีความสำคัญต่อหมู่ชนเป็นอย่างยิ่ง ดังข้อความว่า

วาเสฏฐะและภราทวาชะ เพราะเหตุที่สัตว์นั้นอันมหาชนสมมติ (แต่งตั้ง) ฉะนั้น คำแรกว่า มหาสมมติ มหาสมมติ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นเป็นใหญ่แห่งที่นำทั้งหลาย ฉะนั้น คำที่ ว่า กษัตริย์ กษัตริย์ จึงเกิดขึ้น เพราะเหตุที่สัตว์นั้นให้ชนเหล่าอื่นยินดีโดยชอบธรรม ฉะนั้น คำที่ ๓ ว่า ราชา ราชา จึงเกิดขึ้น ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้ จึงได้เกิดมีแควดวงกษัตริย์นั้นขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้นเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์เหล่าอื่น มีแก่สัตว์พวกเดียวกันเท่านั้น ไม่มีแก่สัตว์ที่มีใช้พวกเดียวกัน มีโดยธรรมเท่านั้น ไม่ใช่โดยอธรรม ตามคำโบราณที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีว่าด้วยต้นกำเนิดของโลกก็ธรรมเท่านั้น ประเสริฐที่สุดหมู่ชนทั้งในโลกนี้และโลกหน้า^{๒๙}

ข้อความที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า พระราชาเป็นสมมติเทพ เป็นเทวดาโดยสมมติ คือผู้ที่ได้รับการยอมรับได้รับการยกย่องเคารพนับถือจากประชาชนที่อยู่ภายในการปกครอง พระราชาได้ทำหน้าที่ขจัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า เป็นเหมือนเทวดาในหมู่มนุษย์ ยามใดที่ประชาชนประสบกับปัญหาในการดำเนินชีวิตทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ อุทกภัย ชาติภัย อัคคีภัย

^{๒๗} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), *พุทธธรรม*, หน้า ๔๖๗.

^{๒๘} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๓๒, ๑๑๙/๑๖๐-๑๖๑, ๓๘๗-๓๘๘.

^{๒๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๑/๙๖-๙๗.

หรือประสบกับความขัดข้องในการประกอบสัมมาอาชีพด้านใดก็ตาม จะพากันไปกราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ และพระราชาก็จะทรงแก้ไขปัญหานั้นให้คลี่คลายไปในทางที่ดี

มีเรื่องราวที่กล่าวถึงความสำคัญของพระราชาในการปกครองไพร่ฟ้าประชาชนว่า เมื่อครั้งพระเจ้าพาราณสีเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี มีดาบส ๒ ท่านคือ เทวละกับนารทะ มาจากหิมวันตประเทศ ได้เข้าไปขอพักอาศัยอยู่ในโรงนายช่างหม้อในเขตปกครองพระนครพาราณสี พอตกลงกลางคืน เทวละไม่นอนในที่ของตน แต่ไปนอนขวางที่กลางประตู พอท่านนารทะไปทำธุระส่วนตัวในกลางดึก จึงเหยียบที่ชุกาและที่คอกของท่านเทวละ เทวละผู้ถูกเหยียบเกิดความไม่พอใจ แม้นารทะจะกล่าวขอโทษอย่างไรก็ไม่ยอมอภัยให้พร้อมกับสาปด้วยถ้อยคำอันรุนแรงว่า พระอาทิตย์มีรัศมีตั้ง ๑,๐๐๐ มีเดขตั้ง ๑๐๐ มีปกติกำจัดความมืด พอพระอาทิตย์ขึ้นมาในเวลาเช้า ขอศีรษะท่านจงแตกออก ๗ เลี้ยว ท่านนารทะก็กล่าวอีกว่า ท่านอาจารย์ โทษของผมไม่มี โทษของผู้ใดมีอยู่ ขอศีรษะผู้นั้นจงแตก ของผู้ไม่มีโทษจงอย่าแตก กล่าวดังนี้แล้วก็ได้สาปด้วยถ้อยคำเช่นเดียวกับที่เทวละสาปไว้ เนื่องจากนารทะมีอาณูภาพมาก ตามระลึกชาติได้ทั้งในอดีตและอนาคต จึงคิดว่าคำสาปจักตกที่ใคร เมื่อใคร่ครวญก็ทราบว่าจะตกในเบื้องบนแห่งท่านเทวละ อาศัยความกรุณาในท่านเทวละจึงใช้กำลังฤทธิ์ห้ามอรุณขึ้น เมื่ออรุณไม่ขึ้นไป ชาวพระนครเดือดร้อนจึงพากันไปสู่ประตูพระราชวังกราบทูลให้พระราชาทรงทราบเพื่อทรงแก้ไขปัญหานั้น พระราชาทรงดำริถึงจริยาวัตรมีกายกรรมเป็นต้นของพระองค์ก็ได้ทรงเห็นการอันไม่สมควรอะไร ๆ จึงทรงดำริถึงความวิเวกของพวกบรรพชิตแล้วตรัสถามพวกราชาบุรุษ ทรงทราบว่า มีพวกบรรพชิตมาอยู่ที่โรงของนายช่างหม้อจึงพร้อมด้วยราชาบุรุษเสด็จไปในที่นั้น ทรงอภิเวทท่านนารทะแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ตรัสถามถึงสาเหตุที่ทำให้ชาวพระนครเดือดร้อน ท่านนารทะจึงเล่าเรื่องทั้งปวงถวาย พระราชาตรัสถามวิธีแก้ปัญหานั้น นารทะจึงถวายพระพรถึงวิธีแก้ปัญหานั้นให้ทรงทราบ พระราชาจึงรับสั่งให้ราชาบุรุษปฏิบัติตามวิธีนั้นด้วยพระเดชานุภาพของพระองค์จึงทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นคลี่คลายไปในทางที่ดี^{๓๐}

จะเห็นได้ว่า พระราชานั้น เป็นมิ่งขวัญ เป็นผู้ปกป้องมองภัยให้แก่ประชาชนจึงเป็นสมมติเทพ คือเทวดาโดยสมมติ เป็นเทวดาในหมู่มนุษย์ เป็นผู้คลี่คลายปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนให้หมดไป

อุปัตติเทพ

อุปัตติเทพ หมายถึง เทวดาโดยกำเนิด สัตว์โลกทั่วไปไม่ว่าจะเป็นมนุษย์สัตว์ดิรัจฉานเทวดา และเหล่าสัตว์ในอบายภูมิ ถ้ายังไม่หมดกิเลสก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไป ตามหลักวิภูฏะ ๓ หรือไตรวิภูฏะ คือวนวงเวียน องค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของภวจักรหรือสังสารจักรคือ

๑. กิเลสวิภูฏะ วงจรกิเลส ประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน
๒. กัมมวิภูฏะ วงจรกรรม ประกอบด้วย สังขาร และกรรมภพ

^{๓๐} ดูรายละเอียดใน ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๕๖-๖๑.

๓. วิปากวัฏฏ์ วงจรวิปาก ประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏที่เรียกอุปปัตติภพชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น อย่างนี้ประกอบเข้าเป็นวงจรใหญ่แห่งปัจจุอาการ หรือที่เรียกว่า ภวจักร หรือสังขารจักร ตามหลัก ปฏิจจสมุปบาท^{๓๑}

สภาพทั้งสามนี้ได้ชื่อว่า วน เพราะหมุนเวียนกันไป คือ กิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำกรรม ครั้นทำกรรมแล้วย่อมได้รับวิบากแห่งกรรม เมื่อได้รับวิบาก กิเลสเกิดขึ้นอีก วนกันไปอย่างนี้จนกว่าพระอรหันตมรรคจะตัดให้ขาดลง^{๓๒} การหมุนเวียนอยู่เช่นนี้ทำให้วงจรแห่งชีวิตดำเนินไปไม่ขาดสาย สัตว์ผู้ยังมีกิเลสตายแล้วก็เกิดใหม่ แม้เป็นเทวดาก็ต้องมีการเกิดเช่นเดียวกับเหล่าสัตว์ในภพอื่น ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาก็คือมนุษย์ทั้งหลายรวมถึงสัตว์เหล่าอื่นที่ได้ทำกุศลกรรมไว้ เมื่อตายลงบุญกุศลก็จะเป็นพลังส่งให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีสถานที่อยู่คือ เทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง เรียกว่าอุปปัตติเทพ เป็นเทวดาโดยกำเนิด เกิดผุดขึ้น เป็นชีวิตที่ละเอียด ไม่มีน้ำหนัก ไร้นาต ไม้กินที่ แบบหรือชนิดของการเกิดเป็นเทวดานั้นมีหลักฐานปรากฏในทมิฬกาย ปาฏิหาริยรรคได้แสดงถึงโยนิ คือ เหตุกำเนิด ๔ เอาไว้ดังนี้

๑. อัณฑชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่
๒. ชลาพุชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์
๓. สังเสทชโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่เกิดมาในถ้ำโคล
๔. โอปปาติกโยนิ กำเนิดของสัตว์ที่ผุดขึ้น^{๓๓}

อุปปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด เกิดในโอปปาติกโยนิ เมื่อจะเกิดก็อุบัติขึ้นมา ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดาเหมือนเช่นมนุษย์หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย อุบัติเกิดขึ้นมีรูปร่างเป็นทิพย์ ตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาว เป็นเทพบุตร เทพธิดา^{๓๔} มีความเป็นอยู่สุขสบายในสวรรค์ แยกประเภทออกตามสถานที่อยู่ เป็นเทพชั้นเทวโลกบ้าง พรหมโลกบ้าง ประเภทของสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์แบ่งเป็น ๒๖ ชั้น โดยแยกเป็นสวรรค์ชั้นกามาวจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น และอรุ pawจร ๔ ชั้น เหมือนในพระไตรปิฎก แต่คัมภีร์โลกศาสตร์ได้มีการพรรณาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่างงดงามด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของสาธุชนเป็นที่ตั้ง^{๓๕} ที่อยู่และชื่อเทวดานั้นมีชื่อเรียกแตกต่างกันไปซึ่งจะได้นำมาแสดงไว้โดยสังเขปดังนี้

^{๓๑} พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๑๘.

^{๓๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **ธรรมวิภาคปริจเฉทที่ ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๒๙.

^{๓๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๓.

^{๓๔} พระพรหมโมลี (วิลาศานวโร ป.ธ.๙), **โลกทิพย์**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๙.

^{๓๕} พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๗๓.

วิสุทธิเทพ

วิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ คือท่านผู้มีจิตหลุดพ้นจากอาสวกิเลสทั้งปวง ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย สำหรับพระพุทธเจ้าแม้จะเป็นวิสุทธิเทพ แต่ก็จัดว่าเป็นเทพยิ่งกว่าเทพทั้งหมด ดังข้อความว่า “พระผู้มีพระภาคเป็นเทพ เป็นเทพยิ่งกว่าสมมติเทพ กว่าอุปัติเทพ และกว่าวิสุทธิเทพทั้งหลาย”^{๓๖} และ “บรรดาสัตว์ทั้งปวงที่ไม่มีเท้า มีสองเท้า มีสี่เท้า มีเท้ามาก มีรูป ไม่มีรูป มีสัญญา ไม่มีสัญญา หรือมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ท่านกล่าวว่า พระตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์สมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศกว่าสัตว์เหล่านั้น”^{๓๗}

๒.๓ หลักธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดเป็นท้าวสักกะ

หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของหลักเหตุและผล กล่าวคือ ผลมาจากเหตุ และเหตุเป็นปัจจัยให้ได้รับผล ชาวพุทธควรมองทุกอย่างด้วยเหตุผล ความ เป็นเทวดา คือผลเกิดจากการสร้างเหตุไว้ดี ได้แก่ บุญ คือคุณความดี ดังนั้น ผู้วิจยจึงนำหลักธรรมที่เป็นเหตุสนับสนุนทำให้บุคคลเกิดเป็นเทวดา ดังนี้

๒.๓.๑ บุญ

บุญเป็นสิ่งที่คนต้องการ เพราะบุญเป็นเครื่องชำระกาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ บุญอำนวยผลให้ผู้กระทำความสุข สมดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย คำว่า บุญ นี้ เป็นชื่อของความสุข เราย่อมรู้ชัดว่าบุญที่เราทำแล้วตลอดกาลนานมีผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ อันเราเสวยมาแล้วตลอดกาลนาน...”^{๓๘}

บุญเป็นที่พึงอันสำคัญของสัตว์โลก ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จะเห็นได้ว่าที่พึงของคนเรานั้น บางอย่างเป็นที่พึงได้เฉพาะบางครั้งบางคราวเฉพาะเวลาที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้เท่านั้น ส่วนบุญ คือคุณความดีที่ทำไว้จะเป็นที่พึงให้แก่คนทุกเวลาโดยติดตามให้ผลไปถึงชาติหน้า ดังข้อความที่ปรากฏในกาลทานสูตรว่า “... เพราะฉะนั้น ผู้มีจิตไม่ท้อถอย จึงควรให้ทานในเขตที่มีผลมาก บุญทั้งหลายย่อมเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก”^{๓๙}

บุญเป็นขุมทรัพย์อันวิเศษ เป็นที่หลั่งมาแห่งสมบัติทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในนิกขันตสูตรว่า

ความเป็นพระราชาในประเทศ ความเป็นอิสระ ความสุขของความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอันน่าพอใจ และแม้ความเป็นเทวราชของเทวดาในหมู่เทพทั้งหมด ก็จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้

^{๓๖} ชุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๙/๓๘๘.

^{๓๗} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๓๙/๑๓๙-๔๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๓๙/๗๓-๗๔, อ.จ.ต.ก. (บาลี) ๒๑/๓๔/๓๙.

^{๓๘} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๐.

^{๓๙} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๒/๓๖/๕๘.

สมบัติของมนุษย์ก็ดี ความยินดีในเทวโลกก็ดี สมบัติ คือพระนิพพานสมบัติก็ดี ผลที่น่าปรารถนาทั้งหมด จะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้^{๔๐}

จะเห็นได้ว่า บุญเป็นเหตุให้ได้ไปเกิดเป็นเทวดา ให้ได้ยศศักดิ์ เป็นจอมเทพ ได้รับสวรรค์สมบัติทุกอย่างตามกำลังบุญที่ทำไว้ บุญ (ความดี) ได้แก่ เครื่องชำระสันดาน กุศล ความสุข ความประพฤติชอบทางกาย วาจา และทางใจ กุศลธรรม^{๔๑}

บุญ คือความดีขึ้นแห่งจิต ตรงกันข้ามกับบาป คือความฉิบหายแห่งจิต ความเจริญขึ้น ความประณีตขึ้น ความสูงขึ้นแห่งจิตนี้มีที่ดูได้ คือ ดูที่ความสะอาดผุดผ่องของจิต อากาโรตขึ้นของจิต ทั้งหมดนี้รวมใช้คำว่า บุญ แปลว่า บริสุทธิ์ พระพุทธศาสนา ได้แสดงประเภทของบุญเอาไว้เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ คือที่ตั้งแห่งการทำบุญ แบ่งออกเป็น ๒ หมวด คือ

๑. บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ^{๔๒}

- ๑) ทานมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน ทำบุญด้วยให้เป็นสิ่งของ
- ๒) สีลมัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดี มีระเบียบวินัย
- ๓) ภาวนามัย บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจ

๒. บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ^{๔๓}

- ๑) ทานมัย คือทำบุญด้วยวัตถุ การให้เป็นสิ่งของ
- ๒) สีลมัย คือทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดี
- ๓) ภาวนามัย คือทำบุญด้วยการเจริญภาวนา ฝึกอบรมจิตใจ เริ่มตั้งความพิจารณาโดยความสิ้นไปเสื่อมไป
- ๔) อปจายนมัย คือทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม ประกอบด้วยความเคารพ ยำเกรง
- ๕) เวชยวัจจมัย คือทำบุญด้วยการชวนช่วยรับใช้ช่วยทำกิจของผู้อื่น
- ๖) ปัตติทานมัย คือทำบุญด้วยการให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่น การเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น
- ๗) ปัตตานุโมทนามัย คือทำบุญด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น
- ๘) ธัมมเทศนามัย คือทำบุญอันสำเร็จด้วยการแสดงธรรม ทำด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ผู้อื่น

^{๔๐} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๒-๑๓/๑๙.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๘.

^{๔๒} อง.อภุทธก. (ไทย) ๒๓/๓๖/๒๙๔, ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๑๕.

^{๔๓} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๙๔-๑๙๕.

๙) ธรรมัสสวนมัย คือทำบุญอันสำเร็จด้วยการฟังธรรม ด้วยการศึกษาคำหาความรู้
หลักธรรม

๑๐) ทิฏฐุชุกัมม คือทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

แม้ว่าจะมีการแบ่งบุญออกเป็น ๒ หมวดก็ตาม แต่ก็สามารถสรุปรวมลงเหลือแค่บุญ
กิริยาวัตถุ ๓ โดยจัดเอาบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ รวมเข้าในบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ (๑) อปจายนมัยและเว
ยยาวัจจมัย จัดเข้าในศีลมัย (๒) ปัตติทานมัยและปัตตานุโมทนา มัยจัดเข้าในทานมัย (๓) ธรรมเทศนามัย
และธรรมัสสวนมัย จัดเข้าในภาวนามัย (๔) ทิฏฐุชุกัมม จัดเข้าทั้ง ทาน ศีล และภาวนา

หลักของบุญกิริยาวัตถุที่กล่าวมานี้เป็นหลักสำคัญของการฝึกกาย วาจา และใจ ให้
ประณีตขึ้น เจริญขึ้น สูงขึ้น ตามขั้นตอนที่เหมาะสมจากหยาบไปละเอียด เป็นอนุกรรมขั้นเยี่ยมที่
พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์เพื่อแก้ปัญหาให้สังคมสงบสุขอยู่ร่วมกันฉันมิตรมี
ไมตรีจิตต่อกัน เมื่อนำมาจัดลงเป็นบุญกิริยาวัตถุ ๓ แล้วก็จะทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ของการ
ปฏิบัติที่ประณีตขึ้นตามลำดับขั้นของทาน ศีล และภาวนา คือ

๑. ทาน การให้ การเผื่อแผ่แบ่งปันกัน คือทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของตามสมควรแก่
ทานวัตถุที่มีอันได้แก่ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป
การให้นี้รวมถึงให้ความรู้ ให้คำแนะนำสั่งสอน ให้ธรรมะ ให้อภัยต่อกัน ไม่ถือโทษโกรธกัน ให้เพื่อ
ทำบุญ และให้เพื่อสงเคราะห์กัน เพื่อช่วยเหลือกันในคราวตกทุกข์ได้ยาก เป็นการแสดงให้เห็นถึง
ความเป็นผู้มีอัธยาศัยดีงาม ไม่ตระหนี่ นำเคารพยกย่อง

๒. ศีล ความประพฤติดีงาม ทำบุญด้วยการรักษาศีล คือ ทำกาย วาจา ให้เรียบร้อยไม่
หยาบคายจู้จี้จ้านระรานผู้อื่นทั้งทางกายและวาจา ตั้งตนอยู่ในระเบียบวินัย ไม่ฝ่าฝืนกฎกติกาของ
สังคม มีกิริยามารยาทเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนกันทั้งทางร่างกายและชีวิต ไม่ละเมิดกรรมสิทธิ์ใน
ทรัพย์สินของกันและกัน ไม่สนับสนุนในประเวณี เปล่งวจีด้วยคำสัจย์ ไม่ตัดรอนผลประโยชน์กันด้วย
วิธีประทุษร้ายทางวาจา ไม่ประทุษร้ายตนเองด้วยสิ่งเสพติดมีนเมา อันจะทำให้เสื่อมเสีย
สติสัมปชัญญะตกไปสู่ความประมาท

๓. ภาวนา การฝึกอบรมจิต ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือพัฒนาฝึกฝนอบรมจิตใจ
ของตนให้เจริญขึ้นด้วยคุณธรรมต่างๆ ฝึกใจให้รู้ชำนาญงาน มีสมาธิควบคุมใจให้สงบตั้งมั่น ใช้ปัญญา
พิจารณาสังขาร ไม่หลงยึดมั่นถือมั่นในตัวตน ภาวนาเป็นการสร้างบุญขั้นที่จิตใจโดยตรง เป็นการ
กำจัดกิเลสออกไปจากจิต

ทานช่วยกำจัดขัดเกลาความตระหนี่ความโลภให้เบาบางหมดไป ศีลคือสำรวมกายวาจา
ให้เรียบร้อยไม่ก่อกรรมทำชั่ว ไม่ทำชั่วทางกายวาจาทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ทานและศีลมุ่งให้ขัดเกลา
ทำชีวิตจิตใจภายในให้ประณีตเจริญงอกงามขึ้นโดยใช้การกระทำภายนอกที่หยาบกว่าเป็นเครื่องมือ
หรือกล่าวได้ว่าเพื่อกำจัดกิเลสอย่างหยาบ ส่วนการปฏิบัติภาวนาเป็นขั้นสมาธิและปัญญาเน้นการ
ปฏิบัติภายในโดยตรง ทานและศีลจึงเป็นฐานให้ภาวนาเจริญก้าวหน้าเต็มที่ จนกำจัดกิเลสออกจากจิต
ได้ จึงเป็นหลักของการพัฒนาอย่างมีระบบจากง่ายไปหายาก

บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้เป็นหลักปฏิบัติที่มีความสัมพันธ์กับความเป็นเทวดา เพราะเป็นเหตุที่ทำให้มนุษย์เป็นเทวดาได้ตามหลักของการพัฒนากาย วาจา และใจ บุญที่อำนวยผลให้ผู้กระทำไปเกิดเป็นเทวดานั้นมีได้ทั้งการทำบุญในพระพุทธศาสนาและนอกพระพุทธศาสนา แต่สมบัติพิเศษที่จะได้รับมีไม่มากเท่าผู้ที่ทำบุญในพระพุทธศาสนา^{๔๔}

ชาวพุทธจึงมีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ไม่แสวงบุญนอกพระพุทธศาสนา บุญเป็นเหตุ ความเป็นเทวดาเป็นผลคือบุญอำนวยให้เป็นเทวดา การอุปถัมภ์เป็นเทวดานั้นเมื่อจะเกิดก็เป็นอุปถัมภ์เทพ ไม่ต้องนอนในครรภ์มารดา หรืออยู่ในฟองไข่เหมือนเช่นมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ส่วนจะตั้งอยู่ในฐานะอย่างไรนั้นก็แล้วแต่การบำเพ็ญบุญมามากน้อยเพียงใด และรวมถึงสถานที่ที่ตนอุปถัมภ์ขึ้นตั้งข้อความว่า

ถ้ามีบุญน้อย ไม่สามารถจะมีวิมานของตนเองได้ ไปอุปถัมภ์ที่ตักของเทวดาตนใดที่ตั้งอยู่ในฐานะเป็นบุตรเป็นธิดาของเทวดาตนนั้น สตรีทำบุญไว้ตายแล้วไปอุปถัมภ์บังเกิดขึ้นเหนือแท่นที่บรรทมของเทพตนใดก็ต้องเป็นบาทบริจาริกาของเทพตนนั้น ถ้ามีบุญกุศลสร้างไว้หน่อยมีวิมานจะได้เป็นเพียงพนักงานตกแต่งประดับประดาอาคารณวิภูษิตเครื่องต้นเครื่องทรง ของเทพตนใด ย่อมอุปถัมภ์เกิด ณ ที่ใกล้ ๆ ของเทพผู้จะเป็นนายตนนั้น ถ้ามีวิมานจะได้เป็นเพียงเทวดาประเภทรับใช้เป็นบริวารของเทพผู้มีบุญตนใดก็ย่อมไปอุปถัมภ์เกิดภายในบริเวณปราสาทวิมานของเทพผู้เป็นนายตนนั้น

หากว่าไม่ได้อุปถัมภ์เกิดในบริเวณวิมานทิพย์ของเทพตนใดทั้งนั้น แต่อุปถัมภ์เกิดในที่ระหว่างแดนต่อแดน ไม่ทราบว่าจะจะเป็นบริวารของเทพผู้เป็นเจ้าของวิมานไหน ในกรณีนี้ องค์เทพผู้ทรงเป็นอธิบดียิ่งใหญ่กว่าเทพทั้งปวงในเมืองนั้น ย่อมจะเสด็จมาเป็นผู้พิพากษาตัดสิน วิธีพิพากษาของพระองค์นั้นก็คือหากเทวดาที่เกิดใหม่นั้น เกิดใกล้วิมานของเทพตนใดก็ทรงตัดสินให้เป็นบริวารของเทพตนนั้น หากว่าอนุমানดูแล้วสถานที่อุปถัมภ์เกิดขึ้นกึ่งกลางพอดีก็ต้องดูที่หน้าของเทพที่เกิดใหม่ หากว่าหันหน้าแล้งแลไปทางวิมานของเทพตนใด พระองค์ก็ตัดสินให้เป็นบริวารของเทพตนนั้น...^{๔๕}

ข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้ระบุถึงวิมานซึ่งเป็นบ้านของเทวดาและเทพธิดามีความแตกต่างกันออกไปตามสถานที่ที่ตนอุปถัมภ์ขึ้น เป็นอากาศวิมานเทพบ้าง (เทพที่อยู่ท่าอากาศ) เป็นภูมิวิมานเทพบ้าง (เทพที่อยู่บนพื้นดิน) เป็นรุกขเทพบ้าง (เทพที่อยู่ต้นไม้) เทพเหล่านี้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เป็นผู้ทำบุญเล็กน้อยเหมาะแก่วิถีชีวิตของชาวบ้านผู้เสพงาม^{๔๖} จึงมีวิมานอยู่เป็นของตนเอง เมื่อเปรียบเทียบกับดูแล้วจะเห็นว่ามีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเทวดาที่ไม่สามารถจะมีวิมานของตนเอง ข้อนี้เป็น การแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างบุญกับความเป็นเทวดาในด้านฐานะอย่างเห็นได้ชัด

^{๔๔} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๓๒.

^{๔๕} พระพรหมโมลี (วิลาศานวโร ป.ธ.๙), โลกทิปนี, หน้า ๑๓๙-๑๔๐.

^{๔๖} พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, หน้า ๔๗.

ทำบุญให้ท่านได้สวรรค์สมบัติ

ท่านมัชฌิมา บัญญัติว่า วัตถุประสงค์ที่สำเร็จด้วยทาน คือการให้ เป็นขั้นแรกของการทำบุญ ผลของท่านมัชฌิมาคือมีสุคติเป็นที่ไปเบื้องหน้า คัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาที่มีปรากฏหลายแห่งที่พระพุทธเจ้าและพระสาวกกเล่าถึงผู้ทำบุญให้ท่านเมื่อตายแล้วไปเกิดเป็นเทวดามีวิมานรุ่งเรืองอยู่ที่สวรรค์ พระพุทธเจ้าเมื่อพบกับเทวดาเหล่านั้นก็จะตรัสถามเป็นเชิงสนทนากันด้วยไมตรีจิตซึ่งเรื่องสนทนากันก็จะมีเรื่องวิมาน ความรุ่งเรือง ความสุขสบายในสวรรค์ชั้นนั้น ๆ รวมอยู่ด้วย เช่นตรัสถามกับนางเทพนารีว่า เพราะบุญอะไร ผิดพรหมเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และโศกะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ เทพธิดาผู้มีอานุภาพมาก ตลาคตถามว่าเมื่อเธอเกิดเป็นมนุษย์ได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร เธอจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองและมีรัศมีกายสว่างไสวไปทั่วทุกทิศอย่างนี้ นางเทพธิดาได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ชาตีก่อน หม่อมฉันเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์โลก ได้เห็นภิกษุหลายรูปผู้เหน็ดเหนื่อยกระหายน้ำจึงขมิ้มมันถวายน้ำให้ท่านดื่ม^{๔๗}

สาวกของพระพุทธเจ้าที่ทรงคุณวุฒิบางรูป นอกจากจะเที่ยวจาริกไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทในโลกมนุษย์แล้วยังได้โปรดเทวดาบนสวรรค์ด้วยได้สอบถามความเป็นอยู่เพื่อเป็นข้อมูลในการแสดงธรรมตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัท พระสาวกผู้มีฤทธิ์มากมีอานุภาพมากคือพระมหาโมคคัลลานะเถระ เคยถามนางเทพธิดาถึงอภิญญาผลที่ตนได้รับในเทวโลกว่า

เพราะบุญอะไร ผิดพรหมเธอจึงงามเช่นนี้ ผลอันพึงปรารถนาจึงสำเร็จแก่เธอในวิมานนี้ และโศกะทั้งมวลล้วนน่าพอใจจึงเกิดขึ้นแก่เธอ นางเทพธิดาตอบว่า เมื่อฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์ เป็นสะใภ้ อยู่ในเรือนพ่อผัว ได้เห็นภิกษุผู้ปราศจากกิเลสประดุจจตุลี มีใจผ่องใสไม่มีวัชระหมอง เลื่อมใสแล้วได้ถวายขนมกุมมาสะก้อนหนึ่งแด่ท่านด้วยมือทั้งสองของตน ครั้นถวายแล้วดิฉันจึงมาบันเทิงใจอยู่ในสวนนั้นวัน^{๔๘}

ทำบุญรักษาศีลได้สวรรค์สมบัติ

สีลมัย บัญญัติว่า วัตถุประสงค์ที่สำเร็จด้วยศีล คำสรุปท้ายของศีล ๕ พระท่านจะกล่าวว่า สีเลนสุคติ ยนตี สีเลน โภคสมปทา สีเลน นิพพุตี ยนตี มีความหมายว่า จะไปสู่สุคติด้วยศีล จะถึงพร้อมสมบูรณ์แห่งโภคสมบัติด้วยศีล จะถึงนิพพานก็ได้ด้วยศีล ผู้ทำบุญด้วยการรักษาศีล จึงมีสิทธิ์ได้รับมนุษย์สมบัติ (โศกะ) สวรรค์สมบัติ (สุคติ) และนิพพานสมบัติ (ความดับกิเลส) พระพุทธเจ้าได้แสดงให้เห็นว่า ผู้ทำบุญด้วยการรักษาศีล ย่อมมีความรุ่งโรจน์ในสวรรค์เป็นเบื้องหน้า ดังข้อความที่ปรากฏในภททิตถิกาวิมานว่า

เทพธิดาผู้มีบริวารยศ เพราะบุญอะไร เธอจึงได้เกิดในหมู่เทพชั้นไตรทศ ตลาคตถามเธอแล้วจงบอกเถิดว่า นี่เป็นผลของกรรมใดเล่า...เทพธิดาได้กราบทูลว่า หม่อมฉันเข้าจำอุโบสถศีลซึ่งประกอบด้วยองค์ ๘ ทุกวัน ๑๔ คำ ๑๕ คำ และ ๘ คำ แห่งปักษ์ และตลอดปาฏิหาริย์ปักษ์ หม่อมฉันสำรวมระวังในศีลตลอดเวลา และแจกจ่ายทานด้วยความเคารพ จึงได้

^{๔๗} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๕๔-๕๗/๑๐.

^{๔๘} ขุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๗-๑๒๑/๒๐-๒๑ .

ครอบครองวิมานนี้หม่อมฉันยินดีในศีล ๕ ฉลาดในอริยสัจ มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท เป็นอุบาสิกาของพระผู้มีพระภาคพระนามว่าโคตม ผู้ทรงมีพระจักขุ หม่อมฉันได้บำเพ็ญ สุจริตธรรม และได้บำเพ็ญกุศลธรรมไว้แล้ว จุติจากมนุษย์โลกนั้นแล้วได้เกิดเป็นเทพธิดา มี รัศมีในตัวเอง เทียวชมสวนนั้นทวันอยู่^{๔๙}

๒.๓.๒ สัมปทา ๕

หลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดา ประการต่อมาเรียกว่า สัมปทา แปลว่า ความถึงพร้อม ได้แก่ ปฏิปทาอันให้สำเร็จความปรารถนา ดังที่ พระพุทธองค์ตรัสไว้ในสัมปทาสูตฺร ว่าด้วยสัมปทา (ความถึงพร้อม) ๕ ประการ คือ

๑. สัทธาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา
๒. สีลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล
๓. สุตสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยสุตะ
๔. จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยจาคะ
๕. ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา^{๕๐}

ศรัทธา คือความเชื่อ ความมั่นใจในเหตุผล ที่ตนมองเห็นด้วยปัญญา ถูกต้องตามหลัก พระศาสนา เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นข้อยืนยันว่ามนุษย์สามารถฝึกหัดกาย วาจา ใจ ให้วิมุตติหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงได้ เป็นความเชื่อที่เร้าใจ ให้อยากพิสูจน์ความจริงของ เหตุผลที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้านั้นยิ่ง ๆ ขึ้นไป เป็นบันไดขั้นสู่ความรู้ เชื่อมั่นในพระธรรมว่าเป็นสิ่งที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว เป็นสัจธรรมความจริงคงทนต่อการพิสูจน์ เป็นความดีที่จะน้อมเข้ามาไว้ใน ตนได้ เมื่อนำมาปฏิบัติก็จะเห็นผลประจักษ์ได้ด้วยตนเอง ทำให้ชีวิตไม่ตกไปในทางชั่วร้าย เชื่อมั่นใน พระสงฆ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ผู้มีความสามารถที่จะบรรลุความจริง หรือความดีงามสูงสุดตามคำ สอนของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นพยานในธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าปฏิบัติตามได้จริง และมีผล ประเสริฐจริง รวมเป็นความเชื่อความซาบซึ้งใจในพระรัตนตรัย มีสิ่งดีงามเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ ทำให้เกิดความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติทดลองสิ่งที่เชื่อด้วยศรัทธานั้น ให้เห็นผลประจักษ์จริงจังก่ ตนอันจะนำไปสู่การได้ปัญญาต่อไป

ศีล คือระเบียบความประพฤติ ได้แก่ ระเบียบวินัยที่ใช้ควบคุม กาย วาจา ให้เรียบร้อย ปิดกั้นโอกาสที่จะทำชั่วและส่งเสริมโอกาสในการทำความดี เป็นข้อปฏิบัติสำหรับกำจัดกิเลสอย่าง หยาบที่แสดงออกทางกาย วาจา ชัดเผลาคนให้ประณีตขึ้น เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยสงบสุขในการอยู่ ร่วมกันของคนในสังคม เป็นสภาพเกื้อกูลแก่การดำเนินชีวิตและการปฏิบัติกิจของสมาชิกที่อยู่ร่วมกัน ให้เข้าถึงจุดหมายอันดีงามซึ่งเป็นอุดมคติของคนในสังคมหรือชุมชนนั้น ๆ พร้อมทั้งเป็นข้อปฏิบัติ สำหรับบอกรวมกาย วาจา และอาชีวะ ให้อยู่ในสภาพพร้อมที่จะเป็นพื้นฐานของการฝึกปรือคุณภาพจิต และการใช้สมรรถภาพจิตอย่างได้ผลยิ่งขึ้นไป

^{๔๙} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๒๐๘-๒๑๔/๓๖-๓๗.

^{๕๐} อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๖/๔๘, อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๖/๗๕.

สุตะ คือสิ่งที่ได้สดับ หมายถึง ความรู้ที่ได้สดับเล่าเรียน หรือถ่ายทอดต่อกันมา ความรู้ที่ได้จากการศึกษาศิลปวิทยาต่าง ๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงชีพและประกอบกิจการต่าง ๆ ในทางโลก สุตะเป็นแหล่งความรู้ที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นสิ่งส่งเสริมพัฒนาการทางปัญญา จัดเข้าเป็นปรัโตโฆสะ และเป็นปรัโตโฆสะที่ดี โดยฐานะที่เป็นปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ เป็นคุณสมบัติที่สำคัญของอริยสาวก คือเป็นความรู้ที่มีความจำเป็นสำหรับทุกคนในการที่จะดำเนินชีวิตให้ตั้งงาม

จาคะ คือการเสียสละ หมายถึง รู้จักเผื่อแผ่แบ่งปัน เป็นการสละออกไป การสละภายนอก ได้แก่ สละวัตถุสิ่งของให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สละประโยชน์ส่วนน้อยสำหรับตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของสังคมของคนหมู่มาก พร้อมทั้งจะช่วยเหลือคนที่ควรได้รับการช่วยเหลือมีใจกว้างพร้อมที่จะรับฟังและร่วมมือ ไม่คับแคบเอาตัวรอด พร้อมช่วยเหลือเกื้อกูลบำเพ็ญประโยชน์ ส่วนการสละภายใน เป็นการสละกิเลสความโลภ ละทิฐิมานะ ไม่มีความตระหนี่หวงแหน คอยเสริมเพิ่มทวีความเสียสละให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นอยู่เสมอ เพื่อป้องกันหรือตัดทอนตนไว้มิให้ตกไปเป็นทาสของ ลากสักการะและผลสำเร็จ ที่ตนได้สร้างขึ้น อันคอยล่อเร้าเฝ้ายวนให้เกิดความยึดติดลำพอง และลุ่มหลงมัวเมา สิ่งใดเคยชินเป็นนิสัย หรือเคยยึดถือไว้ แต่ผิดพลาด ไม่จริง ไม่ถูกต้อง ก็สามารถละได้ทั้งหมด เริ่มแต่สละอามิสจนถึงสละกิเลส

ปัญญา คือความรู้ทั่ว หรือรู้ชัด ได้แก่ รู้ถึงความจริง หรือรู้ตามความเป็นจริง หยั่งรู้เหตุผลแยกแยะวินิจฉัยออกไป เช่น รู้เหตุ รู้ผล รู้ดี รู้ชั่ว รู้ผิด รู้ถูก รู้ควรไม่ควร รู้คุณ รู้โทษ รู้ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้เท่าทันสังขาร รู้ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล หรือปัจจัยต่าง ๆ รู้เข้าใจสภาวะความเป็นจริงของสิ่งต่าง ๆ รู้พิจารณาพิจารณา รู้วินิจฉัย รู้ที่จะจัดแจง จัดการ หรือดำเนินการอย่างไร ๆ จึงจะแก้ปัญหาได้ หรือสำเร็จผลที่มุ่งหมายได้ ปัญญาคือความเข้าใจถูกชัด ถ่องแท้ มองทะลุปัญหา เมื่อประสบเหตุใด ๆ ก็ไม่วางตามอารมณ์ หรือหลงไปตามสิ่งที่ยั่วเย้า ศึกษาสิ่งต่าง ๆ ให้มีความรู้ชัด หยั่งเห็นเหตุผล เข้าใจภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

สัมปทา ๕ ประการนี้ เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้เกิดความมั่นใจในการดำเนินชีวิตผู้ต้องการให้เกิดมีขึ้นในตนต้องอาศัยการฝึกฝนปฏิบัติอย่างต่อเนื่องให้สัมปทา ๕ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา เจริญงอกงามไปพร้อมกับร่างกายและใจของตน จนไม่หวาดหวั่นพรันพรึงต่อสิ่งใดๆ เพราะดำเนินชีวิตในทางที่ตั้งงาม ชีวิตมีความสมหวังเป็นอยู่อย่างผู้มีชัย เรียกว่า เป็นผู้เข้าถึงจุดหมายของการมีชีวิต การพัฒนาตนจนสำเร็จผลดังกล่าวนี้นี้เป็นหลักความจริงที่เกิดขึ้นดำรงอยู่ได้ตามธรรมดาแห่งเหตุผล เมื่อเหตุมีพร้อมผลก็จะออกมาเอง ผู้พัฒนาตนด้วยปฏิบัติในสัมปทา ๕ อย่าง สม่าเสมอ สมบูรณ์ ย่อมพัฒนาตนสำเร็จผล ไม่หวาดหวั่นพรันพรึงแม้แต่ความตาย เมื่อตายแล้วย่อมไปเกิดที่สวรรค์และสามารถกำหนดสวรรค์ที่ตนจะไปเกิดได้ สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสรับรองไว้ในสังสารูปัตติสูตรว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบไปด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ภิกษุนั้นมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับ ขัตติยมหาศาล ความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพราหมณ์มหาศาล ความเป็นผู้อยู่ร่วมกับคหบดีมหาศาล เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญทำให้มากแล้วอย่างนี้ เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในภวะนั้น ๆ ภิกษุทั้งหลาย มรรคนี

เป็นปฏิปทาเป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชาติตติยมหาศาล เพื่อความเกิดขึ้นในพราหมณมหาศาล เพื่อความเกิดขึ้นในคหบดีมหาศาล

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ภิกษุนั้นได้ฟังว่า เทพชั้นจาตุมหาราช มีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก ภิกษุนั้นมีความปรารถนา อย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้วเราพึงเข้าถึงความเป็นอยู่ร่วมเทพชั้นจาตุมหาราช เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้น อันเธอเจริญทำให้มาก แล้วอย่างนี้เป็นไปเพื่อความเกิดขึ้นในชั้นจาตุมหาราชนั้น อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ประกอบด้วย ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา

ภิกษุนั้นได้ฟังว่า เทพชั้นดาวดึงส์ เทพชั้นยามา เทพชั้นดุสิต เทพชั้นนิมมานรดี หรือเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี มีอายุยืน มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุขมาก ภิกษุนั้นมีความปรารถนา อย่างนี้ว่า โอหนอ หลังจากตายแล้ว เราพึงถึงความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นดาวดึงส์ ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นยามา ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นดุสิต ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นนิมมานรดี ความเป็นอยู่ร่วมกับเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี เธอตั้งจิตนั้น อธิษฐานจิตนั้น เจริญจิตนั้น สังขารและวิหารธรรมเหล่านั้นอันเธอเจริญทำให้มากแล้วอย่างนี้ย่อมเป็นไปเพื่อเกิดขึ้นในเทพชั้นดาวดึงส์ ในเทพชั้นยามา ในเทพชั้นดุสิต ในเทพชั้นนิมมานรดี ในเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี”^{๕๑}

สัมปทา ๕ มีผลมาก มีอานิสงส์มาก พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้ทราบว่า ผู้ที่เจริญสัมปทา ๕ ให้บริบูรณ์ในตนแล้วอธิษฐานจิตจะไปเกิดในภพภูมิใดก็จะสำเร็จตามที่อธิษฐาน แม้แต่ชั้นรูปาวจร และอรุปาวจรจนถึงพระอรหันต์ เมื่อปรารถนาอธิษฐานจิตแล้ว เจริญสัมปทา ๕ อยู่เป็นประจำก็ย่อมสำเร็จได้ตามปรารถนา

หลักปฏิบัติที่ให้สำเร็จผลตามความปรารถนานี้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยตั้งจิตอธิษฐานตามคติทางพระพุทธศาสนาถือว่าจิตเป็นใหญ่ เป็นประธาน เป็นจุดเริ่มต้นของพฤติกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการกระทำหรือคำพูด เช่น การเดินทางไปในที่แห่งใดแห่งหนึ่งซึ่งเรามีความประสงค์จะไปในเบื้องต้น จิตต้องคิดตั้งมั่นถึงโครงร่างเป้าหมายที่จะไป ต่อจากนั้นพฤติกรรม หรือการกระทำต่างๆ อันเป็นปัจจัย หรือเงื่อนไขที่จะทำให้การเดินทางไปถึงเป้าหมายจึงเกิดตามขึ้นมา จิตที่มุ่งมั่นตั้งตรงกับความพร้อมบริบูรณ์แห่งปัจจัยเครื่องสนับสนุนพฤติกรรมการเดินทางดังกล่าว

เมื่อประสานสอดคล้องกันเข้าก็ทำให้การเดินทางถึงที่หมายได้สมปรารถนา ในกรณีถ้าไม่มีการตั้งจิตคิดโครงร่างเป้าหมายที่จะไปให้แน่ชัด ได้แก่เดินไปเรื่อย ๆ ในกรณีเช่นนี้ให้เดินทางทั้งวันทั้งเดือนทั้งปี หรือเดินทางข้ามภพข้ามชาติก็ไปไม่ถึงที่หมาย เพราะไม่ได้ตั้งใจว่าจะไปที่ไหน ด้วยประการดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสเน้นย้ำถึงการตั้งจิตอธิษฐานให้ไปเกิดในภพต่าง ๆ เอาไว้ ซึ่งสรุปใจความได้ว่า ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการคือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา อธิษฐานจิตจะไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ก็จะสำเร็จตามที่อธิษฐาน

^{๕๑} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๐-๑๓๕/๒๐๘-๒๑๔.

๒.๓.๓ เทวธรรม ๒

คำว่า เทว ในคำว่า เทวธมฺมา (เทวธรรม) นั้น หลักธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติของเทวดาโดยตรง และเป็นข้อปฏิบัติให้ไปเกิดเป็นเทวดา หลักธรรมนี้เรียกว่า เทวธรรม แปลว่า ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา ดังข้อความที่ปรากฏในขุททกนิกายชาดกกว่า “สัตบุรุษทั้งหลายประกอบด้วยหิริ โอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก”^{๕๒} หลักเทวธรรมดังกล่าว มีความหมายที่ขยายออกเป็นประเด็นใหญ่ ๆ ได้ ๓ ประเด็น คือ

๑. ผู้ที่เกิดเป็นเทวดาแล้วต้องปฏิบัติตนอยู่ในเทวธรรม คือ หิริ ความละอายบาปมีกายทุจริตเป็นต้น และโอตตปปะ ความกลัวต่อผลของบาปมีกายทุจริตเป็นต้น เพื่อทรงสถานะของความเป็นเทวดาให้อยู่ได้นาน เพราะถ้าเทวดาขาดความละอายชั่วกลัวบาป กระทำชั่วขึ้นมา ก็จะต้องเคลื่อนจากสวรรค์ไปเกิดในคติอื่น อรรถกถาได้แสดงเหตุที่ทำให้เทวดาเคลื่อนจากเทวโลกไว้ ๔ ประการคือ ๑. ด้วยความสิ้นอายุ ๒. ด้วยความสิ้นบุญ ๓. ด้วยความสิ้นอาหาร ๔. ด้วยความโกรธ ในเหตุ ๔ ประการนั้น เทวดาที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชื่อว่า เคลื่อนด้วยความโกรธ เช่น เทพบุตรตนหนึ่งไม่อดทนต่อสมบัติของผู้อื่นมีความโกรธเคืองแล้วจึงทำกาละ^{๕๓}

๒. ผู้ประกอบด้วยเทวธรรมทั้ง หิริ และโอตตปปะ ตั้งอยู่ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรม คือมนุษย์ทั้งหลายที่เป็นคนดีดำรงตนอยู่ในเทวธรรม ชื่อว่า ผู้มีเทวธรรม เป็นเทวดาในโลกมนุษย์ จะเห็นได้ว่าการจัดประเภทเทวดา ท่านจัดพระราชาเป็นเทพประเภทหนึ่งเรียกว่า สมมติเทพ เป็นเทวดาโดยสมมติ อีกประการหนึ่ง เทียบได้กับการจัดมารดาบิดาซึ่งเป็นมนุษย์แต่ประพฤติพรหมวิหารธรรมต่อบุตร ท่านจัดว่า มารดาบิดาเป็นพรหมของบุตรคือเป็นพรหมในโลกมนุษย์^{๕๔}

๓. เทวธรรมเป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ผู้ปฏิบัติได้ไปเกิดเป็นเทวดา พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า กุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริและโอตตปปะเป็นมูล ชื่อว่า เทวธรรม เพราะมีความหมายว่า เป็นเหตุแห่งกุศลสัมปทา แห่งการเกิดในเทวโลก และแห่งความหมดจด เหตุแห่งการเกิดในเทวโลกก็คือเหตุที่ทำให้ไปเกิดเป็นเทวดา^{๕๕}

หลักเทวธรรมนั้น ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติได้รับสิ่งที่พึงประสงค์ ๓ ประการคือ (๑) ทรงสถานะความเป็นเทวดาให้คงอยู่ได้นาน (๒) ผู้ปฏิบัติเทวธรรมชื่อว่าเป็นเทวดาในโลกมนุษย์ (๓) หลักเทวธรรมเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติได้ไปเกิดเป็นเทวดา

จากการศึกษาหลักเทวธรรมจึงทราบได้ว่า ผู้ประพฤติตนยกจิตสูงขึ้นจนได้ไปเกิดเป็นเทวดาแล้วก็ยังคงต้องประพฤติธรรมเพื่อรักษาภาวะของตนไว้ไม่ให้ตกไปสู่ความหายนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็ต้องประพฤติเทวธรรมอยู่ตลอดเวลา หลักเทวธรรมนี้ยังเป็นมูลเหตุกุศลสัมปทาแห่งการเกิดในเทวโลกและแห่งความหมดจดด้วย

^{๕๒} ขุ.ชา. (บาลี) ๒๗/๖/๒๔, ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

^{๕๓} คุรายละเอียดยใน ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๒/๑๒-๑๓.

^{๕๔} คุรายละเอียดยใน มงคล. (บาลี) ๑/๒๙๔/๒๖๙-๒๗๐.

^{๕๕} คุรายละเอียดยใน ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๔/๑๗๑-๑๗๒, ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๔๒/๑๗๙-๑๘๓, ขุ.เถร.อ. (บาลี) ๒/๑๐๘๒/๔๙๗, ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๑/๖/๑๘๕-๑๘๘, ขุ.ม.อ. (บาลี) ๕/๕๔-๕๗.

๒.๓.๔ วัตตบท ๗ ประการ

คำว่า วัตตบท ไต่แก สนวนแห่งวัตร^{๕๖} หรือข้อที่ถือปฏิบัติเป็นประจำเป็นคุณธรรมของบุคคลผู้ที่จะไปเกิดเป็นท้าวสักกะ อยู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีตำแหน่งที่สำคัญทางการปกครองอยู่ตำแหน่งหนึ่ง คือตำแหน่งพระราชาแห่งเทวดา ผู้ดำรงตำแหน่งนี้ชื่อว่า ท้าวสักกเทวราช การจะไปเกิดเป็นท้าวสักกะต้องบำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการให้บริบูรณ์

เรื่องท้าวสักกะในพระพุทธศาสนามีที่มาชัดเจน ปรากฏทั่วไปทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ทั้งประวัติการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติและตัวตนในปัจจุบัน พระไตรปิฎกและอรรถกถาหลายเล่ม มีเรื่องราวของท้าวสักกะอยู่เป็นจำนวนมาก และรวบรวมเรื่องราวของท้าวสักกะไว้เป็นหมวดหมู่ ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค เรียกว่า สักกสังยุต และกล่าวถึงประวัติการบำเพ็ญบารมีไว้โดยละเอียด ทั้งในอรรถกถาธรรมบทและอรรถกถาชาดก เรื่องราวของท้าวสักกะในอดีตจะพบใน อรรถกถาชาดกเป็นส่วนใหญ่และพบในอรรถกถาธรรมบทบาง

สวนท้าวสักกะองค์ปัจจุบันพบอยู่ในสักกสังยุตเป็นส่วนใหญ่ และปรากฏในอรรถกถาธรรมบทบาง ในปฐมเทวสูตร ทุตติยเทวสูตร และตติยเทวสูตร พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสถึงท้าวสักกะเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อนว่า ไต่บำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะได้บำเพ็ญวัตตบท ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ

ปฐมเทวสูตร ว่าด้วยเทพ สูตรที่ ๑^{๕๗}

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้น ฯลฯ พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสเรื่องนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อนได้สมาทานวัตตบท ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะสมาทานวัตตบท ๗ ประการ จึงได้เป็นท้าวสักกะ วัตตบท ๗ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต
๒. เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต
๓. เราพึงพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต
๔. เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต
๕. เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิตย์ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต
๖. เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต
๗. เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิตถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เราก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้สมาทานวัตตบท ๗ ประการนี้อย่างบริบูรณ์ เพราะสมาทานวัตตบท ๗ ประการ จึงได้เป็นท้าวสักกะ”

^{๕๖} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๒/๔๙๑.

^{๕๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕-๓๗๖.

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดาได้ตรัสเวทยากรณภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์
ต่อไปอีกว่า

เทพชั้นดาวดึงส์กล่าวถึงนรชนผู้เลี้ยงมารดาและบิดา
มีปกติประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล
เจรจาแต่คำอ่อนหวาน สมานมิตร ละคำส่อเสียด
ประกอบในอุบายกำจัดความตระหนี่ มีวาจาสัตย์
ครอบงำความโกรธได้นั้นแล้ว เป็นสัตบุรุษ

ทุติยเวทสูตร ว่าด้วยเทพ สูตรที่ ๒^{๕๘}

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี
เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน เป็นมาณพช้อม
ฆะ เพราะเหตุนั้น จึงได้พระนามว่า ‘ท้าวฆวาน’

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้ให้ ทานมา
ก่อน เพราะเหตุนั้น จึงได้พระนามว่า ‘ท้าวปุรินทชะ’

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้ให้ทานโดย
เคารพ เพราะเหตุนั้น จึงได้พระนามว่า ‘ท้าวสักกะ’

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้ให้ที่พักอาศัย
เพราะเหตุนั้น จึงได้พระนามว่า ‘ท้าววาสะ’

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพ ทรงคิดเนื้อความได้ตั้งพันโดยครู่เดียว เพราะเหตุนี้
จึงได้พระนามว่า ‘ท้าวสหสนันย์’

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพ ทรงมีนางอสุรกายนามว่าสุชา เป็นชายาดี เพราะ
เหตุนี้ จึงได้พระนามว่า ‘ท้าวสุขัมบดี’

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพ เสวยราชสมบัติอันมีความเป็นใหญ่ยิ่งด้วยความเป็น
ใหญ่แห่งเทพชั้นดาวดึงส์ เพราะเหตุนี้ จึงได้พระนามว่า ‘ท้าวเทวานมินทะ’

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้สมาทานวัต
ตบถ ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะสมาทานวัตตบถ ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะ

วัตตบถ ๗ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต

๒. เราพึงประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต

๓. เราพึงพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต

๔. เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต

๕. เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคเป็น
ประจำ มีมือชุ่มเป็นนิตย์ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต

๖. เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต

^{๕๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๘/๓๗๖-๓๗๗.

๒.๓.๔.๓ ตติยเทวสูตร ว่าด้วยเทพ สูตรที่ ๓^{๕๙}

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาคาสาป ป่ามทวันเขตกรุงเวสาลี ครั้งนั้น เจ้าลิจฉวีนามว่ามหาเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคทรงเห็นท้าวสักกะจอมเทพหรือ พระพุทธเจ้าข้า”
พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “มหาเสถ์ทอดเห็นท้าวสักกะจอมเทพ”
เจ้ามหาเสถ์ได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ผู้ที่พระองค์ทรงเห็นนั้น คงเป็นรูปจำลองของท้าวสักกะเป็นแน่ เพราะว่าท้าวสักกะจอมเทพยากที่ใคร ๆ จะเห็นได้ พระพุทธเจ้าข้า”

“มหาเสถ์ทอดรู้จักท้าวสักกะด้วย ธรรมที่ทำให้เป็นท้าวสักกะด้วย ทั้งยังรู้ถึงธรรมที่ท้าวสักกะสมาทานแล้วได้เป็นท้าวสักกะด้วย

มหาเสถ์ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน เป็นมาณพชื่อมฆะ เพราะเหตุนั้น จึงได้พระนามว่า ‘ท้าวมฆวาน’

มหาเสถ์ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้ให้ทานมาก่อน เพราะเหตุนั้น จึงได้พระนามว่า ‘ท้าวปรีนทนะ’

มหาเสถ์ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้ให้ทานโดยเคารพ เพราะเหตุนั้น จึงได้พระนามว่า ‘ท้าวสักกะ’

มหาเสถ์ท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน ได้ให้ที่พักอาศัย เพราะเหตุนั้น จึงได้พระนามว่า ‘ท้าววาสวะ’

มหาเสถ์ท้าวสักกะจอมเทพ ทรงคิดเนื้อความตั้งพันได้โดยครู่เดียว เพราะเหตุนั้นจึงได้พระนามว่า ‘ท้าวสหสนันย์’

มหาเสถ์ท้าวสักกะจอมเทพ ทรงมีนางอสุภกัญญาชื่อว่าสุชา เป็นปชาบดีเพราะเหตุนั้น จึงได้พระนามว่า ‘ท้าวสุขัมบดี’

วัตตบท ๗ ประการ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อไปเกิดเป็นท้าวสักกะ เป็นหลักคุณธรรมที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่ก่อนที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันของเราจะมาตรัสรู้ นอกจากวัตตบท ๗ ประการแล้ว การทำบุญกุศลอื่น ๆ ที่ทำให้ไปเกิดเป็นท้าวสักกะนั้นก็มิปรากฏในชาติต่างๆ เช่น ในวิธูรชาติก^{๖๐} ได้บรรยายถึงบุคคลทำบุญมีทานเป็นต้นแล้วปรารถนาเป็นท้าวสักกะก็ได้ตามที่ตนต้องการ เมื่อนำเรื่องราวในชาติมาเทียบเคียงเช่นนี้ก็จะเห็นว่า หลักวัตตบท ๗ ประการ หรือหลักบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ ที่ชาวพุทธปฏิบัติมาสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติไปเกิดเป็นท้าวสักกะได้เช่นกัน และการทำบุญมีให้ทานเป็นต้นสามารถจัดเข้าในวัตตบท ๗ ประการได้ เพราะวัตตบท ๗ ประการก็จัดอยู่ในระดับทานและศีลซึ่งเป็นบุญกิริยาวัตถุในทางพระพุทธศาสนานั้นเอง

^{๕๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๕/๓๗๗-๓๗๘.

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน ขุ.ชา.อ. (บาลี) ๔/๓/๓๕๓.

เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงบำเพ็ญความดีไม่ใช่ธรรมดา จึงสามารถไปเกิดเป็นท้าวสักกเทวราชได้ และเจ้ามหาสิขีนั้นก็สงสัยว่า ท้าวสักกเทวราชมีประวัติความเป็นมาอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสอดีตนิทานเรื่องท้าวสักกเทวราช

๒.๔ บุพกรรมของท้าวสักกะเมื่อเป็นมฆมาณพ

พระพุทธเจ้าตรัสกับเจ้าลิจฉวีชื่อมหาสิขีว่าด้วยกรรมท้าวสักกะได้ทำไว้ในสมัยเมื่อเป็นมนุษย์ จึงได้รับผลอย่างนี้ เมื่อเจ้าลิจฉวีชื่อมหาสิขีได้ทูลถามว่าท้าวสักกะทำกรรมอะไรไว้ พระพุทธองค์จึงทรงนำอดีตนิทานเรื่องบุพกรรมของท้าวสักกเทวราช^{๖๑} โดยทรงตรัสว่า

ในอดีตกาล มีมาณพคนหนึ่งชื่อ มฆะ ในบ้านอจลคาม แคว้นมคธ เป็นคนใจดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบทำสาธารณประโยชน์แก่ผู้อื่น วันหนึ่งเขาออกไปนอกบ้าน เข้าไปในหมู่บ้านแล้วไปยืนอยู่ ณ ลานกว้างแห่งหนึ่ง ได้ใช้เท้าของตนเกลี่ยฝุ่นให้เรียบบริเวณที่ตนเองยืนอยู่ และก็นั่งอยู่ที่นั่นเป็นที่รื่นรมย์ มีชายคนหนึ่งเห็นสถานที่รื่นรมย์ จึงใช้แขนของตนผลักเขาออกไปแล้วก็ยืนอยู่ที่นั่นเสียเอง มฆมาณพก็ไม่โกรธ แต่ไปยืนสถานที่ใหม่ ทำสถานที่ใหม่ให้รื่นรมย์อีก มีบุรุษอีกคนหนึ่งได้ใช้แขนผลักเขาออกไปจากที่นั่น แล้วตนเองก็เข้ายืนแทนเสีย เขาไม่โกรธและไปทำสถานที่อื่นให้รื่นรมย์อีก มีคนอื่น ๆ อีกมาผลักเขาให้ออกไปจากที่นั่นแล้วก็ยืนแทนเสีย

มีผู้ชายเป็นอันมากที่ได้ทำอย่างนี้ ฝ่ายมฆมาณพก็มาดำทสิว่า “เราทำได้สถานที่ให้รื่นรมย์เป็นที่น่ายืนอยู่สำหรับคนทั้งหลาย พวกเขาได้รับความสุข กรรมนี้พึงเป็นกรรมให้ความสุขแก่เรา” เพราะฉะนั้นในวันรุ่งขึ้นเขาจึงได้ถือจอบไปทำที่ให้สะอาด ปวงชนได้พักอยู่ที่นั่น ครั้นถึงฤดูหนาว เขาได้ก่อกองไฟให้คนเหล่านั้น ในฤดูร้อนเขาได้ให้น้ำ ต่อมาเขาคิดว่า “รมณีสถานเป็นที่รักของคนทั้งปวง จะไม่เป็นที่พอใจของใคร ๆ ไม่มี” ดังนั้น ในวันรุ่งขึ้น เขาจึงออกจากบ้านแต่เช้าตรู่ทำหนทางให้ราบเรียบ เทียวรานกิ่งไม้ที่ควรราน

๒.๔.๑ มฆมาณพได้สหาย ๓๓ คน

เมื่อเขาทำทางอยู่อย่างนี้ ต่อมา มีบุรุษคนหนึ่งมาถามเขาว่า ท่านทำทางไปไหน เขาก็บอกว่า “ทำทางไปสวรรค์” ชายคนนั้นก็ชอบใจและพูดว่า ฉันทจะเป็นเพื่อนของท่านจะทำทางไปสวรรค์บ้าง เขาก็พูดว่า “มาเถิด มาช่วยกันทำทางไปสวรรค์กัน ธรรมดาว่าสวรรค์ ย่อมเป็นที่พอใจของคนเป็นอันมาก”

ชายคนนั้นก็ใช้จอบใช้มีดไปถางที่ ตัดต้นไม้กิ่งไม้ที่ขวางทางอยู่ ปรับทางให้ราบเรียบสำหรับคนเดินไปมา ต่อมา มีชายอีกคนหนึ่งเห็นชายทั้ง ๒ คนนี้ทำทางให้ราบเรียบอยู่ จึงเข้าไปถามว่า ท่านทำอะไร ก็ได้รับคำตอบว่า “ทำทางไปสวรรค์” เขาจึงบอกว่า เขาเองจะเป็นพรรคพวกร่วมทำทางไปสวรรค์ด้วย ในที่สุดก็ได้บุคคลที่เห็นด้วยในการทำถนนหนทางให้สะอาดรวมเป็นทั้งหมด ๓๓ คน พวกเขาสร้างทางได้ประมาณ ๑ โยชน์ ๒ โยชน์ (โยชน์หนึ่งเท่ากับ ๑๖ กิโลเมตร)

^{๖๑} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๑.

วันหนึ่ง นายบ้านแห่งหมู่บ้านจลคามนั้น ได้ทราบว่าคุณเหล่านี้ไปทำทางอยู่ จึงเรียกตัว มาถามว่า พวกท่านเที่ยวทำอะไรอยู่ ก็ได้รับคำตอบว่า พวกเขากำลังทำทางให้สะอาดสำหรับคน ทั้งหลาย เพื่อสร้างทางไปสู่สวรรค์ นายบ้านก็มาคิดว่า คนเหล่านี้ไปทำสิ่งที่ไม่มีความหมายสำหรับคน ถ้าหากว่าเขาเข้าไปป่าหาปลาหาเนื้อมา หรือต้มเหล้ามาดื่มกิน หรือทำงานอย่างอื่นจะเป็นประโยชน์ ดีกว่า เราเองซึ่งมีส่วนอะไร ๆ บ้าง จึงพูดกับคนเหล่านั้นว่า พวกท่านไปทำทางอยู่อย่างนั้นจะได้ ประโยชน์อะไร พวกท่านมาช่วยทำงานอย่างอื่นดีกว่า คือ เข้าไปในป่าหาปลาหาเนื้อมา หรือต้มเหล้า มาดื่มกินหรือทำงานอย่างอื่น จะเป็นประโยชน์ดีกว่า เราเองซึ่งมีส่วนอะไร ๆ บ้าง จึงพูดกับคน เหล่านี้ว่า พวกท่านไปทำทางอยู่อย่างนั้นจะมีประโยชน์อะไร พวกท่านมาช่วยทำงานอย่างอื่นดีกว่า คือ เข้าไปในป่าหาปลาหาเนื้อ หรือไม่ก็ต้มเหล้ามาดื่มกินกัน หรือทำงานอย่างอื่นยังดีกว่า

ชายทั้ง ๓๓ คนนั้นก็พูดว่า เราไม่เห็นด้วย แม้จะถูกนายบ้านกล่าวซ้ำ ๆ อยู่ก็คัดค้านรำ ไป นายบ้านไม่พอใจจึงคิดว่า “เราจะให้พวกมันฉิบหาย” จึงไปกราบทูลพระราชาว่า ได้มีบุรุษ ๓๓ คน คุ่มกันเป็นพวกโจรเที่ยวอยู่ในป่า พระราชาไม่ทรงได้ส่วนให้ละเอียดยิ่ง จึงรับสั่งให้นายบ้านจับคน เหล่านี้มาลงโทษ^{๖๒}

๒.๔.๒ อานูภาพแห่งเมตตา

นายบ้านก็ไปจับคนเหล่านั้นทั้ง ๓๓ คน แล้วได้กราบทูลพระราชา พระราชายังไม่ได้ พิจารณาก่อน ทรงลงโทษทีเดียว คือ ทรงรับสั่งว่า พวกท่านจงให้ช่างเหยียบพวกมันให้ตายหมดทั้ง ๓๓ คน จึงทรงรับสั่งให้จับคนเหล่านั้นให้นอนลงกับพื้น แล้วก็ให้ช่างเหยียบ

มขมาณพนั้นได้เตือนเพื่อนของตนทั้ง ๓๒ คนว่า ที่ฟังอย่างอื่นของเราไม่มีในขณะนี้ นอกจากเมตตาจิตเท่านั้น “สหายทั้งหลายเอ๋ย เว้นเมตตาเสีย ที่ฟังอย่างอื่นของพวกเราไม่มี ท่าน ทั้งหลายไม่ต้องทำความโกรธในใคร ๆ จงเป็นผู้มีจิตเสมอด้วย ด้วยเมตตาจิตในพระราชา ในนายบ้าน ในช่างที่จะเหยียบและในตน”^{๖๓} ช่างนั้นก็ไมกล้าเหยียบด้วยอำนาจเมตตาจิตของคนเหล่านั้น

ราชบุรุษจึงกราบทูลพระราชา พระราชาจึงรับสั่งว่า การที่ช่างไม่กล้าเหยียบเพราะเห็น คนมาก เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงเอาเสื่อลำแพนปิดคนเหล่านี้เสีย คือให้นอนลง แล้วเอาเสื่อ ลำแพนปิดแล้วให้เหยียบ เมื่อช่างมาถึงจุดนั้นก็ไมกล้าเหยียบ ถอยหลังกลับเสียอีก พระราชาทรง รับทราบเรื่องนี้เข้าจึงทรงดำรัสว่า “เรื่องนี้ต้องมีเหตุ” จึงรับสั่งให้มขมาณพพร้อมด้วยเพื่อนอีก ๓๒ คนนั้นเข้าเฝ้า ได้ตรัสถามว่า “ท่านทั้งหลายอยู่ในแคว้นนี้ไม่ได้ประโยชน์อะไรจากเราหรือ” บุรุษทั้ง ๓๓ คนนั้นก็ทูลว่า “ใครพูดอย่างนี้ พระเจ้าข้า” พระราชาตรัสว่า “นายบ้านพูดอย่างนี้”

บุรุษทั้ง ๓๓ คนนั้นก็ทูลว่า “ข้าพระองค์มิได้เป็นโจร หากแต่พวกข้าพระองค์สร้างทาง ตัดทางให้เรียบราบ เพื่อคนทั้งหลายได้เดินได้สะดวก เพื่อสร้างทางไปสู่สวรรค์ แต่นายบ้านนั้นต้องการให้ ข้าพระองค์หาเนื้อหาปลา ต้มเหล้ามาสำหรับตัวเอง เมื่อข้าพระองค์ไม่ยอมร่วมมือด้วย ก็สั่งให้จับมา ลงโทษอย่างนี้” พระราชาทรงปลื้มพระหทัยจึงตรัสว่า “ช่างแม้เป็นสัตว์เดรัจฉานยังรู้คุณค่าคนเหล่านี้ได้ เราเป็นมนุษย์จะไม่รู้คุณค่าได้อย่างไร” เพราะฉะนั้น พระองค์จึงขอโทษต่อคนทั้งหลาย ๓๓ คนเหล่านั้น

^{๖๒} พ.ศ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๒.

^{๖๓} พ.ศ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๓.

แล้วรับสั่งให้นายบ้านพร้อมด้วยบุตรและภรรยามาเป็นทางรับใช้คนทั้ง ๓๓ คนนั้น พร้อมทั้งช่างตัวนั้น ก็มอบให้เป็นสิทธิของคนทั้ง ๓๓ คน และพระราชทานหมู่บ้านนั้นให้เป็นหมู่บ้านเก็บส่วนสำหรับคนทั้ง ๓๓ คนนั้น

มขมาณพพร้อมด้วยเพื่อนทั้ง ๓๒ คนนั้น ก็มาปรารภกันว่า ผลของความดีที่เราทำนี้ได้ เห็นผลในชาตินี้ ต่างก็ปลื้มใจมาก ผลัดกันขึ้นข้างนั้นและได้ปรึกษากันว่า เราจงทำบุญให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เราควรจะทำอะไรดี จึงตกลงกันว่า “เราควรสร้างศาลาสำหรับเป็นที่พักคนเดินทางในหนทาง ๔ แพร่ง” จึงไปจ้างนายช่างมาสร้างศาลา เพราะตัวเองในขณะนั้นก็เป็นใหญ่ขึ้นแล้ว ถือว่าเป็นใหญ่ในหมู่บ้านนั้นแล้ว ก็มีทรัพย์สมบัติพอจะสร้างสาธารณประโยชน์ได้มากขึ้น

๒.๔.๓ มขมาณพพร้อมสหาย ๓๓ คน สร้างศาลา^{๖๔}

ในการสร้างศาลานั้น คนทั้ง ๓๓ คนนั้น ไม่ต้องการให้สตรีมีส่วนร่วมในการทำบุญครั้งนี้ อยากร่วมในการทำศาลาของตน มขมาณพนั้นมีภรรยาถึง ๔ คน ภรรยาคนที่หนึ่งชื่อ สุธรรมา คนที่สองชื่อ สุนันทา คนที่สามชื่อ สุจิตรา คนที่ ๔ ชื่อ สุซาดา

นางสุธรรมาคิดว่า เราอยากจะมีส่วนในการสร้างศาลานี้ด้วย จึงคบกับนายช่างที่จะสร้างศาลานั้น โดยบอกว่า ฉันอยากจะมีส่วนในการสร้างศาลานี้ด้วย จึงให้ค่าจ้างแก่นายช่าง โดยบอกว่า อยากให้มีชื่อของตนติดอยู่ที่ศาลานี้ นายช่างก็รับว่าได้ จึงได้สั่งไม้มาทำซ่อฟ้าแล้วก็ได้สลักชื่อว่า “ศาลานี้ชื่อสุธรรมา”^{๖๕} แล้วก็เอาสิ่งของห่อปิดเก็บไว้ในบ้านของนางสุธรรมานั่นเอง

เมื่อเขาสร้างศาลาจะเสร็จแล้ว จึงไปบอกแก่บุคคลทั้ง ๓๓ คนนั้นว่า ศาลาจะเสร็จแล้ว แต่ยังขาดอยู่อย่างเดียวเท่านั้น คือซ่อฟ้า

บุรุษทั้ง ๓๓ คนนั้นก็บอกว่า พวกเราจักนำซ่อฟ้ามาเอง นายช่างก็บอกว่าไม่ทันแล้ว เพราะซ่อฟ้าต้องใช้ไม้ที่แห้ง ถ้าใช้ไม้ที่สดจากป่าจะไม่ทัน เพราะฉะนั้น ให้ท่านไปหาซื้อจากบ้านของใครก็ได้ที่เขาทำซ่อฟ้าเสร็จไว้แล้ว เพราะนายช่างได้ปรึกษากับนางสุธรรมาไว้แล้ว

บุรุษทั้ง ๓๓ คนนั้น ก็ไปเที่ยวหาซ่อฟ้าว่าบ้านใครมีบ้าง ก็ไปพบในบ้านของนางสุธรรมา จึงขอซื้อด้วยทรัพย์พันหนึ่ง นางสุธรรมาบอกว่าไม่ขาย แต่จะให้เปล่า ๆ แต่ขอให้ได้มีส่วนบุญด้วย

บุรุษทั้ง ๓๓ คนนั้นก็ไม่ยอม บอกว่าไม่อยากจะให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมด้วย (เพราะเมื่อถูกจับในข้อหาเป็นโจร พวกผู้หญิงแม่สักคนจะเอาใจช่วยก็ไม่มีเลย)

ฝ่ายนายช่างก็พูดคัดค้านขึ้นว่า “ไม่ได้หรอก เว้นแต่พรหมโลกเท่านั้นที่จะไม่มีสตรีอยู่ (พรหมเป็นอลังค์ คือไม่ใช่หญิง ไม่ใช่ชาย) นอกนั้นก็ไม่มีสตรีอยู่ทั้งสิ้น พวกท่านจงรับเอาซ่อฟ้ามาเถิด”

ศาลานั้นเมื่อสร้างเสร็จ คนมาอ่านดูก็เห็นว่า ศาลาสุธรรมา ตกลงว่านางสุธรรมา เหมือนกับเป็นคนสร้างเสียเองทั้งหมดเพราะศาลานี้ชื่อ สุธรรมา

^{๖๔} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๔.

^{๖๕} พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๕.

ชายทั้ง ๓๓ คนนั้น เมื่อจะไปลากไม้ ไปทำงานอะไร ก็ใช้ช่างตัวนั้น นอกจากนี้แล้ว ช่างนั้นก็เป็พาทนะสำหรับคนทั้ง ๓๓ คนนั้น ซึ่งผลัดกันชี่ คือช่างที่พระราชารับสั่งให้เหยียบคนเหล่านี้ แต่ไม่เหยียบ ช่างนั้นก็ตกมาเป็นพาทนะของคนทั้ง ๓๓ คนนั้น

เมื่อพวกเขาสร้างศาลานั้นเสร็จ ก็แบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ส่วนที่หนึ่งสำหรับพวกอิสรชน คือคนใหญ่คนโตที่มาพัก ส่วนที่สองสำหรับคนยากจน ส่วนที่สามสำหรับคนป่วยไข้

๒.๔.๔ เรื่องช่างเอราวัณ ^{๖๖}

ในศาลานั้น มีกระดานแผ่นใหญ่ปูเป็นพื้นศาลาอยู่ ๓๓ แผ่น โดยพวกเขาปรึกษาตกลงกันว่า ถ้าคนเดินทางมาพักมานั่งบนแผ่นกระดานของใคร ให้เจ้าของแผ่นกระดานนั้นรับภาระเลี้ยงดูคนที่มาพักนั้น โดยให้ช่างตัวนั้นเป็นผู้นำไปที่บ้านของคนนั้น ช่างนั้นเห็นแล้วก็จำได้ว่าแผ่นกระดานนี้เป็นของใคร เมื่อมีคนมาพัก ช่างนั้นก็พาคนพักนั้นไปรับประทานอาหาร อาบน้ำที่บ้านของบุรุษทั้ง ๓๓ คนนั้นเฉพาะคนหนึ่ง ๆ ซึ่งเป็นเจ้าของแผ่นกระดานทุกครั้ง บุรุษเหล่านั้นก็รับรองเป็นอย่างดี เพราะต้องการจะสร้างบุญกุศลเพื่อไปสวรรค์ของตน ณ บริเวณใกล้ ๆ ศาลานั้น มขมาณพได้นำต้นทองหลางต้นหนึ่งมาปลูกไว้ และภายใต้ต้นทองหลางนั้น เขาได้นำแผ่นหินแผ่นใหญ่มาวางไว้สำหรับนั่ง คนมานั่งที่แผ่นหินใต้ต้นทองหลาง มองดูไปที่ศาลาก็เห็นชื่อว่า ศาลาสุธรรมา

ฝ่ายหญิงอีก ๒ คน ก็คิดว่า พวกเรายังไม่ได้มีส่วนร่วมในการทำบุญครั้งนี้เลย นางสุธรรมานันฉลาด นางจึงได้มีส่วนร่วมในการสร้างศาลานี้ แม้เราจะต้องมีส่วนร่วมในการทำบุญกับชายเหล่านั้นด้วย ดังนั้น นางสุนันทาจึงคิดว่า เราควรจะสร้างสระน้ำเป็นสระโบกขรณี (สระบัว) เพราะว่าคนมาแล้วจะได้อาบน้ำ จะได้ดื่มน้ำเย็น ๆ แล้วขึ้นไปพักบนศาลา เพราะฉะนั้น นางจึงสร้างสระโบกขรณี

ฝ่ายนางสุจิตรา ก็คิดว่า นางสุธรรมาก็ร่วมสร้างศาลามีช่อฟ้าแล้ว นางสุนันทาก็สร้างสระโบกขรณีแล้ว เราควรจะสร้างอะไรดี ก็คิดว่าเราสร้างสวนดอกไม้จะดีกว่า เพราะว่าเมื่อคนมาพักที่ศาลา อาบน้ำดื่มแล้วก็ได้เก็บดอกไม้ ได้ชมสวนดอกไม้ ดังนั้น นางจึงสร้างสวนดอกไม้

สวนดอกไม้ นั้น ในภายหลังจึงเป็นสวนจิตรลดา และศาลานางสุธรรมานั้น ก็เป็นธรรมสภาที่ยิ่งใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และสระโบกขรณีของนางสุนันทา ก็เป็นสระสวรรค์ที่น่าชมอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เช่นกัน

ฝ่ายนางสุชาดา คิดเสียว่า “เราเป็นทั้งลูกของนายมฆะ เป็นทั้งบาทบริจาริกา (ภรรยา) กรรมที่นายมฆะนั้นทำแล้ว ก็เป็นของเราเหมือนกัน กรรมที่เราทำแล้วก็ เป็นของนายมฆะนั้นเหมือนกัน” แล้วไม่ทำอะไร ๆ มัวแต่แต่งตัวของตนเท่านั้น ปล่อยให้ผ่านพ้นไปแล้ว

๒.๔.๕ เทพนครในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

มขมาณพบำเพ็ญวัตตบ ๗ ประการเหล่านี้ คือ (๑) บำรุงมารดาบิดา (๒) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้เจริญในตระกูล (๓) พุดคำสัตย์ (๔) ไม่พุดคำหยาบ (๕) ไม่พุดส่อเสียด (๖) กำจัดความตระหนี่ (๗) ไม่โกรธ ถึงความเป็นผู้ควรสรรเสริญอย่างนี้ว่า

^{๖๖} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๖.

“ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ เรียกนรชนผู้เลี้ยง
มารดาบิดา มีปกติประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่
ในตระกูล กล่าวถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน ละวาจา
ส่อเสียด ประกอบการกำจัดความตระหนี่
มีวาจาสัตย์ ช่มความโกรธได้ นั่นแลว่า สัปปุรุษ”

ในเวลาสิ้นชีวิต ได้เกิดเป็นท้าวสักกเทวราชในภพดาวดึงส์ สหายของเขาแม่เหล่านั้ก็
เกิดในที่นั้นเหมือนกัน ช่างไม่เกิดเป็นวิสุกรรมเทพบุตร^{๖๗}

บุรุษทั้ง ๓๓ คนนั้น ก็ได้ไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อไปบังเกิดบนสวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์นั้น ก็มีนครใหญ่เกิดขึ้น มี ๑๐๐๐ ประตู ประตูด้วยอุทยานและสระโบกขรณีปราสาทที่ชื่อ
ว่า เวชยันต์ สูง ๗๐๐ โยชน์ ประตูไปด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ แก้วประพาพ
แก้วมุกดา แก้ววิเชียร แก้วผลึก และแก้วหุง ประตูด้วยธงทั้งหลาย สูง ๓๐๐ โยชน์ ผุดขึ้นด้วยผลแห่ง
ศาลาในท่ามกลางนครแห่งนั้น ที่คั่นเป็นทอง ได้มีธงเป็นแก้วมณี ที่คั่นเป็นแก้วมณี ได้มีธงเป็นทอง ที่
คั่นเป็นแก้วประพาพ ได้มีธงเป็นแก้วมุกดา ที่คั่นเป็นแก้วมุกดา ได้มีธงเป็นแก้วประพาพ ที่คั่นเป็นแก้ว
๗ ประการ ได้มีธงเป็นแก้ว ๗ ประการ เกิดขึ้นแล้วด้วยผลแห่งศาลา และมีต้นปาริฉัตร (ต้นทองหลาง)
สูงถึง ๓๐๐ โยชน์ เกิดขึ้นเพราะผลแห่งการปลูกต้นทองหลาง บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ ซึ่งมีสีดั่งดอก
ชัยพฤกษ์หรือสีครึ่งและสีดอกบัวโรย ยาว ๖๐ โยชน์ กว้าง ๕๐ โยชน์ หนา ๑๕ โยชน์ เกิดขึ้นที่โคน
ต้นปาริฉัตร ด้วยผลบุญแห่งการปูแผ่นศิลา

ส่วนช่างนั้นไปเกิดเป็นเทพบุตร ชื่อเอราวัณ ปกติในสวรรค์ไม่มีสัตว์เดรัจฉาน แต่เมื่อ
ท้าวสักกะเสด็จออกประพาสุอุทยาน เทพบุตรนั้นจึงจำแลงตัวเป็นช้างเอราวัณสูงใหญ่มาก ช่าง
เทพบุตรนั้นนิรมิตกระพอง ๓๓ กระพอง เพื่อประโยชน์แก่เทพทั้ง ๓๓ องค์ ในกระพองเหล่านั้
กระพองหนึ่ง ๆ ส่วนกลมประมาณ ๓ คาบุต ยาวประมาณกึ่งโยชน์ เทพบุตรนิรมิตกระพองชื่อ สุทัส
สนะ ประมาณ ๓๐ โยชน์ ในท่ามกลางกระพองทั้งหมดเพื่อท้าวสักกะ เบื้องบนกระพองนั้นมีมณฑป
แก้วประมาณ ๑๒ โยชน์ ธงขลิบด้วยแก้ว ๗ ประการ สูง ๑ โยชน์ ตั้งขึ้นในระหว่าง (เป็นระยะ ๆ) ใน
มณฑปแก้วนั้น ข่ายกระดิ่งเมื่อถูกลมอ่อนพัดแล้ว ก็มีเสียงกังวานปานดังเสียงดนตรีทิพย์ ประสาน
เสียงด้วยเสียงดนตรีมีองค์ ๔ ห้อยอยู่โดยรอบ บัลลังก์แก้วประมาณ ๑ โยชน์ เป็นแท่นที่จัดไว้ดีแล้ว
สำหรับท้าวสักกะ ในท่ามกลางมณฑปนั้น

เทพบุตร ๓๒ องค์นั่งบนบัลลังก์ในกระพองของตน บรรดากระพองทั้ง ๓๓ นั้น กระพอง
หนึ่ง ๆ ช่างเทพบุตรนิรมิตกระพองละ ๗ งา ในงาเหล่านั้ งาหนึ่ง ๆ ยาวประมาณ ๕๐ โยชน์ ในงา
หนึ่ง ๆ มีสระโบกขรณีงาละ ๗ สระ ในสระโบกขรณีแต่ละสระ มีดอกบัวสระละ ๗ กอ ในกอหนึ่ง ๆ มี
ดอกบัวกอละ ๗ ดอก ในดอกหนึ่ง ๆ มีกลีบดอกละ ๗ กลีบ ในกลีบหนึ่ง ๆ มีนางเทพธิดาพ้อนอยู่ ๗
นาง มหรสพยิ่งใหญ่มีอยู่บนงาช้างในที่ ๕๐ โยชน์ โดยรอบอย่างนี้

ในที่สุด พระพุทธเจ้าตรัสกับมหาสิว่า “มหาสิ มขมานปฏิบัติอัปมาทปฏิบัติปทาอย่างนี้
ก็แลมขมานพนี้ไม่ประมาทอย่างนี้ จึงถึงความเป็นใหญ่เห็นปานนี้ ทรงเสวยราชย์ในเทวโลกทั้ง ๒ ชื่อ

^{๖๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๕๗.

ว่าความไม่ประมาทนี้ บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น สรรเสริญแล้ว เพราะว่า การบรรลुकุณวิเศษซึ่งเป็นโลกิยะและโลกุตระแม้ทั้งหมดย่อมมีได้ เพราะอาศัยความไม่ประมาท แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

“ทำมชวานประเสริฐสุดในหมู่เทวดา
เพราะความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายสรรเสริญ
ความไม่ประมาท และติเตียนความประมาททุกเมื่อ”^{๖๘}

สรุปได้ว่า บุคคลจะไปเกิดบนสวรรค์แต่ละชั้นได้นั้น ต้องเป็นคนไม่ประมาท ตั้งใจทำแต่ความดี จึงได้รับผลแห่งกรรมดี

๒.๕ บทสรุป

สาเหตุที่ทำให้หมู่สัตว์ไปเกิดในสุคติภูมิมีมนุษย์เป็นต้นนั้น ขึ้นอยู่กับผลของกรรมฝ่ายดีเป็นขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล ประพฤติตนอยู่ในหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คือ กุศลกรรมทางกาย ๓ อย่าง มีการไม่ฆ่าสัตว์เป็นต้น กุศลกรรมทางวจีกรรม ๔ อย่าง มีการไม่พูดโกหกเป็นต้น และกุศลกรรมทางใจ ๓ อย่าง มีการไม่คิดพยาบาท เป็นต้น

สำหรับผู้ไปเกิดเป็นเทวดาทั้งหมดนี้ แม้ว่าจะเป็นผู้เสวยอารมณ์อันเป็นทิพย์ที่สุดแสนจะสบายซึ่งมีความละเอียดกว่าของมนุษย์ก็จริง แต่ถ้าไม่ได้เป็นพระอริยะชั้นใดชั้นหนึ่งแล้วย่อมมีโอกาสกลับมาเกิดในอบายภูมิได้อีกเช่นเดียวกัน เพราะเหล่าสัตว์ผู้อันอำนาจแห่งบุญส่งเสริมแล้วไปสู่กามภพ รูปภพ หรือไปถึงภวคคพรหมคือพรหมชั้นสูงสุด ได้แก่ เนวสัญญานาสัญญายตนพรหม ก็ยังมีโอกาสกลับไปสู่ทุคติภูมิได้อีก เนื่องด้วยการเกิดในภพไหน ๆ ที่ชื่อว่าเที่ยงไม่มี ส่วนความแตกต่างกันระหว่างเทวดาชั้นต่าง ๆ นั้นย่อมแตกต่างกันด้วยอำนาจแห่งกุศลกรรมที่ได้ทำไว้ตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ และด้วยแรงแห่งการอธิษฐานในการปรารถนาไปเกิดเป็นเทวดาในชั้นนั้น ๆ ดังนั้น เมื่อเทวดาเหล่านั้นไม่ปรารถนาจะเคลื่อนจากสมบัติทิพย์ที่ตนเสวยอยู่จึงพยายามหาหนทางที่จะทำให้ตนอยู่กับสมบัติทิพย์นั้นตราบนานเท่านานจึงได้มีการขวนขวายเพื่อเข้าเฝ้าทูลถามวิธีการต่าง ๆ กับพระพุทธเจ้า ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในบทต่อไป

^{๖๘} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๖๔-๒๖๕.

บทที่ ๓

การถามปัญหาธรรมของท้าวสักกะที่ปรากฏในพระสูตร

คัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างเทวดากับพระพุทธรเจ้าว่า มีการติดต่อกันอยู่เป็นประจำซึ่งเป็นการติดต่อกันแบบฉันทมิตร มีท่าทีแห่งไมตรีจิตต่อกัน พระพุทธรเจ้ามีการพบปะกับท้าวสักกะเพราะเป็นพระราชแห่งเทวดา ท้าวสักกะเป็นผู้มีคุณธรรมมาเกิดเป็นท้าวสักกะได้ด้วยการบำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการ^๑ อย่างสมบูรณ์ ท้าวสักกะแม้ว่าจะเป็นพระราชแห่งเทวดาอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่ก็มีชื่อเสียงในพระพุทธรศาสนา มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ยามใดที่มีปัญหาขัดข้องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของพระองค์และเหล่าเทวดาบนสวรรค์จะเสด็จลงมาเฝ้าพระพุทธรเจ้าเพื่อทูลถามปัญหาและพระพุทธรเจ้าก็จะทรงตอบปัญหาทำให้ท้าวสักกะและเหล่าเทวดาที่มาทูลถามปัญหาได้ฟังธรรมเกิดความเข้าใจหลักธรรมได้ดวงตาเห็นธรรม สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวเกี่ยวกับความทุกข์และความเป็นอยู่ในภาวะของตนให้หมดไป ทำความสวัสดีและสมบัติบนสวรรค์ให้มีเสถียรภาพยั่งยืนสืบต่อไปได้

คำตอบปัญหาที่พระพุทธรเจ้าทรงพยากรณ์แก่ท้าวสักกะนั้น ในพระสูตรมีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ในทีฆนิกาย มหาวรรค ได้ประมวลพระสูตรเอาไว้เรียกว่า สักกปัญหาสูตร^๒ เรื่องราวในพระสูตรนี้กล่าวถึงท้าวสักกะพร้อมด้วยเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ว่า ได้เข้าเฝ้าทูลขอโอกาสถามปัญหาเมื่อพระพุทธรเจ้าทรงอนุญาติ จึงทูลถามปัญหาซึ่งมีใจความสำคัญสรุปได้เป็น ข้อผลของการฟังพยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้นทำให้ท้าวสักกะและเหล่าเทวดาผู้เป็นบริวาร ๘๐,๐๐๐ คน ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบัน นอกจากนี้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วยังมีเรื่องราวการถามตอบปัญหาของท้าวสักกะปรากฏอยู่ในอรรถกถาอีกส่วนหนึ่งซึ่งจะได้กล่าวถึงในลำดับคำถามคำตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธรเจ้าสืบต่อไป

พระพุทธรเจ้าเมื่อมีพระประสงค์จะแสดงเทศนาโปรดพวกเทวดา พระองค์จะเสด็จไปสวรรค์โดยเฉพาะสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นสวรรค์ชั้นที่พระองค์เสด็จไปมากที่สุด แม้ในคราวที่แสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบทิวาธิของนักบวชนอกพระพุทธรศาสนาแล้วพระพุทธรองค์ก็ได้เสด็จไปจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อเทศนาอภิธรรมโปรดพระพุทธรมารดาตามพุทธรประเพณี ดังข้อความที่ปรากฏในอรรถกถาว่า

พระศาสดากำลังทำปาฏิหาริย์อยู่นั้นแลทรงรำพึงว่าพระพุทธรเจ้าในอดีตทั้งหลายทำปาฏิหาริย์นี้แล้วจำพรรษาที่ไหนหนอแล ทรงเห็นว่าจำพรรษาในภพดาวดึงส์แล้วแสดงอภิธรรม

^๑ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๔/๓๗๑-๓๐๐.

ปิฎกแก่พุทธมารดาตั้งนี้แล้ว ทรงยกพระบาทเบื้องขวาเหยียบเหนือภูเขาขุคันธรทรงยกพระบาทอีกข้างหนึ่งเหยียบเหนือยอดเขาสิเนรุ^๓

พวกเทวดาแม้ว่าจะเพียบพร้อมด้วยสมบัติอันเป็นทิพย์แล้วยังมีโอกาสดำฟังธรรม และเมื่อมีปัญหาก็สามารถลงมายังโลกมนุษย์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามวิธีแก้ปัญหาของตนได้ เทวดาที่มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อทูลถามปัญหานั้น มีทั้งเทวดาที่ปรากฏนามและเทวดาที่ไม่ปรากฏนาม จะเห็นได้ว่า เทวดาที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไปก็คือท้าวสักกะจอมเทพ พระองค์มีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าทั้งการถามปัญหาสนทนาธรรมและการให้ความช่วยเหลืออุปฐากในด้านต่าง ๆ นอกจากท้าวสักกะแล้วเทวดาที่ไม่ปรากฏนามก็มีอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งมาเข้าเฝ้าเพื่อทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า เช่น ในเทวดาสังยุต^๔ ได้ประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับการถามตอบปัญหาการสนทนาธรรมของเทวดา โดยใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ ในสังยุตนี้กล่าวถึงเทวดามาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาหรือสนทนาธรรมกับพระพุทธเจ้าบ้างกับพระสาวกบ้าง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงให้โอกาสได้พยากรณ์ปัญหาจบแล้ว เทวดาจะกล่าวคาถาชื่นชม ถวายอภิวาทาประทักษิณแล้วกลับไปเทวโลก

๓.๑ สาเหตุที่ท้าวสักกะทูลถามปัญหา

เทวดาผู้เสวยสุขอยู่บนสวรรค์แม้ว่าจะมีข้อได้เปรียบมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น มีอายุทิพย์ มีผิวพรรณทิพย์ มีอาหารทิพย์ก็ตามที แต่ก็ปรากฏว่าเทวดายังมีความขัดข้องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของตน ยังต้องการผู้เป็นที่พึ่งในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นแก่ตนให้คลี่คลายไปในทางที่ดี จากการศึกษาในอรรถกถาต่าง ๆ พบว่า เทวดายังมีความหวาดกลัวต่อมรณภัย กล่าวว่าจะต้องไปสู่อบาย เทวดามีข้อจำกัดในด้านสติปัญญา ไม่สามารถตอบปัญหาอันลุ่มลึกได้ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงทำให้เทวดาต้องหาทางแก้ไขความขัดข้องที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตของตนด้วยการเข้าเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าเพื่อพระองค์เป็นที่พึ่งช่วยแก้ไขปลดปล่อยทุกข์ให้แก่ตน ผู้วิจัยขอนำประเด็นที่สำคัญของสาเหตุที่เทวดาทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้ามาเสนอไว้ในที่นี้ดังนี้

๓.๑.๑ กลัวต่อมรณภัย

มรณภัย คือความกลัวต่อความตาย เทวดาผู้เสวยสมบัติใหญ่อยู่บนสวรรค์ เมื่อถูกมรณภัยคุกคามแล้วย่อมหวาดกลัว ในยามเช่นนั้น เทวดาจะเกิดความอุตสาหะเป็นอย่างยิ่ง ย่อมเฝ้าหาผู้เป็นที่พึ่งอาศัยเพื่อทำสมบัติของตนให้มั่นคง เช่น ท้าวสักกะ จอมเทพ เมื่อครั้งที่ถูกมรณภัยคุกคาม ท้าวเธอทรงทราบว่าพระชนมายุของตนหมดแล้ว โดยทรงเห็นเครื่องหมายแห่งความตายปรากฏแก่พระองค์ ในครั้งนั้นท้าวสักกะได้มองดูสมบัติทั้งหมดของพระองค์ ทรงถูกความกลัวครอบงำ กล่าวว่ามีสมบัติทั้งหมดของพระองค์จักฉิบหาย จึงทรงดำริว่าจะมีใครเป็นที่พึ่งให้แก่พระองค์เพื่อถอนความโศกศัลย์ที่เกิดขึ้นนี้ ก็ทรงเห็นว่ามีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะทรงเป็นที่พึ่งแก่พระองค์ จึงพร้อมด้วยเทพผู้เป็นบริวารเข้าเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ปัญหาจบลง

^๓ ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๑๒๗.

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๑.

ท้าวสักกะพร้อมด้วยเทวดาแปดหมื่นตนได้บรรลุโสดาปัตติผล^๕ อรรถกถาได้แสดงไว้ว่า ผลของการฟัง พยากรณ์ปัญหาดังกล่าวนี้ทำให้ท้าวสักกะได้ดวงตาเห็นธรรมและกลับมาเป็นท้าวสักกะหนุ่มอีกครั้ง ดังพุทธดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ท้าวสักกเทวราช ทำสีเนหาในเรานั้น ไม่น่าอัศจรรย์ เพราะท้าวสักกเทวราชนี้ ในกาลเมื่อถูกมรณภัยคุกคามจึงพร้อมด้วยเทพบริษัหนึ่งฟังธรรมเทศนา ณ อินทสาละคูหา เมื่อได้ฟังพยากรณ์ปัญหาจากเราจบแล้วได้เป็นพระโสดาบันละความเป็นท้าวสักกะแก่ ถึงความเป็นท้าวสักกะหนุ่ม เพราะอาศัยเรานี้เอง^๖

จากข้อความตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า เทวดาเมื่อถูกมรณภัยคุกคามแล้วจะเกิดความ อุตสาหะที่จะประกอบด้วยธรรม พวกกันเข้าเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า

๓.๑.๒ กลัวจะไปเกิดในนรก

สาเหตุที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เทวดามาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้าก็คือ เทวดากลัวว่าเมื่ออายุขัยของตนหมดสิ้นไปแล้วจะไปเกิดในนรก จึงมาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาเพื่อ พระพุทธองค์จะเป็นที่พึ่งช่วยแก้ไขปลดเปลื้องทุกข์ให้แก่ตน ดังเช่นสุพรหมเทพบุตรผู้เสวยทิพยสมบัติใน สวรรค์ได้อาศัยพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งพยากรณ์ปัญหาให้จึงทำทิพยสมบัติของตนให้มั่นคงสืบต่อมาได้ สุพรหมเทพบุตรนั้นมีเทพอัปสรหนึ่งพันเป็นบริวารเสพสุขอยู่บนสวรรค์ กาลต่อมาเทพอัปสรห้าร้อยนาง ของพระองค์ได้จุติแล้วไปเกิดในนรก ท้าวเธอทรงตรวจดูและทราบความนั้นแล้ว จึงตรวจดู พระชนมายุของพระองค์และทรงทราบว่าจักจุติแล้วเกิดในนรกเหมือนกันจึงตกพระทัยโทมน์สได้พา เทพอัปสรห้าร้อยนางที่เหลือไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลถามปัญหาว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่สะดุ้งหวาดกลัว พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ว่า ความสวัสดิจะมีได้ก็เพราะประกอบด้วยปัญญา มีความเพียร เครื่องเผากิเลส สำรวมอินทรีย์ และปล่อยวางจากสรรพสิ่งทั้งปวง ในเวลาจบพยากรณ์ปัญหา สุพรหมเทพบุตรได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันพร้อมด้วยนางเทพอัปสรห้าร้อย ทรงทำทิพยสมบัตินั้นให้มั่นคงแล้วได้เสด็จไปยังเทวโลกตามเดิม^๗

๓.๑.๓ เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า

เทวดาแม้ว่าจะเสวยสุขอยู่บนสวรรค์ได้รับทิพยสมบัติมากมายก็ตามที แต่ก็ยังมีข้อจำกัด ในด้านสติปัญญา ยังไม่สามารถตอบปัญหาที่ลุ่มลึกได้ ปัญหาบางเรื่องที่เกิดขึ้นในหมู่เทวดานั้นจัดเป็น วิสัยของพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะตอบได้ เพราะพระพุทธองค์ทรงมีพระปัญญาบารมีที่จะตอบได้ ดังเช่นเรื่องของท้าวสักกะ ที่คัมภีร์อรรถกถาแสดงไว้ว่า เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ประชุมกันตั้ง ปัญหาขึ้น ๔ ข้อคือ ๑. ทานชนิดไหนเป็นเยี่ยม ๒. รสชนิดไหนเป็นยอด ๓. ความยินดีชนิดไหนเป็น เลิศ ๔. ความสิ้นไปแห่งตัณหา บันชิตกล่าวว่ามีประเสริฐเพราะเหตุไร

^๕ ที.ม.อ. (บาลี) ๒/๒/๑๔๔-๑๔๖.

^๖ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๐๘-๒๐๙.

^๗ ม.ม.อ. (บาลี) ๑/๑๓๒/๖๕๑-๖๕๒ .

ปัญหาทั้ง ๔ ข้อนี้ ไม่มีเทวดาตนใดตอบได้ พวกเขาจึงปรึกษากันและกันจนล่วงเลยมาถึงปี แล้วพากันไปเฝ้าท้าวมหาราชทั้ง ๔ ก็ยังไม่ได้คำตอบ แต่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ได้แนะนำให้ไปทูลถามท้าวสักกะ แม้ท้าวสักกะเองก็หาคำตอบไม่ได้จึงแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธรเจ้าเพราะปัญหานี้เป็นวิสัยของพระพุทธรเจ้าที่จะตอบได้ เมื่อพวกเขาตามมีท้าวสักกะเป็นประธานเข้าเฝ้าและทูลถามปัญหาทั้ง ๔ ข้อแล้ว พระพุทธรเจ้าทรงตอบว่า ธรรมทานเป็นเยี่ยมกว่าทานทั้งปวง รสแห่งพระธรรมเป็นยอดกว่ารสทั้งปวง ความยินดีในธรรมเป็นเลิศกว่าความยินดีทั้งปวง และความสิ้นไปแห่งตัณหาชื่อว่าประเสริฐ เพราะชนะทุกข์ทั้งปวง การฟังพยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้นได้รับผลดีเป็นอย่างมาก กล่าวคือ การบรรลุนิพพานได้มีแก่สัตว์ประมาณแปดหมื่นสี่พัน^๘

จากข้อความตามที่กล่าวมาจะเห็นว่า ปัญหาบางอย่างที่เทวดาตั้งขึ้นนั้น เป็นวิสัยที่พระพุทธรเจ้าจะตอบได้ มิใช่วิสัยของพระสาวกหรือเทวดาอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้ เทวดาจึงเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาแก่พระพุทธรเจ้า

๓.๑.๔ ต้องการตอบสนองความอยากรู้ของตน

ปัญหาบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตของมนุษย์หรือเทวดาก็ตาม จัดว่าเป็นประเด็นที่เทวดาให้ความสนใจ เทวดามีความประสงค์จะรู้ในเรื่องต่าง ๆ ทั้งเรื่องความเจริญและเรื่องความเสื่อมของสัตว์ทั้งหลาย เทวดามีลักษณะที่พิเศษคือ เมื่อเกิดความสงสัยต้องการจะรู้สิ่งใดก็จะเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาแก่พระพุทธรเจ้า ดังข้อความที่ปรากฏในอรรถกถาปาราวสูตร มีใจความโดยสรุปว่า เมื่อพวกเขาได้ฟังมงคลสูตรแล้วพากันคิดว่าพระพุทธรเจ้าทรงแสดงแต่ความเจริญและความสวัสดิ แต่ไม่ทรงแสดงความเสื่อมซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเสื่อมเสียพินาศ จึงพากันมาเข้าเฝ้าแล้วทูลถามเหตุแห่งความเสื่อมของมนุษย์จำนวน ๑๒ ข้อ พระพุทธรเจ้าทรงตอบไปตามลำดับทั้ง ๑๒ ข้อ เมื่อจบพยากรณ์ปัญหา เทวดาทั้งหลายก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล สกทาคามีผล และอนาคามีผล เหลือจะคณานับ^๙

ตามข้อความที่กล่าวมานี้จะเห็นว่าเทวดาเมื่อมีความต้องการจะรู้ในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของสัตว์ทั้งหลายจะพากันมาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาแก่พระพุทธรเจ้า ทั้งนี้เพื่อสนองความอยากรู้ของตนเอง

๓.๒ การตอบปัญหาธรรมในพระสูตรของพระพุทธรเจ้า

เหล่าเทวดาที่มาทูลถามปัญหาแก่พระพุทธรเจ้ามีหลายระดับชั้น ทั้งเทวดาชั้นกามาพจร เทวดาชั้นรูปาวจร และเทวดาชั้นอรุปาพจร แต่ละตนแต่ละท่านนั้นก็มาด้วยวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันไป บางท่านเป็นทุกข์ที่จะต้องพลัดพรากจากสมบัติทิพย์จึงมาทูลถามถึงวิธีที่จะทำให้ดำรงอยู่ในสมบัติทิพย์นาน ๆ บางท่านเกิดความสงสัยใคร่รู้ในธรรมจึงมาทูลถามเพื่อแก้ข้อสงสัยนั้น บางท่านมาทูลถามเพื่อทดลองภูมิธรรมของพระพุทธรเจ้าเป็นต้น ในหัวข้อนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอภาพรวมของการถามปัญหาของเทวดาต่อพระพุทธรเจ้าของเหล่าเทวดาในชั้นต่าง ๆ เช่น ในคัมภีร์พระไตรปิฎกระบุไว้ว่า พระ

^๘ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๕๔-๕๙.

^๙ ดูรายละเอียดใน ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๕/๓๑๔-๓๒๕.

พรหมกับพระพุทธเจ้าได้มีความสัมพันธ์กันในการถามตอบปัญหา แต่มีปรากฏไม่มากเหมือนเทวดาชั้น
ฉกามาพจรคำถามคำตอบปัญหาของพระพรหมนั้นมีข้อความปรากฏในหลายสูตรด้วยกัน เช่น
พุกสูตร คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของพวกพรหม เป็นต้น

ปัญหาของท้าวสักกะ คำถามคำตอบปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์แก่ท้าวสักกะได้
มีการประมวลเป็นพระสูตรต่าง ๆ ไว้ดังต่อไปนี้

๓.๒.๑ สักกปัญหาสูตร ในที่ขนิกาย มหาวรรค^{๑๐}

สักกปัญหาสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยปัญหาของท้าวสักกะ พระสูตรนี้พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ ขณะประทับอยู่ในถ้ำอินทสาล ที่เวทียกบรรพต ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน
พรหมณชื้ออัมพสัณท์ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของกรุงราชคฤห์แคว้นมคธ เพื่อทรงตอบปัญหาของ
ท้าวสักกะ ใจความสำคัญของพระสูตรนี้มีเนื้อหาแบ่งออกได้เป็น ๒ ภาณวาร ภาณวารที่ ๑ แบ่งย่อย
เป็น ๔ ตอนคือ ตอนที่เป็นการนำ ตอนปัญจสิขะคันธรรพเทพบุตรบรรเลงเพลง ตอนท้าวสักกะเข้า
เฝ้า และตอนท้าวสักกะทูลเรื่องโคปกเทพบุตร ภาณวารที่ ๒ แบ่งย่อยเป็น ๒ ตอนคือ ตอนที่ท้าว
สักกะทูลถามปัญหา และตอนที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ท้าวสักกะ

การเข้าเฝ้าทูลถามปัญหานั้น ท้าวสักกะได้ตรัสเรียกปัญจสิขะคันธรรพเทพบุตรมารับสั่ง
ให้กราบทูลขออนุญาตเข้าเฝ้า เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต ท้าวสักกะ พร้อมด้วยเหล่าเทพผู้เป็น
บริวารจึงเข้าเฝ้าทูลขอโอกาสถามปัญหา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาต ท้าวสักกะจึงทูลถามปัญหา
มีใจความสรุปได้เป็น ๑๒ ข้อดังนี้

ปัญหาข้อที่ ๑ ทูลถามว่า พวกเทพ มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และหมู่สัตว์อื่น ๆ
จำนวนมากมีอะไรเป็นเครื่องผูกมัดเอาไว้ จึงยังคงมีเวร ถูกลงโทษ มีศัตรู ถูกเบียดเบียน และจองเวร
กันอยู่ พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เพราะมีอิสสา (ความริษยา) และมัจฉริยะ (ความตระหนี่) เป็น
เครื่องผูกมัดเอาไว้

ปัญหาข้อที่ ๒ ทูลถามว่า อิสสาและมัจฉริยะมีอะไรเป็นต้นเหตุ มีอะไรเป็นเหตุเกิด มี
อะไรเป็นกำเนิด เมื่อมีอะไรจึงมีอิสสามัจฉริยะ เมื่อไม่มีอะไรจึงไม่มีอิสสามัจฉริยะ ตรัสตอบว่า อิสสา
และมัจฉริยะมีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็นต้นเหตุ มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก
เป็นเหตุเกิด มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็นกำเนิด มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักเป็น
แดนเกิด เมื่อมีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รักจึงมีอิสสาและมัจฉริยะ เมื่อไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รัก
และไม่เป็นที่รักจึงไม่มีอิสสาและมัจฉริยะ

ปัญหาข้อที่ ๓ ทูลถามว่า อารมณ์อันเป็นที่รักและอารมณ์ไม่เป็นที่รักเกิดจากอะไร และ
เมื่อไม่มีอะไรจึงไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รักและไม่เป็นที่รัก ตรัสตอบว่า อารมณ์อันเป็นที่รักและอารมณ์
อันไม่เป็นที่รักเกิดจากฉันทะ (ความพอใจ) ถ้าไม่มีฉันทะก็ไม่มีอารมณ์อันเป็นที่รักและอารมณ์อันไม่
เป็นที่รัก

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๔/๒๗๓.

ปัญหาข้อที่ ๔ ทูลถามว่า ฉันทะเกิดจากอะไร เมื่อไม่มีอะไรจึงไม่มีฉันทะ ตรัสตอบว่า ฉันทะเกิดจากวิตก (การตรึงการไตร่ตรอง) ถ้าไม่มีวิตกก็ไม่มีฉันทะ

ปัญหาข้อที่ ๕ ทูลถามว่า วิตกเกิดจากอะไร เมื่อไม่มีอะไรจึงไม่มีวิตก ตรัสตอบว่า วิตกเกิดจากแง่ต่างแห่งปัญจสัญญา (การคิดปรุงแต่งอารมณ์ต่าง ๆ ด้วยอำนาจตัณหา มานะและทิฐิ ของตนจนเกิดแง่หรือมุมมองต่างกันไป) ถ้าไม่มีแง่ต่างแห่งปัญจสัญญาก็ไม่มีวิตก

ปัญหาข้อที่ ๖ ทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะชื่อว่าปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันสมควร และดำเนินไปสู่ความดับแห่งปัญจสัญญา ตรัสตอบว่า โสมนัส (ความดีใจ) โทมนัส (ความเสียใจ) และอุเบกขา (ความวางเฉย) มีอย่างละ ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ ฝ่ายที่ควรเสพ ได้แก่ฝ่ายที่เมื่อเสพแล้วทำให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญขึ้นอกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป ส่วนฝ่ายที่ไม่ควรเสพมีนัยตรงกันข้าม อนึ่ง ในโสมนัส โทมนัสและอุเบกขา ฝ่ายที่ควรเสพก็แบ่งเป็น ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายที่มีวิตกและวิจารณ์และฝ่ายที่ไม่มีวิตกและไม่วิจารณ์ ทั้ง ๒ ฝ่ายนี้ ฝ่ายที่ไม่มีวิตกและไม่วิจารณ์ประณีตกว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างนี้จึงชื่อว่าปฏิบัติตามข้อปฏิบัติอันควรและดำเนินไปสู่ความดับแห่งต่างแห่งปัญจสัญญา

ปัญหาข้อที่ ๗ ทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสรวมในปาฏิโมกข์ ตรัสตอบว่า กายสมาจาร (ความประพฤติทางกาย) วจีสมาจาร (ความประพฤติทางวาจา) และ ปริเยสนา (การแสวงหา) มีอย่างละ ๒ ฝ่ายคือ ฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ ฝ่ายที่ควรเสพ ได้แก่ ฝ่ายที่เมื่อเสพแล้วทำให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญขึ้นอกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป ส่วนฝ่ายที่ไม่ควรเสพมีนัยตรงกันข้าม ภิกษุปฏิบัติอย่างนี้แลจึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสรวมในปาฏิโมกข์

ปัญหาข้อที่ ๘ ทูลถามว่า ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสรวมอินทรีย์ ตรัสตอบว่า อารมณ์ ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์ มีอย่างละ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ (สำหรับคำอธิบายขยายความต่อจากนี้ ท้าวสักกะเป็นผู้อธิบายตามที่พระองค์ทรงเข้าพระทัยโดยทรงถือตามคำอธิบายของการปฏิบัติเพื่อสรวมในพระปาฏิโมกข์เป็นแนว จึงไม่มีความสงสัยในเรื่องนี้)

ปัญหาข้อที่ ๙ ทูลถามว่า สมณพราหมณ์ทั้งหลายมีวาทะ (หลักการ) ศีล (ข้อปฏิบัติ) ฉันทะ (ลัทธิ) และอัชฌิณยานะ (จุดหมาย) อย่างเดียวกันใช่หรือไม่ ตรัสตอบว่า ไม่ใช่อย่างเดียวกัน

ปัญหาข้อที่ ๑๐ ทูลถามว่า เพราะเหตุไรสมณพราหมณ์ทั้งหมดจึงไม่มีวาทะ ศีล ฉันทะ และอัชฌิณยานะเป็นอย่างเดียวกัน ตรัสตอบว่า เพราะโลกมีธาตุ (นิสัยใจคอความนิยม) หลากหลายในโลกที่มีธาตุหลากหลายนี้ เหล่าสัตว์ยึดมั่นธาตุใด ๆ อยู่ ก็ยึดมั่นมั่นธาตุนั้นๆ ด้วยเรี่ยวแรงและความยึดมั่นว่า นี่เท่านั้นจริง อย่างอื่นไม่จริง

ปัญหาข้อที่ ๑๑ ทูลถามว่า สมณพราหมณ์ทั้งหลายมีความสำเร็จสูงสุด (หมดกิเลส) มีความเกษมจากโยคะสูงสุด (บรรลุนิพพาน) ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุด (บรรลุนิพพาน) มีที่สุดอันสูงสุด (ถึงนิพพาน) ใช่หรือไม่ ตรัสตอบว่า ไม่ใช่

ปัญหาข้อที่ ๑๒ ทูลถามว่า เพราะเหตุไร ตรัสตอบว่า เพราะสมณพราหมณ์ท่านนั้นเป็นผู้ หลุดพ้น เพราะสันตัมหาจึงมีความสำเร็จสูงสุด มีความเกษมจากโยคะสูงสุด ประพฤติพรหมจรรย์ถึง ที่สุด และมีที่สุตอันสูงสุด

ท้าวสักกะ ทรงชื่นชมพระพุทธานุภาพของพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดั่งนี้ว่า ความหวั่นไหวเป็นโรค เป็นหัวผี เป็นลูกศร ฉุดคร่าบุรุษ (คน) ไปเพื่อบังเกิดในภพนั้น ๆ ฉะนั้น บุรุษนี้จึงถึงฐานะสูงบ้างต่ำบ้าง (หมายถึงภูมิต่าง ๆ เช่น พรหมโลกสูงกว่าเทวโลก เทวโลกสูงกว่า มนุษย์โลก และมนุษย์โลกสูงกว่าอบายภูมิ)

พระผู้มีพระภาคตรัสถามท้าวสักกะจอมเทพว่า ทรงจำได้หรือไม่ว่าเคยตรัสถามปัญหานี้ กับสมณพราหมณ์เหล่าอื่นมาแล้ว ทูลตอบว่า จำได้ คือเคยตรัสถามสมณพราหมณ์ที่เข้าพระทัยว่าเป็น ผู้อยู่ในป่า อยู่ในเสนาสนะอันสงัด แต่ไม่ทรงได้รับคำตอบ พอเขาทราบว่ พระองค์เป็นท้าวสักกะกลับ ได้รับการยกย่องนับถือยอมตนเป็นสาวกของพระองค์ แล้วทรงประกาศยืนยันว่าพระองค์บรรลุเป็น พระโสดาบันเพราะได้สดับพระธรรมเทศนาครั้งนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสถามต่อไปว่า ทรงจำได้หรือไม่ ว่าทรงได้ความยินดีได้โสมนัสเช่นนี้มาก่อนแล้ว ทูลตอบว่า จำได้ คือทรงได้ความยินดีได้โสมนัสเมื่อ พวกเทพบริวารพากันอสุระแต่เป็นความยินดีเป็นโสมนัสที่เป็นทางแห่งทัณฑชาวุธและศัตราวุธ ไม่เป็นไป เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ส่วน การได้ความยินดี การได้โสมนัสเพราะได้ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคไม่เป็นทางแห่งทัณฑชาวุธและ ศัตราวุธ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อ นิพพาน ทรงใช้ พระหัตถ์ตบแผ่นดินเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า “นโม ตสส ภควโต อรหโต สมมาสม พุทฺธสส” การฟังพยากรณ์ปัญหาจากพระพุทธเจ้าในครั้งนั้น นับว่าส่งผลอันยิ่งใหญ่ทำให้ท้าวสักกะ และเทวดาอีก ๘๐,๐๐๐ คน ได้ธรรมจักขุ เกิดดวงตาเห็นธรรม มีความเข้าใจถูกต้องว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา”^{๑๑}

สำหรับเนื้อหาและกระบวนวิธีอธิบายในสักกปัญหาสูตรนี้ นับว่าเป็นแบบฉบับของการ ตอบปัญหาที่ชัดเจนมาก มีวิธีอธิบายที่แตกต่างไปจากพระสูตรอื่น ๆ คือทรงอธิบายแบบแก้สรรพของ อรรถกถาทั้งหลาย ผลการฟังพยากรณ์ปัญหาตามที่ปรากฏในอรรถกถากล่าวไว้ว่า ทำให้ท้าวสักกะได้ ดวงตาเห็นธรรมและกลับเป็นท้าวสักกะหนุ่มอีกครั้ง^{๑๒} คำถามคำตอบในสักกปัญหาพยากรณ์นี้ จัดว่า เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นของเหล่าเทวดาซึ่งมีท้าวสักกะเป็นประธาน

๓.๒.๒ จุฬัตถมหาสังขยสูตร ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก^{๑๓}

ว่าด้วยความสันตัมหา สูตรเล็ก ปัญหาธรรมของท้าวสักกะ กล่าวถึงการสนทนาธรรม แบบถามตอบปัญหาระหว่างท้าวสักกะกับพระพุทธเจ้า ซึ่งพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแก่ท้าว สักกะจอมเทพขณะประทับอยู่ในปราสาทของนางวิสาขาไมครมาตา ณ บุพพารามเขตกรุงสววัตถิ โดย เนื้อหาของพระสูตรเป็นพระพุทธานุภาพโดยย่อ สรุปเนื้อหาที่สำคัญของคำถามคำตอบได้ดังนี้

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๔-๓๗๑/๒๗๓-๓๐๐.

^{๑๒} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๐๘-๒๐๙.

^{๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๙๐/๔๒๐.

ท้าวสักกะทูลถามว่า กล่าวโดยย่อ ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร ภิกษุจึงชื่อว่าผู้หลุดพ้นด้วยธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา มีความสำเร็จขั้นสูงสุด มีความเกษมจากโยคะสูงสุด เป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดา และมนุษย์ทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

จอมเทพ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้สดับว่า ‘ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น’ ถ้าข้อนั้นภิกษุได้สดับแล้วอย่างนี้ว่า ‘ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น’ ภิกษุนั้นย่อมรู้ยิ่งธรรมทั้งปวง ครั้นรู้ยิ่งธรรมทั้งปวงแล้ว ย่อมกำหนดรู้ธรรมทั้งปวง ครั้นกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงแล้ว เธอได้เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ตาม ทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม เธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง พิจารณาเห็นความคลายกำหนด พิจารณาเห็นความดับและพิจารณาเห็นความสลัดทิ้งในเวทนาทั้งหลายนั้นอยู่นั้นอยู่ เมื่อพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงพิจารณาเห็นความคลายกำหนด พิจารณาเห็นความดับ และพิจารณาเห็นความสลัดทิ้งในเวทนาทั้งหลายนั้นอยู่นั้นอยู่ ย่อมไม่ยึดมั่นอะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่สะดุ้งหวาดหวั่น เมื่อไม่สะดุ้งหวาดหวั่น ย่อมดับกิเลสให้สงบได้เฉพาะตน และรู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’ จอมเทพ กล่าวโดยย่อ ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้ ภิกษุจึงชื่อว่า เป็นผู้หลุดพ้นด้วยธรรมเป็นที่สิ้นตัณหา มีความสำเร็จสูงสุด มีความเกษมจากโยคะสูงสุด ประพฤติพรหมจรรย์ถึงที่สุด มีที่สุดอันสูงสุด เป็นผู้ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย^{๑๔}

ท้ายของพระสูตร ท้าวสักกะจอมเทพ ทรงชื่นชมยินดีพระภาสิตของพระพุทธเจ้าถวายอภิวาทกระทำประทักษิณแล้วอันตรธานไปจากที่นั่น คำถามคำตอบในพระสูตรนี้มีลักษณะเป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นรวมอยู่ในพระสูตรเดียวกัน

๓.๒.๓ สักกสังยุต ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค^{๑๕}

ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรคได้ประมวลเรื่องท้าวสักกะจอมเทพเอาไว้ จัดเป็นสังยุตเรียกว่า สักกสังยุต หมายถึง ประมวลพระสูตรที่เกี่ยวกับท้าวสักกะจอมเทพ จัดแบ่งเป็น ๓ วรรค คือ ปฐมวรรค ทุตติยวรรค และตติยวรรค ดังนี้

ปฐมวรรครวม ๑๐ พระสูตรในวรรคนี้ คือ ๑.สุวีรัสสูตร ๒.สุสิมสูตร ๓.ธชัคคสูตร ๔.เวปจิตติสูตร ๕.สุภาสิตชยสูตร ๖.กุลาวกสูตร ๗.นพุกยสูตร ๘.เวโรจนอสุรินทสูตร ๙.อารัญญกสูตร ๑๐.สมุททกสูตร

ทุตติยวรรครวม ๑๐ พระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ ๑.ปฐมเทวสูตร ๒.ทุตติยเทวสูตร ๓.ตติยเทวสูตร ๔.ทฬิททสูตร ๕.รามณียกสูตร ๖.ยชมานสูตร ๗.วันทนาสูตร ๘.ปฐมสักกนัมมัสสนสูตร ๙.ทุตติยสักกนัมมัสสนสูตร ๑๐.ตติยสักกนัมมัสสนสูตร

ตติยวรรค รวม ๕ พระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ ๑.ฆตวาสูตร ๒.ทูปพนณียสูตร ๓.สัมปริมายาสูตร ๔.อัจฉยสูตร ๕.อังกโกธสูตร

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๙๕/๔๒๖-๔๒๗.

^{๑๕} คุรยละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๗/๓๕๕.

ใจความสำคัญของพระสูตรต่าง ๆ ในสักกสังยุตนี้ กล่าวถึงเรื่องราวเกี่ยวกับท้าวสักกะจอมเทพ เช่น การทำสงครามระหว่างท้าวสักกะกับท้าวเวปจิตติจอมอสูร การแข่งขันคำสุภาษิตระหว่างเทพกับอสูร คุณธรรมที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกะ คือ วัตตบพ ๗ ประการ รวมถึงเรื่องท้าวสักกะเข้าไปสนทนากับพระพุทธเจ้า บางสูตรกล่าวถึงพระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุโดยทรงยกเรื่องท้าวสักกะเป็นตัวอย่าง เนื้อหาของพระสูตรที่เป็นคำถามคำตอบปัญหา ระหว่างท้าวสักกะกับพระพุทธเจ้าในสักกสังยุตนี้มีปรากฏอยู่ในพระสูตร รวม ๓ พระสูตร คือ

๓.๒.๓.๑ รามณยยกสูตร

รามณยยกสูตร คือ พระสูตรที่ว่าด้วยสถานที่อันรื่นรมย์ พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยในครั้งนั้นท้าวสักกะจอมเทพได้เสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับแล้วได้ทูลถามปัญหาแก่พระพุทธเจ้าเพื่อสนองความอยากรู้ มีใจความว่า “สถานที่เช่นไรหนอเป็นสถานที่น่านรื่นรมย์ พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า อารามอันวิจิตร ป่าอันวิจิตร สระโบกขรณีที่สร้างอย่างดียังไม่ถึงเศษ ๑ ส่วน ๑๖ แห่งภูมิสถานอันรื่นรมย์ของมนุษย์ พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ในที่ใด เป็นบ้านหรือเป็นป่า เป็นที่ลุ่มหรือที่ดอนก็ตาม ที่นั้นเป็นภูมิสถานที่น่ารื่นรมย์”^{๑๖}

๓.๒.๓.๒ ยชมานสูตร

ยชมานสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการบูชา พระสูตรนี้เกิดขึ้น ณ ภูเขาศิขณภูฏ เขตเมืองราชคฤห์ โดยครั้งนั้นท้าวสักกะจอมเทพเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับแล้วได้ทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเพื่อสนองความอยากรู้ มีใจความว่า

เมื่อมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นสัตว์ พรารถนาบุญ บูชาอยู่ ทำบุญซึ่งให้เกิดผลทานที่ให้แล้วในที่ไหนมีผลมาก พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ท่านผู้ปฏิบัติดี ๔ จำพวก ท่านผู้ตั้งอยู่ในผล ๔ จำพวกนั้นคือ พระสงฆ์ เป็นผู้ปฏิบัติตรง ตั้งมั่นอยู่ในศีล สมาธิ และปัญญา เมื่อมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นสัตว์ พรารถนาบุญ บูชาอยู่ ทำบุญซึ่งให้เกิดผลทานที่ให้แล้วในพระสงฆ์มีผลมาก^{๑๗}

๓.๒.๓.๓ ฆัตวาสูตร

ฆัตวาสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการฆ่า สถานที่เกิดขึ้นของพระสูตรนี้ เป็นสถานที่เดียวกันกับรามณยยกสูตร แต่มีความต่างกันในเรื่องคำถามคำตอบ โดยพระสูตรที่ว่าด้วยการฆ่านี้ ท้าวสักกะจอมเทพได้ทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเพื่อสนองความอยากรู้และความหลุดพ้นมีใจความว่า

บุคคลฆ่าอะไรได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรได้จึงไม่เศร้าโศก ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่าธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่

^{๑๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๑/๓๘๑-๓๘๒.

^{๑๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๒/๓๘๒-๓๘๓.

เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก ท้าววาสวะ พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน เพราะบุคคลฆ่าความโกรธนั้นได้แล้วจึงไม่เศร้าโศก^{๑๘}

๓.๒.๔ กุฎิกาสูตร ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค^{๑๙}

กุฎิกาสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยกระท่อม เทวดาทูลถามว่า “ท่านไม่มีกระท่อมหรือไม่มีรั้วหรือไม่มีผู้สืบสกุลหรือไม่ ท่านเป็นผู้หลุดพ้นจากเครื่องผูกแล้วหรือ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “เราไม่มีกระท่อม ไม่มีรั้ว ไม่มีผู้สืบสกุล เราเป็นผู้พ้นจากเครื่องผูกแล้ว” พระสูตรนี้จะเห็นว่า คำถามและคำตอบพอดีกัน คือตอบเท่าที่ถาม ตอบเป็นข้อ ๆ ไม่ได้ตอบในลักษณะที่เป็นการแสดงภูมิว่าผู้ตอบมีความรู้มาก ตอบเท่าที่จำเป็น ตอบตรงประเด็นตรงไปตรงมา เรียกว่า ตอบแบบเอกังสพยากรณีปัญหา การตอบปัญหาของเทวดาในแบบนี้ เห็นมีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมากทั้งในเทวดาสังยุตและในเทวปุตตสังยุต แบบตอบปัญหาที่พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาแก่เทวดาซึ่งมีปรากฏน้อยกว่าแบบที่ ๑ คือแบบวิภังชพยากรณีปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกแยะตอบ เช่น การตอบปัญหาของท้าวสักกะในสักกปัญหาสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยปัญหาของท้าวสักกะ ในพระสูตรนี้ท้าวสักกะทูลถามว่า “ภิกษุปฏิบัติอย่างไรจึงจะชื่อว่าสำรวมในพระปาฏิโมกข์” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “กายสมาจาร (ความประพฤติทางกาย) วจีสมาจาร (ความประพฤติทางวาจา) และปริเยสนา (การแสวงหา) มีอย่างละ ๒ ฝ่าย คือฝ่ายที่ควรเสพและฝ่ายที่ไม่ควรเสพ ฝ่ายที่ควรเสพได้แก่ เมื่อเสพแล้วทำให้กุศลธรรมทั้งหลายเจริญขึ้นอกุศลธรรมทั้งหลายเสื่อมไป ฝ่ายที่ไม่ควรเสพนมีนัยตรงกันข้าม”^{๒๐}

จะเห็นว่าการตอบในลักษณะนี้ พระพุทธเจ้าจะจำแนกความแยกแยะออกไปว่า ฝ่ายไหนควรเสพเพราะเหตุไร ฝ่ายไหนไม่ควรเสพเพราะเหตุไร ทำให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเข้าใจและนำไปปฏิบัติเพื่อพัฒนาตน เพื่อความหลุดพ้นแห่งจิตได้เป็นอย่างดี

๓.๒.๕ สักกปัญหาสูตร ในสังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค^{๒๑}

ในสักกปัญหาสูตร สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค ท้าวสักกะได้ทูลถามปัญหาว่าด้วยเรื่องเหตุปัจจัย ที่ทำให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน และเหตุปัจจัยที่ทำให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ปรินิพพานในปัจจุบัน โดยพระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสแก่ท้าวสักกะขณะประทับอยู่ที่เขาคิชฌกูฏ กรุงราชคฤห์ ท้าวสักกะได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า “อะไรเป็นเหตุปัจจัยให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ปรินิพพานในปัจจุบัน” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “เมื่อยังเพติดเพลินรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณอันเป็นอายตนะภายนอกที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด ยังเพติดเพลิน เชยชม ยึดติดอยู่ในอายตนะภายนอกดังกล่าวนี้ วิญญาณที่อาศัยต้นหนานั้น ความยึดมั่นต้นหนานั้นก็มีอยู่ จึงยังมีอุปาทาน (ความยึดมั่น) ย่อมไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน เมื่อไม่เพติดเพลินรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรมารมณอันเป็นอายตนะภายนอกที่น่าปรารถนา น่า

^{๑๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๗/๓๙๑.

^{๑๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙/๑๗.

^{๒๐} ตูรายละเอียดยใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๖๔/๒๘๙-๒๙๑.

^{๒๑} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๑๘/๑๓๙.

ใคร่ น่าพอใจ ชวนให้รัก ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนด ไม่เพลิดเพลिन ไม่เซยชม ไม่ยึดติดอยู่ในอายตนะ ภายนอกดังกล่าวนี้ วิญญาณที่อาศัยตัณหานั้นก็ไม่มี ความยึดมั่นตัณหาก็ไม่มี จึงไม่มีอุปาทาน (ความยึดมั่น) ย่อมปรินิพพานในปัจจุบัน^{๒๒}

ในพระสูตรนี้ ท้าวสักกะทูลถามปัญหาแบ่งออกได้เป็นสองข้อ และพระผู้มีพระภาคได้ตรัสตอบทั้งสองข้อ โดยลักษณะของการตอบเป็นการจำแนกอายตนะภายนอกทั้ง ๖ ประการว่า เมื่อเพลิดเพลिनอายตนะภายนอกก็มีวิญญาณและความยึดมั่นที่อาศัยตัณหาคือความเพลิดเพลินนั้น เมื่อมีความยึดมั่นก็ไม่ปรินิพพานในปัจจุบัน เมื่อไม่มีความยึดมั่นก็ปรินิพพานในปัจจุบัน คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้และเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิต

๓.๒.๖ ตัณหารวด ในขุททกนิกาย ธรรมบท^{๒๓}

ข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ท้าวสักกะ โดยในพระไตรปิฎกไม่ปรากฏเป็นคำถามคำตอบ แต่มีปรากฏเป็นคำถามคำตอบอยู่ในอรรถกถาได้แก่ เรื่องท้าวสักกะจอมเทพ พระพุทธเจ้าตรัสแก่ท้าวสักกะจอมเทพและเหล่าเทวดาว่า “การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง รสแห่งธรรมชนะรสทั้งปวง ความยินดีในธรรมชนะความยินดีทั้งปวง ความสิ้นตัณหาชนะทุกข์ทั้งปวง”^{๒๔}

ผลที่ได้รับจากการฟังธรรมครั้งนี้ ในพระไตรปิฎกไม่ได้ระบุเอาไว้ แต่ในอรรถกถาธรรมบทระบุถึงความเบื้องต้น ปัญหาการตอบปัญหา ความหมายของหลักธรรมในการตอบ และผลที่ได้รับจากการฟังพยากรณ์ปัญหาดังกล่าวเอาไว้ด้วย ผู้วิจัยขอนำเอาข้อความในอรรถกถาธรรมบทมานำเสนอดังนี้

เรื่องท้าวสักกเทวราช ตามที่ปรากฏในอรรถกถาธรรมบท พระพุทธเจ้าตรัสแก่ท้าวสักกะและเหล่าเทวดา ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตะวันมหาวิหาร โดยมีเรื่องราวความเป็นมาว่า เทวดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ประชุมกันตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อว่า บรรดาทานทั้งหลาย ทานชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเยี่ยม ๒. บรรดารสทั้งหลาย รสชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่ายอดเยี่ยม ๓. บรรดาความยินดีทั้งหลาย ความยินดีชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเลิศ ๔. ความสิ้นไปแห่งตัณหา บัณฑิตกล่าวว่าประเสริฐที่สุด เพราะเหตุไร ปัญหาทั้ง ๔ ข้อนี้ ไม่มีเทวดาตนใดตอบได้ เทวดาทั้งหลายถามกันและกันอย่างนี้ล่วงเลยไป ๑๒ ปี จึงพากันไปเฝ้าท้าวมหาราชทั้ง ๔ ก็ไม่สามารถตอบปัญหาได้ แต่ได้แนะนำให้ไปทูลถามท้าวสักกะด้วยว่าท้าวสักกะทรงดำริอรรถที่ขนตั้งพันคิดแล้วย่อมทรงทราบโดยขณะเดียวเท่านั้น เมื่อท้าวสักกะทรงทราบเรื่องดังกล่าวจึงแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าเพราะปัญหานี้เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าเท่านั้น จึงพาเหล่าเทวดาไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ พระเชตะวันมหาวิหาร พระพุทธเจ้าทรงแก้ปัญหาเหล่านั้นครบทั้ง ๔ ข้อ ตามลำดับว่า ๑. บรรดาทานทุกชนิด ธรรมทานเป็นเยี่ยม ๒. บรรดารสทุกชนิด รสแห่งพระธรรมเป็นยอด ๓. บรรดาความยินดีทุกชนิด ความยินดีในธรรมประเสริฐ ๔. ความสิ้นแห่งตัณหา ประเสริฐที่สุดแท้ เพราะความเป็นเหตุให้สัตว์บรรลुพระอรหัต และตรัสเป็นคาถาไว้ว่า

การให้ธรรม ชนะการให้ทั้งปวง รสแห่งธรรม

^{๒๒} คุรยลละเยียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๑๘/๑๓๙-๑๔๐.

^{๒๓} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓๔/๑๓๗.

^{๒๔} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔.

ชนะรสทั้งปวง ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทั้งปวง
ความสิ้นตัณหา ชนะทุกข์ทั้งปวง ฯ^{๒๕}

การให้ธรรมทานจัดว่าเป็นเยี่ยม ชนะการให้ทุกอย่าง คือประเสริฐกว่าถวายบิณฑบาตกว่าเภสัชทาน กว่าเสนาสนทาน กว่าปราสาทวิหารทาน คือบุคคลจะให้หรือเสียสละประโยชน์สุขส่วนตน เพื่อประโยชน์สุขส่วนรวมได้ก็ต่อเมื่อได้ฟังธรรมจนรู้ว่าคุณประโยชน์ของการให้หรือการเสียสละมีอย่างไรเสียก่อนจึงจะให้หรือเสียสละได้ หากไม่ได้ฟังธรรม การให้สิ่งอื่นจะเกิดขึ้นไม่ได้ รสแห่งพระธรรมเป็นยอดชนะรสทั้งปวง หมายถึง รสอื่น ๆ เช่น สุธาโภชนของเทวดาทั้งหลายยังเป็นปัจจัยให้สัตว์ต้องเสวยทุกข์ในสังสารวัฏ ส่วนรสพระธรรมคือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ และโลกุตระธรรม ๙ ประการ เป็นรสแห่งความสุขที่ประเสริฐสุด ความยินดีในธรรมประเสริฐ ชนะความยินดีทุกชนิด หมายถึง ความยินดีอื่น ๆ เช่น ความยินดีในบุตริธิดา ทรัพย์ สตรี หรือการขับร้องประโคมดนตรีทั้งหลายล้วนเป็นปัจจัยให้เสวยทุกข์ในสังสารวัฏ ส่วนความอิมใจซึ่งเกิดขึ้น ณ ภายในของผู้แสดงก็ดี ผู้ฟังก็ดี ผู้กล่าวสอนก็ดีซึ่งธรรม ย่อมให้ผลเป็นความเบิกบานใจ ให้น้ำตาไหล ให้เกิดขนชูชัน ความอิมใจนั้นย่อมทำที่สุดแห่งสังสารวัฏ มีพระอรหันต์เป็นปริโยสาน ความยินดีในธรรมเห็นปานนี้ประเสริฐกว่าความยินดีทั้งปวง ความสิ้นตัณหาชนะทุกข์ทั้งปวง หมายถึง พระอรหันต์ซึ่งเกิดขึ้นในที่สุดแห่งความสิ้นไปแห่งตัณหานั้น เป็นสภาวะที่ครอบงำตัดขาดทุกข์ในสังสารวัฏได้อย่างสิ้นเชิง เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงพยากรณ์ปัญหาทั้ง ๔ ข้อนี้จบลง ธรรมาภิสมัยได้ มีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พัน ท้าวสักกะได้ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วกราบทูลว่า ธรรมทานมีผลมากถึงเพียงนี้ ทำไมพระองค์จึงไม่รับสั่งให้ให้ส่วนบุญแก่พวกข้าพระองค์พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งให้ ภิกษุสงฆ์ประชุมกันแล้วตรัสว่า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป พวกเธอหากการฟังธรรมใหญ่อยู่ก็ดี การฟังธรรมตามปกติก็ดี กล่าวอุปนิสันทนาก็ดี โดยที่สุดแม้การอนุโมทนา ฟังให้ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งหลาย^{๒๖}

การตอบปัญหาดังกล่าวนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้เพื่อความหลุดพ้นและในการตอบปัญหานี้มีพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่ตอบได้ เพราะเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้ามิใช่วิสัยของท้าวสักกะหรือเทวดาอื่น ๆ ที่จะตอบได้

๓.๓ บทสรุป

ปัญหาที่ตั้งขึ้นในหมู่เทวดามีต้นเหตุมาจากเทวดาเองบ้าง จากหมู่มนุษย์บ้าง ซึ่งปัญหาบางอย่างเมื่อประชุมกันตั้งขึ้นแล้วก็ไม่มีเทวดาตนใดตอบได้ ปัญหาบางเรื่อง เช่น เรื่องมงคล เรื่องท้าวสักกะ ล่วงเลยไปตั้ง ๑๒ ปี ยังหาคำตอบไม่ได้ ปัญหาของเทวดาบางเรื่องมิใช่วิสัยที่เทวดาอื่น ๆ จะตอบได้ ไม่ว่าจะเป็นท้าวมหาราชทั้ง ๔ หรือท้าวสักกเทวราช ก็ตอบไม่ได้ แต่พระพุทธเจ้าสามารถตอบได้ เพราะเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงมีพระปัญญาบารมีที่จะตอบได้ ดังมีตัวอย่างเรื่องของท้าวสักกเทวราชที่กล่าวไว้ในอรรถกถาธรรมบทว่า เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ประชุมกันตั้งปัญหาขึ้น ๔ ข้อคือ ๑. บรรดาทานทั้งหลาย ทานชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเยี่ยม ๒. บรรดาสรททั้งหลาย รสชนิด

^{๒๕} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๕๔/๗๘, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕๔/๑๔๔, ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๘/๓๖-๓๘.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๘/๕๔-๖๐.

ไหนด บัณฑิตกล่าวว่ายอด ๓. บรรดาความยินดีทั้งหลาย ความยินดีชนิดไหน บัณฑิตกล่าวว่าเลิศ
๔. ความสิ้นไปแห่งตัณหา บัณฑิตกล่าวว่าประเสริฐที่สุด เพราะเหตุไร

ปัญหาทั้ง ๔ ข้อนี้ ไม่มีเทวดาตนใดตอบได้ เทวดาจึงถามกันและกันอย่างนี้จนล่วงเลยไป ๑๒ ปี จึงพากันไปเฝ้าท้าวมหาราชทั้ง ๔ ก็ไม่สามารถตอบปัญหาได้ แต่ได้แนะนำให้ไปทูลถามท้าวสักกะ เมื่อท้าวสักกะทรงทราบจึงแนะนำให้ไปทูลถามพระพุทธเจ้า ท้าวสักกะตรัสว่า ปัญหานี้เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าที่จะตอบได้ เหล่าเทวดาจึงมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลขอโอกาสถามปัญหาทั้ง ๔ ข้อ พระพุทธเจ้าตรัสตอบเป็นคาถาว่า ธรรมทาน ชนะทานทั้งปวง รสแห่งพระธรรม ชนะรสทั้งปวง ความยินดีในธรรม ชนะความยินดีทั้งปวง ความสิ้นไปแห่งตัณหา ชนะทุกข์ทั้งปวง การฟังพยากรณ์ปัญหาในครั้งนั้นได้รับผลดีเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ประมาณแปดหมื่นสี่พัน

จากข้อความตามที่กล่าวมา จะเห็นว่าการตอบปัญหาในบางเรื่องเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าที่จะตอบได้ มิใช่วิสัยของพระสาวกและเทวดาอื่น ๆ และหลักพุทธธรรมต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบเทวดานั้นสามารถนำมาเป็นเครื่องฝึกหัดขัดเกลากาย วาจา ใจ ของเทวดา และมนุษย์ให้ถึงความสุขสวัสดิ์ได้อย่างแท้จริง ผู้วิจัยจะได้นำหลักธรรมที่สำคัญดังกล่าวมาศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นที่ว่าด้วยหลักพุทธธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เพื่อพัฒนาตนเอง เพื่อพัฒนาสังคม และเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นแห่งจิตในบทต่อไป

บทที่ ๔

วิเคราะห์หลักพุทธธรรมในลักกปัญหสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในลักกปัญหสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง จากการที่พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาแก่ท้าวสักกะและเทวดาตนอื่น ๆ เพื่อให้ทราบถึงหลักพุทธธรรมที่สงสัย พระพุทธองค์ทรงนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาตอบปัญหา ซึ่งนับว่าก่อให้เกิดผลดีเป็นอย่างยิ่งแก่เทวดาทั้งทางกายและภาวะจิตใจ แต่แต่ละปัญหาที่ท้าวสักกะและเทวดาตนอื่น ๆ ทูลถามนั้น ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงข้อปฏิบัติของเทวดาเท่านั้น แต่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับบุคคลต่าง ๆ ซึ่งเอื้ออำนวยผลอันเป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อการนำไปพัฒนาในด้านต่าง ๆ ต่อไป

เรื่องเกี่ยวกับข้อปฏิบัติของเทวดาและสัตว์อื่น ๆ ท้าวสักกะได้ทูลถามว่า “พวกเทพมนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และหมู่สัตว์อื่น ๆ ต่างก็เป็นผู้มีความปรารถนาว่า ขอพวกเราจงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่ถูกลงโทษ ไม่มีศัตรู ไม่ถูกเบียดเบียน ไม่จองเวรกัน แต่เพราะอะไรเป็นเครื่องผูกมัด พวกเขายังมีเวร ถูกลงโทษ มีศัตรู ถูกเบียดเบียน และยังจองเวรกันอยู่” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “เพราะมีอิสสา (ความริษยา) และมัจฉริยะ (ความตระหนี่) เป็นเครื่องผูกมัด”^๑

เรื่องเกี่ยวกับข้อประพฤติปฏิบัติของภิกษุ เทวดาตนหนึ่งได้ทูลถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย ผู้อยู่ในป่า ผู้สงบประพฤติธรรมอันประเสริฐ ฉันทอาหารมื้อเดียว เพราะเหตุไร ผิพรรณจึงผ่องใส” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “เพราะไม่เศร้าโศกถึงอดีต ไม่คิดถึงอนาคต กำหนดอยู่กับปัจจุบัน ผิพรรณจึงผ่องใส”^๒

เรื่องเกี่ยวกับกษัตริย์ผู้ชวนชวายเป็นบุคคลผู้ไม่ชวนชวายเป็นเทวดาตนหนึ่งได้ทูลถามว่า “กษัตริย์ทั้งหลาย มีทรัพย์มาก มีภรรยามาก ทั้งแวนแคว้นไม่รู้จักพอในกามทั้งหลาย ต่างแข่งขันกันและกัน เมื่อกษัตริย์เหล่านั้นพากันชวนชวายเป็นไปตามกระแสแห่งภพ บุคคลเหล่านี้ไม่มีความชวนชวายเป็น ละความโกรธและตณหาในโลกได้” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “บุคคลทั้งหลาย สละเรือน สละลูก สละสัตว์เลี้ยงอันเป็นที่รักออกบวช กำจัดราคะ โทสะ และอวิชชาได้ สิ้นอาสวะแล้วเป็นพระอรหันต์ บุคคลเหล่านั้น เป็นผู้ไม่มีความชวนชวายเป็นในโลก”^๓

เรื่องราวด้วยสรีรยนต์ ๔ เทวดาตนหนึ่งได้ทูลถามว่า “สรีรยนต์ ๔ ล้อ มีประตู ๙ ประตู เต็มไปด้วยของไม่สะอาด ถูกโลภะประกอบไว้ เป็นเหมือนเปือกตม สรีรยนต์นั้นจักแล่นไปได้

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๗/๒๘๕.

^๒ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐/๑๐.

^๓ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๘/๓๑-๓๒.

^๔ ๔ ล้อ หมายถึงอิริยาบถ ๔ (คือ เดิน ยืน นั่ง นอน), ๙ ประตู หมายถึงช่องทั้ง ๙ คือ ตา ๒, หู ๒, จมูก ๒, ปาก ๑, ทวารหนัก ๑, ทวารเบา ๑.,

อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า เพราะตัดชะเนาะ เชือกหนัง^๕ ตัดความปรารถนาและความโลภอันเลวทราม และเพราะถอนตัณหาพร้อมทั้งรากได้ สรรยนต์นั้นจักเล่นได้ดังนี้”^๖

เรื่องเกี่ยวกับความเป็นใหญ่ เทวดาตนหนึ่งทูลถามว่า “อะไรเป็นใหญ่ในโลก อะไรเป็นสิ่งสูงสุด บรรดาภยันตรายทั้งหลาย อะไรเป็นสนิมคัสตราในโลก อะไรเป็นเสนียดจัญไรในโลก ใครนำของไปย้อมลูกห้าม แต่ใครนำของไปกลับเป็นที่รัก ใครมาบ่อย ๆ บัณฑิตย่อมยินดี” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อำนาจเป็นใหญ่ในโลก หญิงเป็นสิ่งสูงสุดบรรดาภยันตรายทั้งหลาย ความโกรธเป็นดังสนิมคัสตราในโลก พวกโจรเป็นเสนียดจัญไรในโลก โจรนำของไปย้อมลูกห้าม แต่สมณะนำของไปย้อมเป็นที่รัก สมณะมาบ่อย ๆ บัณฑิตย่อมยินดี”^๗

เรื่องเกี่ยวกับมงคลอันสูงสุด เทวดาตนหนึ่งทูลถามว่า “เทวดาและมนุษย์จำนวนมากต่างมุ่งหวังความสุขดี ร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด” พระผู้มีพระภาคจึงตรัสตอบว่า “การไม่คบคนพาล การคบแต่บัณฑิต การบูชาคนที่ควรบูชา นี่เป็นมงคลอันสูงสุด.....เทวดาและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้ว ไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสุขดีในที่ทุกสถานทั้ง ๓๘ ประการนั้น เป็นมงคลอันสูงสุดของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น”^๘

หลักพุทธธรรมตามที่ปรากฏ จากการที่พระพุทธองค์ทรงตอบปัญหาแก่ท้าวสักกะ และเทวดาตนอื่น ๆ นั้น สามารถนำมาเป็นเครื่องฝึกหัดกาย วาจา ใจ ของเทวดาและมนุษย์ให้ถึงความสุขสวัสดิ์ได้อย่างแท้จริง โดยสามารถจัดเป็นหลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม และหลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น ผู้วิจัยจะได้นำมาศึกษาวิเคราะห์ไปตามลำดับ เพื่อชี้ให้เห็นว่ามีผลในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๔.๑ หลักธรรมเพื่อแก้ข้อสงสัยของเทวดาในพระสูตร

หลักธรรมต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาเทวดานั้น แม้ว่าจะมีอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งสามารถจัดเข้าเป็นหลักธรรมเพื่อพัฒนาตน หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคมและหลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นก็ตาม แต่โดยภาพรวมทั้งหมดก็คือ เพื่อสนองความอยากรู้แก่เทวดานั้นเอง ดังนั้น ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดาในประเด็นที่สำคัญบางประการโดยศึกษาวิเคราะห์ใน สักกปัญหาสูตร โอลฺลทณสูตร กุฎิกาสสูตร อิศรสสูตร และปรามาสสูตร ตามลำดับ

๔.๑.๑ สักกปัญหาสูตร

เรื่องเกี่ยวกับข้อปฏิบัติของเทวดาและสัตว์อื่น ๆ ท้าวสักกะทเวราชได้ทูลเรื่องต่าง ๆ ทรงประสงค์จะทูลถามปัญหาต่อพระพุทธเจ้า เพราะพระสูตรนี้ว่าด้วย ปัญหาของท้าวสักกะ เรียกว่า สักกปัญหาสูตร โดยทูลถามว่า

^๕ ชะเนาะ หมายถึง ความผูกโกรธ, เชือกหนัง หมายถึง กิเลสมีทิฏฐิและวิจิกิจฉา เป็นต้น.

^๖ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๙/๓๒-๓๒.

^๗ ส.ส. (ไทย) ๕/๗๗/๘๓-๘๔.

^๘ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๓/๗-๘.

“พวกเทพ มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และหมู่มังกรเป็นอันมากอื่น ๆ ถูกอะไรผูกมัดไว้ แม้ตั้งใจว่าจะไม่จองเวร ไม่ใช่อาชญา ไม่มีศัตรู ไม่เบียดเบียน อยู่อย่างไม่มีเวร แต่ก็ต้องจองเวร ใช้ อาชญา มีศัตรูเบียดเบียนกัน และอยู่อย่างมีเวร”^๙

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “มีความริษยาและความตระหนี่เป็นเครื่องผูกมัดเอาไว้ จึงเป็น อย่างนั้น”

ทูลถามอีกว่า “ความริษยาและความตระหนี่เกิดจากอะไร”

ตรัสตอบว่า “เกิดจากสิ่งเป็นที่รักและสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก เมื่อไม่มีสิ่งเป็นที่รักและไม่เป็นที่ รัก ก็ไม่มีความริษยาและความตระหนี่”

ทูลถามอีกว่า “ความพอใจเกิดจากอะไร”

ตรัสตอบว่า “เกิดจากความตริก คือ วิตก^{๑๐} เมื่อไม่มีความตริกก็ไม่มีความพอใจ

ทูลถามอีกว่า “ความตริกเกิดจากอะไร”

พระองค์ตรัสตอบว่า “ความตริกเกิดจากสัญญาอันประกอบด้วยปัญญาจรรยา (คือกิเลส อันเป็นเหตุให้เนิ่นช้า)

ทูลถามอีกว่า “ภิกษุปฏิบัติอย่างไร ชื่อว่าปฏิบัติชอบปฏิบัติที่สมควร ที่จะให้ถึงการดับ ส่วนแห่งสัญญา อันประกอบด้วยปัญญาจรรยาเสียได้”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “โสมนัส โทมนัส อุเบกขา มีอยู่อย่างละ ๒ อย่าง อย่างหนึ่ง ควรเสพ อีกอย่างหนึ่งไม่ควรเสพ^{๑๑} เมื่อเสพโสมนัสเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง กุศลธรรมเสื่อมไป อกุศลธรรมเจริญขึ้น สิ่งนั้นไม่ควรเสพ (คำว่า “ไม่ควรเสพ” ในที่นี้คือไม่ควรปฏิบัติตาม คำว่า “เสพ” ในที่นี้คือปฏิบัติตาม) และพระองค์ตรัสต่อไปอีกว่า ถ้าอกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมเจริญขึ้น สิ่งนั้น ควรเสพ ธรรมที่ควรเสพนั้นคือ มีวิตก วิจารณ์และธรรมที่ไม่มีวิตกวิจารณ์ แต่ประณีตขึ้นไปยิ่งกว่า” (ข้อนี้ หมายถึง โสมนัสเป็นต้น อันเกิดจากเนกขัมมะ คือการออกบวช การเจริญวิปัสสนา หรือการระลึกถึง คุณพระพุทธเจ้าเป็นต้น อรรถกถาขยายความอย่างนี้

พระองค์ตรัสต่อไปว่า “ภิกษุปฏิบัติอย่างไร ชื่อว่าปฏิบัติสมควรที่จะถึงความดับแห่ง ความกำหนดหมายกิเลสเป็นเหตุให้เนิ่นช้า”^{๑๒}

ท้าวสักกะทูลถามต่อไปว่า “ภิกษุปฏิบัติอย่างไร ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความสำรวมในพระ ปาฏิโมกข์”

พระองค์ตรัสตอบว่า “ความประพฤติกาย ความประพฤติกวาจา และการ แสวงหาอย่างหนึ่งควรส้องเสพอีกเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง กุศลธรรมเสื่อมไป อกุศลธรรมเจริญขึ้น สิ่งนั้นควรส้องเสพ ถ้าอกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมเจริญขึ้น สิ่งนั้นควรส้องเสพ ภิกษุปฏิบัติอย่างไร ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อความสำรวมในพระปาฏิโมกข์”

^๙ ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๕๗/๒๘๕.

^{๑๐} ที.ม.อ. (บาลี) ๓๕๘/๓๓๖.

^{๑๑} ที.ม.อ. (บาลี) ๓๕๘/๓๔๐.

^{๑๒} ที.ม.อ. (บาลี) ๓๕๘/๓๔๒.

ทูลถามต่อไปว่า” ภิษุปฏิบัติอย่างไร ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อสำรวมอินทรีย์ (สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)”

พระองค์ตรัสตอบว่า “อารมณ์ที่พึงรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นมีอยู่ ๒ อย่าง อย่างหนึ่งควรเสพ อีกอย่างหนึ่งไม่ควรเสพ”^{๑๓}

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท้าวสักกะได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมทราบเนื้อความแห่งภษิต ที่ตรัสแล้วโดยย่อนี้ได้โดยพิสดารอย่างนี้ว่า เมื่อบุคคลเสพรูปที่จะพึงรู้ด้วยตา เสียงที่พึงรู้ด้วยหู กลิ่นที่จะพึงรู้ด้วยจมูก รสที่พึงรู้ด้วยลิ้น โณภูฐัพพะที่จะพึงรู้ด้วยกาย ธรรมที่จะพึงรู้ด้วยใจ เห็นปานใด อกุลศลธรรมที่เกิดขึ้น กุศลธรรมเสื่อมไป

รูปเป็นต้น เห็นปานนี้ไม่ควรเสพ แต่เมื่อเสพแล้ว อกุลศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมเกิดขึ้น รูปเป็นต้น เห็นปานนั้นควรเสพ ข้าพระองค์หายสงสัยแล้ว ปราศจากถ้อยคำที่จะพูดว่าอย่างไรแล้ว เพราะได้ฟังการตอบปัญหา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า”

ท้าวสักกะทูลถามต่อไปว่า “สมณพราหมณ์ทั้งปวง มีวาทะ มีศีล มีฉันทะ มีจุดมุ่งหมาย ปลายทางอย่างเดียวกันหรือไม่”

พระองค์ตรัสตอบว่า “ไม่เหมือนกัน เพราะโลกธาตุมีเป็นอนเนก มีธาตุต่าง ๆ กัน สัตว์ถือธาตุอันใด ก็กล่าวเพราะการยึดถือธาตุนั้นแล้วจริง อย่างอื่นเปล่า เป็นโมฆะ”

ทูลถามต่อไปว่า สมณพราหมณ์ทั้งปวง มีความสำเร็จ มีความปลอดโปร่งเครื่องยึดถือ เป็นพรหมจารี มีที่สุดล่วงส่วนไข้หรือไม่”

พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “หามิได้ จะมีความสำเร็จล่วงส่วนเป็นต้น ก็เฉพาะผู้ที่พ้นจากตัณหาเท่านั้น”

ท้าวสักกะทูลถามว่า ทรงชื่นชมอนุโมทนาภษิตของพระพุทธเจ้าในการตอบปัญหานี้ แล้ว ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าว่า

“ตัณหาอันทำให้เป็นเหตุหวั่นไหว เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นลูกศร ย่อมฉุดคร่าบุรุษ เพื่อให้เกิดในภพนั้น ๆ ถึงความสูงบ้างต่ำบ้าง”^{๑๔}

จบการตอบปัญหาของท้าวสักกะแต่โดยย่อ แต่ปัญหาเหล่านี้ เมื่อท้าวสักกะได้ทรงสดับ การตอบปัญหานี้แล้ว พระองค์ก็ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน เป็นเหตุให้พระองค์เลื่อมใสใน พระพุทธศาสนา มาก บำรุงพุทธศาสนา มาก

นับตั้งแต่นั้นมา ท้าวสักกะก็ทรงเลื่อมใสในพระพุทธเจ้ามาก จะเสด็จมาเฝ้าพระพุทธเจ้า อยู่ประจำ ไม่สะอิดสะเอียนแม้ว่าจะจับต้องอุจจาระของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงถือใส่ถาดเองทูลไป ไม่สะอิดสะเอียน เนื่องจากมีความเคารพในพระพุทธเจ้ามาก เพราะเป็นโสดาบันด้วยฟังธรรมใน สักกปัญหาสูตรนี้

^{๑๓} ติฎายละเอียดยใน ที.ม.อ. (บาลี) ๓๖๕/๓๕๑-๓๕๓.

^{๑๔} ติฎายละเอียดยใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๔๔-๓๗๑/๒๗๓-๓๐๐.

ครั้งแล้วท้าวสักกเทวราช ก็แสดงความพอใจที่พระพุทธเจ้าทรงตอบแก้ปัญหาแก้ความสงสัย แล้วกราบทูลต่อไปว่า เहांที่เคยไปถามสมณพราหมณ์เหล่าอื่น แทนที่สมณพราหมณ์เหล่านั้นจะตอบ แต่กลับย้อนถามว่าท่านเป็นใคร ครั้นรู้ว่า เป็นท้าวสักกะ ก็กลับถามปัญหาอื่น ๆ ขึ้นว่า ทำกรรมอะไรไว้ จึงเกิดเป็นท้าวสักกะ ก็ตอบไปตามที่ได้ฟัง ที่ได้เล่าเรียนมา สมณพราหมณ์เหล่านั้นก็เกิดความอึดเอิบใจ ว่าได้เห็นท้าวสักกะ ได้ถามปัญหาและท้าวสักกะได้ตอบแก่เรา กลายเป็นสาวกของข้าพระองค์ไป

๔.๑.๒ โขตรณสูตร

โขตรณสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยการข้ามโอชะ พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่เทวดาตนหนึ่งขณะประทับอยู่ที่พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี โดยครั้งนั้นเทวดาตนหนึ่งเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาว่า “พระองค์ทรงข้ามโอชะได้อย่างไร” พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เราเองเมื่อไม่พัก ไม่เพียร จึงข้ามโอชะได้” เทวดาทูลถามต่อไปว่า “พระองค์เมื่อไม่พัก ไม่เพียร ทรงข้ามโอชะได้อย่างไร” พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “เมื่อใดเรายังพักอยู่ เมื่อนั้นเรายังจมอยู่ เมื่อใดเรายังเพียรอยู่ เมื่อนั้นเราก็กังวลอยู่แน่นอน เราไม่พัก ไม่เพียร จึงข้ามโอชะได้”^{๑๕}

คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เนื่องด้วยเทวดาเกิดความสงสัยว่า พระพุทธเจ้าทรงข้ามโอชะได้แล้ว ดังนั้น พระองค์จะไม่ทรงทราบอะไร ๆ ย่อมไม่มี เทวดาจึงทูลถามถึงเหตุที่ทรงข้ามโอชะนั้น

คำว่า โอชะ เป็นชื่อของกิเลสซึ่งมีอยู่ ประการคือ ๑. กาโมชะ ความยินดีพอใจในกามคุณ ๒. ภโวชะ ความยินดีพอใจในรูปภพ อรูปภพ และความใคร่ในฉน ๓. ทิฏฐโฆชะ ได้แก่ ทิฏฐิ ๖ ประการ ๑. อวิโชชะ ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ อย่าง โอชะเหล่านี้ย่อมยังสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในอำนาจของตนให้ตกไปเบื้องต่ำ ให้เกิดในทุกข์ต่าง ๆ มีนรกเป็นต้น ไม่ให้ไปเบื้องบนคือพระนิพพาน แต่พระพุทธเจ้าทรงข้ามโอชะเหล่านี้ได้ เทวดาจึงเกิดความสงสัยได้ทูลถามซึ่งมีความหมายว่า พระองค์ทรงข้ามโอชะทั้ง นี้ได้อย่างไร พระพุทธเจ้าเมื่อทรงตอบปัญหาแก่เทวดาก็ตรัสตอบปัญหากระทำให้เป็นคำลึกลับปิดบังเสีย เนื่องด้วยเทวดาที่ทูลถามนั้นมีความกระด้างด้วยการถือตัว สำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต คิดว่าตนรู้โอชะ รู้ว่าพระพุทธเจ้าทรงข้ามโอชะได้แล้ว แต่ยังไม่รู้ว่าพระองค์ทรงข้ามโอชะได้อย่างไร จึงทูลถามว่า พระองค์เมื่อไม่พัก ไม่เพียร ทรงข้ามโอชะได้อย่างไร พระพุทธเจ้าเมื่อทรงกระทำเทวดานั้นให้เป็นผู้มีมานะอันพระองค์นำออกแล้วจึงตรัสตอบว่า เมื่อใดเรานั้นยังพักอยู่ เมื่อนั้นเราก็กังวลอยู่ เมื่อใดเรายังเพียรอยู่ เมื่อนั้นเราก็กังวลอยู่แน่นอน เราไม่พัก ไม่เพียรอย่างนี้ จึงข้ามโอชะได้^{๑๖}

คำถามคำตอบปัญหาเทวดาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดาในด้านหลักธรรมซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงตอบให้เทวดาทราบ สำหรับความหมายในคำว่า จมอยู่ และลอยอยู่นั้น ได้แก่ ธรรมอันเป็นหมวดหุกะ ๗ หมวด ซึ่งอรรถกถาได้แสดงให้เห็นปรากฏไว้ดังนี้คือ

^{๑๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑/๑-๒.

^{๑๖} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑/๓๓-๓๖.

(๑) ว่าด้วยอำนาจกิเลส เมื่อบุคคลพักอยู่ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอำนาจอภิสังขาร เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่า ย่อมลอย (๒) ว่าด้วยตัณหาและทิฏฐิ เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอำนาจแห่งกิเลสที่เหลือและอภิสังขารทั้งหลาย เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่า ย่อมลอย (๓) ว่าด้วยอำนาจแห่งตัณหา เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอำนาจแห่งทิฏฐิ เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่ายอมลอย (๔) ว่าด้วยสัสสตทิฏฐิ เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอุจเฉททิฏฐิ เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่ายอมลอย (๕) ว่าด้วยอำนาจแห่งการติด เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอำนาจอุทัจจะ เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่ายอมลอย (๖) ว่าด้วยกามสุขัลลิกานุโยค เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอิตถกิลมณานุโยค เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่ายอมลอย (๗) ว่าด้วยอำนาจแห่งกุสลาภิสังขารทั้งหมด เมื่อบุคคลพักอยู่ ชื่อว่ายอมจม ว่าด้วยอำนาจแห่งกุสลาภิสังขารอันเป็นโลกีย์ทั้งหมด เมื่อบุคคลเพียรอยู่ ชื่อว่ายอมลอย^{๑๗}

จากข้อความของพระอรรถกถาจารย์ตามที่เสนอมานี้จะเห็นได้ว่า ความอยากรู้ของเทวดาในเรื่องนี้มีความสอดคล้องเกี่ยวกับข้อปฏิบัติตนของคนในสมัยก่อนพุทธกาลและสมัยพุทธกาล กล่าวคือข้อปฏิบัติของคนในยุคดังกล่าวนี้จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับการปฏิบัติในการแสวงหาความสุขทางกามและการทรมาณตนให้ลำบากซึ่งเป็นความเชื่อว่าจะนำจิตของตนไปสู่ความหลุดพ้น แต่การปฏิบัติของพระพุทธเจ้าที่ทำให้พระองค์ทรงข้ามโอฆะได้นั้น ไม่เป็นไปในทางสุดโต่งทั้งสองอย่างคือพระองค์ไม่พัก หมายถึง ไม่แสวงหาความสุขในทางกามารมณ์ซึ่งจัดอยู่ในกามสุขัลลิกานุโยค และไม่เพียร หมายถึง ไม่แสวงหาความสุขด้วยการทรมาณตนให้ลำบากซึ่งจัดอยู่ในอิตถกิลมณานุโยค

๔.๑.๓ ฎีกาสูต

ฎีกาสูต คือพระสูตรที่ว่าด้วยกระท่อม เป็นพระสูตรที่เทวดาตนหนึ่งผู้ไม่ปรากฏนาม ได้ทูลถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและพระพุทธองค์ที่ทรงตอบ สรุปประเด็นสำคัญได้ว่า เทวดาทูลถามว่า กระท่อม รั้ง ผู้สืบทอด เครื่องผูก คืออะไร พระพุทธองค์ทรงตอบว่า กระท่อมคือมารดา รั้งคือภรรยา ผู้สืบทอดคือบุตร เครื่องผูกคือตัณหา^{๑๘}

คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดาในด้านความหมายของถ้อยคำที่เกี่ยวกับหลักธรรมโดยเทวดาได้ประมวลปัญหาามาผูกเป็นคาถากระท่อมถ้อยคำให้แฝงไว้ด้วยความหมายต่าง ๆ ซึ่งถ้อยคำเหล่านั้นอรรถกถาได้ขยายความออกไปให้ปรากฏคือมารดาเป็นดังกระท่อม หมายถึง การที่ต้องอยู่ในท้อง ๑๐ เดือน ภรรยาเป็นดังรั้ง (รั้งนก) หมายถึง ผู้เป็นสามียอมมีความอาลัย แม้ว่าจะไปในที่ไหน ๆ ก็จะกลับมาหาภรรยาคือมาสู่รังเหมือนพวกนกที่เฝ้าหาอาหารตลอดวันแล้วก็กลับมาเกาะอยู่ในรังในเวลาราตรีฉันใด สัตว์ทั้งหลายก็ฉันนั้นเหมือนกัน แม้จะไปในที่ไหน ๆ ก็ยอมกลับมาสู่สำนักแห่งมาตุคาม บุตรทั้งหลายเป็นดังเครื่องสืบทอด หมายถึง การสืบทอดและประเพณี ตัณหาเป็นเครื่องผูก หมายถึง ตัณหาคือความทะยานอยากอันผูกสัตว์ไว้ในภพของพระองค์ไม่มี พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่าเป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูก

^{๑๗} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑/๓๗.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙/๑๗.

ข้อความที่ระบุไว้ในพระสูตรที่ว่าไม่มีกระท่อม ไม่มีรั้ว ไม่มีผู้สืบทอดนั้น หมายถึง ไม่มี ความสัมพันธ์กันในลักษณะผู้ครองเรือน คือมารดาเป็นดังกระท่อมของพระองค์ไม่มี คือละได้แล้ว เพราะความที่พระองค์เป็นบรรพชิตและไม่มีการอยู่ในท้องของมารดาในวิภวัญญะอีกต่อไป ภรรยาเป็นดัง รั้วของพระองค์ไม่มี คือไม่มีการเลี้ยงดูภรรยา ไม่มีผู้สืบทอดคือไม่มีการเกิดขึ้นแห่งบุตร^{๑๙}

ข้อความในพระสูตรนี้มีความลึกซึ้งของถ้อยคำที่ใช้ถามและตอบ เห็นได้ในคำขยายความ ที่ระบุไว้ว่า มารดาเป็นดังกระท่อมของพระองค์ไม่มีเพราะละได้แล้วและเพราะไม่ต้องอยู่ในท้องมารดา ในวิภวัญญะอีก ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรองค์บรรลุพระนิพพานแล้ว ไม่ต้องเกิดในชาติต่อไปอีก คำว่า รั้วคือภรรยา ผู้สืบทอดคือบุตรนั้น ข้อนี้เป็นคำพูดที่น่าจะเป็นไปในการสื่อความหมายที่ทำให้ผู้ฟัง เข้าใจง่าย เพราะอรรถกถาได้ขยายความไว้ว่ารั้วของพระองค์ไม่มี คือไม่มีการเลี้ยงดูภรรยา ไม่มีผู้สืบทอดคือไม่มีการเกิดขึ้นแห่งบุตร คำว่า ภรรยา และบุตรนี้ มีใช้กันอยู่ในลำดับขั้นตอนของการบำเพ็ญ เพียรเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิตในสมัยพุทธกาลและก่อนหน้าพุทธกาล กล่าวคือ พรหมณ์ มีอาศรม แห่งการบำเพ็ญเพียรอยู่ ประการคือ พรหมจารี ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ คฤหัสถ์ ผู้ครองเรือน วนปรีสถ์ ผู้อยู่ป่า สันยาสี ผู้แสวงหาธรรม อาศรมข้อที่ คือ คฤหัสถ์นั้น ผู้ปฏิบัติต้องแต่งงานมีภรรยามี บุตรทำหน้าที่อันบุรุษผู้เกิดมาต้องกระทำ ไม่ต้องอยู่ในการควบคุมของครุคนใด ปฏิบัติตนในฐานะเป็น หัวหน้าครอบครัว เมื่อต้องการจะบำเพ็ญเพียรยิ่งขึ้นไปเพื่อบรรลุถึงความหลุดพ้น ต้องจากบ้านเข้าป่า บำเพ็ญเพียรทำจิตให้บริสุทธิ์เพื่อความหลุดพ้น^{๒๐} สิ่งเหล่านี้พระพุทธรองค์ทรงละได้หมดแล้วจึงชื่อว่า เป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูกคือตัณหา

๔.๑.๔ อิศสรสูตร

อิสสรสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความเป็นใหญ่ พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่ เทวดาตนหนึ่งที่ไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามว่า

อะไรเล่าเป็นใหญ่ในโลก อะไรเล่าเป็นสิ่งสูงสุดบรรดาภันตะทั้งหลาย อะไรเล่าเป็นดัง สนิมส์ตราในโลก อะไรเล่าเป็นเสนียดจัญไรในโลก ไครนำของไปย่อมถูกห้าม แต่ไครนำของไปกลับ เป็นที่รัก ไครมาบอຍ ๆ บัณฑิตย่อมยินดี

พระพุทธรเจ้าตรัสตอบว่า

อำนาจเป็นใหญ่ในโลก ใหญ่เป็นสิ่งสูงสุดบรรดาภันตะทั้งหลาย ความโกรธเป็นดัง สนิมส์ตราในโลก โจรเป็นเสนียดจัญไรในโลก ไครนำของไปย่อมถูกห้าม แต่สมณะนำของไปกลับเป็น ที่รัก สมณะมาบอຍ ๆ บัณฑิตย่อมยินดี^{๒๑}

คำถามคำตอบในพระสูตรนี้ มีข้อความที่เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา เกี่ยวกับอำนาจความเป็นใหญ่ซึ่งความเป็นใหญ่ในที่นี้ อรรถกถาได้ขยายความไว้ว่าได้แก่ ความเป็นไป ทิวแห่งอำนาจ นอกจากนี้ยังแสดงถึงความสำคัญของผู้หญิงไว้ว่าเป็นผู้สูงสุดแห่งภันตะทั้งหลายเพราะ

^{๑๙} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๙/๙๘-๙๙.

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๕๓), หน้า ๖๕-๖๙.

^{๒๑} ส.ส. (ไทย) ๕/๕๓/๖๘.

พระโพธิสัตว์ทั้งหลายและพระเจ้าจักรพรรดิแม่ทั้งหมดย่อมเกิดในท้องของมารดาเท่านั้น ข้อความอื่น ๆ ในพระสูตรนี้ยังได้แสดงถึงความแตกต่างของผลที่เกิดจากการปฏิบัติระหว่างโจรกับสมณะซึ่งเป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตของมนุษย์รวมอยู่ด้วย^{๒๒} ผู้วิจัยขอนำประเด็นที่สำคัญเกี่ยวกับข้อความดังกล่าวนี้มาศึกษาวิเคราะห์ตามลำดับดังนี้

ก. อำนาจเป็นใหญ่ในโลก

คำว่า อำนาจ ในภาษาบาลีใช้ว่า วส หมายถึง อำนาจ ความเป็นใหญ่ ความสามารถ กำลัง^{๒๓} พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาแก่เทวดาว่า อำนาจเป็นใหญ่ในโลกซึ่งหมายถึง การแผ่อำนาจทางอาณาจักรไปในแคว้นน้อยใหญ่ พระพุทธเจ้ามีได้ตรัสว่า ธรรมเป็นใหญ่เพราะธรรมนั้นได้แต่คุ้มครองชาวโลกในเมื่อชาวโลกต่างพากันประพฤติธรรม^{๒๔} การแผ่อำนาจ ชิงอำนาจ และรักษาไว้ซึ่งอำนาจนั้น เป็นเรื่องของการสร้างความยิ่งใหญ่ในการปกครอง ตั้งแต่ระดับเมือง ระดับแคว้น ระดับประเทศเล็ก ๆ ไปจนถึงระดับโลก อำนาจในการปกครองนั้น ในสมัยก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติ มีการชิงอำนาจเกิดขึ้นแล้วในแคว้นต่าง ๆ ซึ่งเป็นแคว้นใหญ่และมีชื่อเสียงรวม ๖ แคว้น ดังข้อความที่พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามี ๖ แคว้นด้วยกัน มีองค์ มคธ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เป็นต้น แคว้นเหล่านี้ได้มีการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันอยู่ตลอดเวลาจนกระทั่งถึงสมัยพุทธกาล จริง ๆ แล้วมีแคว้นที่ยิ่งใหญ่เหลืออยู่ไม่ก็แคว้นที่มีอำนาจจริง ๆ คือ ๑. แคว้นมคธ ๒. โกศล ๓. วัชชี ๔. วังสะ ๕. อวันตี^{๒๕}

อำนาจในการปกครอง บังคับบัญชา มีพละนาถมาก สามารถทำให้บ้านเมืองพังพินาศทำลายชีวิตมนุษย์ในโลกนี้ให้ตกตายเป็นจำนวนมาก ดังเรื่องของพระเจ้าวิฑูทกะที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล พระอรรถกถากล่าวไว้ว่า

พระเจ้าวิฑูทกะ ภายหลังที่พระเจ้าปเสนทิโกศล สวรรคตแล้ว ได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติกรุงสาวัตถีมีอำนาจในการปกครอง ทรงระลึกถึงเวรในหนหลัง ยกพลเสนาใหญ่ไปฆ่าเจ้าศากยะไม่ให้เหลือรอดแม้กระทั่งทารกที่ยังดื่มนม รับสั่งให้ล้างแผ่นดินกระดานด้วยโลหิตในลำคอของเจ้าศากยะที่ถูกฆ่าเหล่านั้น รับสั่งให้จับเจ้าศากยะมหานามะไว้แต่ภายหลังทรงหนีไปได้ ศากยวงศ์ได้พินาศไปด้วยอำนาจบัญชาการของพระเจ้าวิฑูทกะในครั้งนั้นนั่นเอง^{๒๖}

อำนาจทางอาณาจักรนั้นได้เคยทำให้พระพุทธศาสนาถึงความเสื่อมโทรมและสูญสิ้นจากอินเดียมาแล้ว ข้อความในหนังสือพระพุทธศาสนาในเอเชียได้กล่าวถึงความเสื่อมโทรมและสูญสิ้นของพระพุทธศาสนาจากประเทศอินเดียว่า พ.ศ. ๓๕๙ ปุชยมิตรพราหมณ์ ผู้เป็นมหาอำมาตย์ได้วางแผน

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑/๓๑๑.

^{๒๓} ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรมมคธ-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๓๗.

^{๒๔} รังษี สุหนต์, **พุทธกิจ: กิจที่พระพุทธเจ้าทรงทำ**, (กรุงเทพมหานคร: โรเนียวพริ้นเตอร์ ทำพระจันทร์, ๒๕๕๙), หน้า ๗๘.

^{๒๕} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), **พุทธศาสนากับสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๕๓), หน้า ๒๒-๒๓.

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓/๓๒-๓๕.

ทรงสถาปนาพระชนม์พระเจ้าพุทธทศกัณฐ์ตรีชิวาพุทธองค์สุดท้ายเชื้อสายพระเจ้าอโศกมหาราชในราชวงศ์เมารยะแล้วขึ้นครองราชย์ ณ นครปาฏลีบุตรแทน เป็นราชวงศ์ศุภคระอันเป็นฝ่ายพราหมณ์ทำพิธีอโศกเมธและกวาดล้างพระพุทธศาสนาด้วยการเผาวัดวาอารามฆ่าพระสงฆ์และให้รางวัลค่าศิระษแก่ผู้ฆ่าชาวพุทธได้ทุกราย ...พ.ศ. ๗๐๐ กองทัพเตอร์กมุสลิมได้ยกเข้ารุกรานผ่านตะวันตกเฉียงเหนือมาจนเกือบทั่วชมพูทวีป ทุกแห่งที่ผ่านไปกองทัพเตอร์กมุสลิมฆ่าพระสงฆ์เผาวัดทำลายสิ่งก่อสร้างทางศาสนาทุกอย่างตลอดจนหอสมุดและคัมภีร์ต่าง ๆ ทั้งหมด บางแห่งแม้ซากก็ไม่ให้เหลือ พระสงฆ์บางส่วนที่หนีทันได้ลี้ภัยไปอยู่ในเนปาลและทิเบต กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาซึ่งอ่อนกำลังอยู่แล้วได้สูญสิ้นไปจากประเทศอินเดียแต่บัดนั้น ...^{๒๗}

การใช้อำนาจใช้ความรุนแรงในการทำลายบ้านเมืองให้พินาศหรือการทำลายชีวิตกันไม่ว่าจะในรูปแบบใด หรือจุดประสงค์ใดก็ตาม นับว่าเป็นความขัดแย้งกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีความเมตตาต่อกัน ไม่พยาบาทปองร้ายกัน ทรงให้มีการปกครองในระดับต่าง ๆ โดยธรรม จะเห็นได้ว่า การใช้อำนาจในการปกครองสำหรับผู้ดำรงอยู่ในตำแหน่งพระราชาทรงให้ใช้หลักทศพิธราชธรรมคือธรรมของพระราชา ๑๐ ประการ ได้แก่ ๑. ทาน การให้สิ่งของ บำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือราษฎร ๒. ศีล ความประพฤติดีงาม สรรวมกายวาจาเรียบร้อย ประกอบแต่การสุจริต ๓. บริจาค เสียสละความสุขสำราญ ตลอดจนชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ๔. อาชวะ ความซื่อตรง ๕. มัททวะ ความอ่อนโยน ๖. ตปะ ความเพียรอันแผดเผากิเลส ตัณหาให้เข้ามาครอบงำย่ำยีจิต ๗. อักโกธะ ความไม่โกรธ ๘. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ๙. ขันติ ความอดทน ๑๐. อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม^{๒๘} และหลักอภิธานิยธรรม ๗ ประการที่ตรัสแสดงแก่พวกเจ้าวัชชีผู้ปกครองรัฐโดยสามัคคีธรรมซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่าเมื่อชาววัชชียังปฏิบัติอยู่ในหลักธรรมนี้จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะใช้การเกลี้ยกล่อมหรือแยกให้แตกสามัคคีกัน หลักอภิธานิยธรรมทั้ง ๗ คือ ๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ๒. พร้อมเพรียงกันประชุม ๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ๓. ทานเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววัชชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น ๕. บรรดากุลสตรีลูกกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหงหรืออุศคร่าชื่นใจ ๖. เคารพสักการะบูชาเจดีย์ ๗. จัดให้มีความรักขาคุ่มครองป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย^{๒๙}

พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาแก่เทวดาว่า อำนาจเป็นใหญ่ในโลกก็คือ การแผ่อำนาจขยายดินแดนไปยังแคว้นน้อยใหญ่จนสามารถครอบครองอาณาเขตได้กว้างใหญ่หรือรวมเอาประเทศอื่นเข้ามาอยู่ในอำนาจของตนได้ทั้งหมด ซึ่งจะต้องมีการสู้รบทำให้ได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิต เป็นการใช้อำนาจที่ตรงกันข้ามกับหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา แต่ก็เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น การใช้อำนาจดังกล่าวนี้ พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า “สภาพทางการเมืองในสมัยนั้นชี้ให้เห็นว่า ในครั้งพุทธกาล กำลังมีการขยายอำนาจ ประเทศต่างๆ กำลังขยายดินแดนสู้รบกันเพื่อจะ

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในเอเชีย**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓๙-๓๕๑.

^{๒๘} ชุ.ชา.อสิตี. (ไทย) ๒๘/๑๗๕-๑๗๖/๑๑๒.

^{๒๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๔-๑๓๕/๗๘-๘๑.

ทำให้ประเทศของตนเป็นประเทศที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ไพศาลที่สุด ถ้าเป็นไปได้ก็รวมเอาประเทศอื่นเข้ามาอยู่ในอำนาจทั้งหมด”^{๓๐}

ข. หญิงเป็นสิ่งสูงสุดบรรดาภณะทั้งหลาย

คำสอนในทางพระพุทธศาสนาได้แสดงถึงความสำคัญและให้การยกย่องผู้หญิงเอาไว้ในฐานะที่สำคัญหลายประการ ในคัมภีร์อรรถกถากล่าวไว้ว่า “หญิงที่ชื่อว่าเป็นสิ่งของสูงสุดเพราะหญิงเป็นสิ่งของที่ไม่พึงสละ พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์และพระเจ้าจักรพรรดิเกิดในครรภ์ของมารดาผู้หญิง”^{๓๑}

ความสำคัญของศัพท์ในการเรียกชื่อผู้หญิงในฐานะของแม่ซึ่งคู่กับพ่อ ท่านจะเรียกชื่อแม่ไว้หน้าพ่อไว้หลัง ดังข้อความที่ปรากฏในมงคลสูตรกล่าวถึงการบำรุงมารดาบิดา ท่านใช้ศัพท์ว่า มาตาศิลาปิตุอุฏฐานิ เอตมมมงคลมุตตม การบำรุงมารดาและบิดาเป็นมงคลสูงสุด^{๓๒} ในโสณนันทชาดก สัตตกนิบาต ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญระหว่างมารดาและบิดาว่า มารดาเท่านั้นเป็นผู้ทำกิจที่ทำได้โดยยาก กล่าวคือ มารดาเมื่อหวังผลคือบุตร ย่อมมอบนมอมเทวดา ถามถึงฤกษ์ ฤกษ์ และปีทั้งหลาย เมื่อมารดาอาบแล้วในเพราะฤกษ์ สัตว์เกิดในครรภ์ย่อมก้าวล่วง มารดา ย่อมแพ้ท้อง ถนอมครรภ์ คลอดบุตร ปลอดภัยด้วยน้ำมัน ด้วยเพลงขับ ดุแลบุตรด้วยป้องกันลมและแดดให้ คุ้มครองรักษาทรัพย์ที่มีอยู่ไว้เพื่อลูก จนลูกโตเป็นหนุ่มแล้วมารดาก็ยังห่วงใยอยู่ตลอดเวลา^{๓๓}

คัมภีร์มังคลัตถปิณีได้แสดงให้เห็นถึงฐานะที่สำคัญของผู้หญิงที่เป็นมารดาเคียงคู่กับบิดาว่า “เป็นพรหม คือมีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาต่อบุตร เป็นบุรพเทพ คือทำหน้าที่พิทักษ์ คุ้มครองรักษาบุตรธิดาก่อนคนอื่นใด เป็นบุรพอาจารย์ คืออบรมสั่งสอนบุตรธิดาก่อนครูอาจารย์คนใด เป็นอาหุไนยบุคคล คือเป็นผู้ควรซึ่งวัตถุมีข้าวและน้ำเป็นต้น ที่บุตรทั้งหลายจะพืงนำมาบูชาต้อนรับจัดแต่งให้”^{๓๔}

หญิงที่แต่งงานมีสามีแล้ว เมื่อสามีทำการสงเคราะห์เธอด้วยการสงเคราะห์ ๕ ประการ ย่อมเป็นมงคลอันสูงสุดแก่สามีคือ ๑. ยกย่องนับถือว่าเป็นภริยา ๒. ไม่ดูหมิ่น ๓. ไม่นอกใจ ๔. มอบความเป็นใหญ่ในครอบครัว ๕. ให้เครื่องประดับแต่งตัว^{๓๕} หญิงเป็นผู้มีสัมผัสต่าง ๆ เป็นทิพย์สำหรับชาย รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสกาย ของหญิงมีอำนาจผูกมัดใจชายไว้ได้ ในอรรถกถาธรรมบท พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ว่า “เป็นความจริง ไม่มีเสียงอื่นชื่อว่าสามารถแผ่ไปทั่วสรีระของบุรุษทั้งหลาย ตั้งอยู่ เหมือนเสียงผู้หญิง” พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสรับรองไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นเสียงแม้สักอย่างที่จะยึดจิตของบุรุษเอาไว้เหมือนเสียงผู้หญิงนะภิกษุทั้งหลาย”^{๓๖}

^{๓๐} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), *พุทธศาสนากับสังคมไทย*, หน้า ๒๒-๒๓.

^{๓๑} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๗/๙๗.

^{๓๒} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๖/๗.

^{๓๓} ชุ.ชา.อสีตี. (ไทย) ๒๘/๑๖๕-๒๗๑/๘๑-๘๒.

^{๓๔} มงคล. (บาลี) ๑/๒๙๔-๒๙๕/๒๖๙-๒๗๑.

^{๓๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

^{๓๖} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๒๑.

ค. ความโกรธเป็นดังสนิมศัตรานในโลก

พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาแก่เทวดาว่า ความโกรธเป็นดังสนิมศัตรานในโลก เป็นการทรงอธิบายให้เทวดาได้เห็นเห็นว่า ความโกรธนั้นเป็นกิเลสที่ทำให้ใจเศร้าหมอง เกิดขึ้นแล้วเป็นมลทินคือ สนิมใจ ทำให้ใจหมองคราคร่า รบกวนใจทำให้รู้ความโกรธง่าย กลายเป็นคนหมดดี ความโกรธเป็นดัง สนิมศัตราคือ เมื่อเกิดขึ้นแก่ใครจะทิ่มแทงใจทำให้ผู้นั้นประสบทุกข์ โกรธน้อยก็ทุกข์น้อย โกรธมากก็ ทุกข์มาก เพราะสุขและทุกข์อยู่ที่ใจ ความโกรธจัดว่าเป็นอันตรายต่อจิตใจเป็นอย่างมาก เมื่อเกิดขึ้น แล้วจะเป็นสนิมใจกัดทำลายใจทำให้ใจเสีย เหมือนสนิมที่เกิดแต่เหล็กย่อมกัดกินเหล็กทำให้เหล็ก พินาศใช้การไม่ได้^{๓๗}

ความโกรธเป็นสาเหตุฉับพลันที่สร้างความรุนแรง เมื่อไม่ระงับให้ทันกาล ความโกรธจะ กลายเป็นความเกลียดหรือความพยาบาทซึ่งไม่มีวันดับไปได้ง่าย ๆ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ชนเหล่าใด เข้าไปผูกเวรว่า คนนี้ได้ทำเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา และได้ลักสิ่งของของเราไป เวรของชนเหล่านั้นไม่มี ทางระงับ”^{๓๘} ความโกรธมีลักษณะขุ่นเคือง เคียดแค้น อันเกิดขึ้นในดวงจิต มีลักษณะทำจิตให้กำเริบ ทำจิตให้เดือดร้อน ทำให้จิตไม่สงบ คนโกรธย่อมไม่รู้อรุณ ไม่รู้ธรรม ไม่รู้จักผิดชอบชั่วดี สามารถฆ่าได้ แม้แต่มารดาบิดาของตนเอง ผู้ถูกความโกรธครอบงำย่อมเสื่อมเสียทรัพย์ เสื่อมยศศักดิ์ หาที่พึ่งพำนัก ได้ยาก โทษหรือความผิดต่าง ๆ เช่น ความผิดฐานฆ่าคนตายหรือทำร้ายร่างกายส่วนใหญ่เกิดจาก ความโกรธ ความโกรธเมื่อเกิดขึ้นแล้วอย่าปล่อยไว้ให้ข่มใจ หักห้ามใจให้หายโกรธด้วยวิธีนึกถึงโทษ แห่งความโกรธหรือให้นึกถึงความดีที่มีอยู่ในคนที่เราโกรธ ถ้ายังนึกไม่ได้หรือยังไม่เห็น พึงแผ่เมตตา กรุณาไปยังผู้ที่เราโกรธนั้น พึงนึกสงสารในการที่เขาโง่เขลาทำให้เราโกรธและให้มีความปรารถนาดีต่อ เขา คิดให้เขามีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป หรือให้สำรวจตัวเอง คิดถึงความผิดความบกพร่องของ เราในเรื่องนั้น ๆ^{๓๙} ปฏิบัติตามพุทธดำรัสที่ตรัสสอนว่า “บุคคลพึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึง ชนะคนไม่ดีด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหลด้วยคำสัตย์”^{๔๐}

พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาเทวดาข้อที่ ๔ และข้อที่ ๕ ในอิสสรสูตรว่า โจรเป็นเสนียด จัญไรในโลก โจรนำของไปยอมถูกห้าม

คำว่า โจร ได้แก่ ผู้ลักสิ่งของ ผู้ร้ายลักปล้น^{๔๑} โจรคือผู้ทุศีล มีปัญญาทึบ เป็นคน กระด้าง หยาบคาย ร้ายกาจ คิดชั่ว พุดชั่ว ทำชั่ว เป็นเสนียดจัญไรในโลก เพราะทำโลกให้พินาศ ใคร คบหาสมาคมกับโจรจะเลวทรามเดือดร้อนใจ ไม่เป็นมงคลแก่ผู้นั้น ไม่ว่าจะเป็นคนหรือสัตว์ก็ตาม ดังเช่นเรื่องช้างมงคลของพระราชา ช้างชื่อมหิพามุข เป็นช้างทรงของพระราชา ได้ฟังถ้อยคำของพวก โจรที่มานั่งปรึกษากันที่ใกล้โรงช้างของพระราชา โดยพวกโจรพูดกันว่า จะทำลายอุโมงค์ตัดช่องลัก ของ ถ้ามีใครขัดขวางต้องฆ่าและตีไม่ให้อภัยได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงสีลาจารวัตร โจรต้องกระด้าง

^{๓๗} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๗/๑๕.

^{๓๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓/๒๔.

^{๓๙} บุญมี แทนแก้ว, **จริยธรรมกับชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๕),

หน้า ๓๐.

^{๔๐} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๑๐๒.

^{๔๑} ป. หลงสมบุญ, **พจนานุกรมมจร-ไทย**, หน้า ๒๖๖.

หยาบคาย ร้ายกาจ ช่างมहिพามุขได้ฟังคำพูดร้ายของพวกโจรติดต่อกันอยู่หลายวันก็สำคัญว่าพวกโจรสอนให้ตนทำเช่นนั้น กาลต่อมา ได้กลายเป็นช่างดูร้าย เอาจวงจับคนเลี้ยงช้างฟาดฟันให้ตาย พระราชาทรงทราบเรื่องราวนั้นก็จึงส่งอำมาตย์ไปตรวจดู อำมาตย์ไปตรวจดูแล้วไม่พบโรคอะไรในตัว ช้าง จึงสอบถามคนเลี้ยงช้าง ได้ทราบว่า ที่ใกล้โรงช้าง ตอนกลางคืนมีพวกโจรมาปรึกษากัน อำมาตย์จึงไปกราบทูลพระราชาว่า ในตัวของช้างไม่มีอาการผิดปกติอย่างอื่น แต่ที่มันเป็นช่างดูร้ายเพราะได้ฟังถ้อยคำร้ายของพวกโจร^{๔๒}

จะเห็นได้ว่า คำพูดร้ายของพวกโจรเป็นสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดี เป็นเสนียดจัญไรในโลก ใครเข้าใกล้เกี่ยวข้องก็จะเดือดร้อน เสื่อมเสียชื่อเสียง ถูกตำหนิติเตียน โจรคือผู้ลักขโมย เป็นผู้เศร้าหมอง เพราะประกอบตนอยู่ในกรรมกิเลส เลี้ยงชีวิตด้วยโจรกรรม ไม่เป็นที่สรรเสริญของบัณฑิต พระพุทธเจ้าตรัสแก่สังคาลกมาณพว่า “การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การล่วงละเมิดภริยาผู้อื่น และการพูดเท็จ เรียกว่าเป็นกรรมกิเลส บัณฑิตทั้งหลายไม่สรรเสริญ”^{๔๓}

โจรนำของไปย้อมไม่เป็นที่พอใจของใคร ๆ ย้อมถูกห้ามเพราะถือเอาของของผู้อื่นไปด้วยอาการแห่งขโมย ย้อมถูกติเตียน ถูกลงโทษโดยประการต่าง ๆ ดังเรื่องของดาบสโกหกผู้ทำโจรกรรม เมื่อครั้งอดีตกาลที่กรุงพาราณสี มีดาบสโกหกผู้หนึ่งพักอาศัยอยู่ในบรรณศาลาที่กุฎุมพีผู้หนึ่งสร้างถวายไว้ในป่า กุฎุมพีมีความไว้วางใจในดาบสว่าเป็นผู้มีศีล ได้นำเอาทองคำ ๑๐๐ นิกกะไปฝังดินไว้ที่บรรณศาลา บอกกล่าวถึงวัตถุประสงค์ที่นำทองคำมาฝังดินว่า กลัวโจรจะลักปล้นเอาไป ได้กล่าวมอบหมายให้ดาบสช่วยดูแล โดยล่วงไป ๒-๓ วัน ดาบสเกิดความโลภลักเอาทองคำนั้นไปเก็บไว้ในที่แห่งอื่น วันต่อมา เมื่อทำภักตกิจในเรือนของกุฎุมพีเสร็จแล้วก็บอกลากุฎุมพีเพื่อไปอาศัยอยู่ในที่อื่น โดยอ้างว่า พวกบรรพชิตอยู่ในที่เดียวเวลานักจะมีความเกี่ยวข้องกับพวกมนุษย์ แม้กุฎุมพีจะพูดอ่อนน้อมอย่างไร ท่านก็ไม่ยอมอยู่ ดาบสเดินทางไปได้หน่อยหนึ่งคิดว่า จะลวงกุฎุมพีจึงวางหญ้าไว้ในระหว่างชฎากลับมาเรือนกุฎุมพีกล่าวว่า หญ้าเส้นหนึ่งตกจากหลังคาเรือนของท่านติดที่ชฎาอาตมาขึ้นชื่อว่าทินนาทานไม่สมควรแก่บรรพชิต อาตมาจึงกลับมาบอกท่าน กุฎุมพีฟังแล้วได้ความเลื่อมใสนมัสการแล้วจึงส่งดาบสไป ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ไปปัจจุบันชนบทเพื่อต้องการสินค้า ได้ยืมคำของดาบสแล้วคิดว่า สิ่งของมีค่าของกุฎุมพีคงจะถูกดาบสขี้ฉ้อลักเอาไปแน่แท้ จึงสอบถามกุฎุมพีแล้วพากันไปที่บรรณศาลาตรวจดูที่ฝังทองคำ ไม่เห็นทองคำ จึงรีบติดตามดาบสโกหกนั้นไป เมื่อทันแล้วกุฎุมพีได้ต้อยตะดาบสโกหกนั้นให้นำเอาทองคำมาคืน พระโพธิสัตว์เห็นทองคำที่ดาบสลักไปแล้วได้กล่าวติเตียนดาบสและให้โอวาทว่า อย่าทำกรรมชั่วเช่นนี้อีก เสร็จแล้วจึงปล่อยดาบสโกหกไป^{๔๔}

พระพุทธเจ้าทรงตอบปัญหาเทวดาข้อที่ ๖ และข้อที่ ๗ ในอิสสรสูตรว่า สมณะนำของไปย้อมเป็นที่รัก สมณะมาบอ่ย ๆ บัณฑิตยอมยินดี

คำว่า สมณะ แปลว่า ผู้สงบ หมายถึง นักบวช โดยเฉพาะในทางพระพุทธศาสนาท่านให้ความหมายจำเพาะหมายถึง ผู้ระงับบาปได้แก่พระอริยบุคคลและผู้ปฏิบัติเพื่อระงับบาปได้แก่

^{๔๒} ติฎายละเอียดใน มงคล. (บาลี) ๑/๒๕/๑๙-๒๑.

^{๔๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๑.

^{๔๔} ติฎายละเอียดใน มงคล. (บาลี) ๒/๒๐๖/๑๕๙-๑๖๐.

ผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อเป็นพระอริยบุคคล^{๔๕} สมณะ คือภิกษุในพระพุทธศาสนา ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ เป็นนื่อนาบุญอันยอดเยี่ยมของชาวโลก เมื่อรับเอาวัตรผู้มีสลาภกัตเป็นต้นที่ชาวพุทธผู้เป็นบัณฑิตสละ ถวายแล้วในเวลาที่ตั้งใจไว้นำไป ย่อมทำให้ผู้ถวายพอใจได้บุญ เชื่อว่าย่อมเป็นที่รักของมนุษย์ผู้เป็น บัณฑิตทั้งหลาย เมื่อสมณะไม่นำวัตรไป พวกมนุษย์ย่อมเป็นผู้วิปปฏิสาร (เดียดร้อน) เพราะทำให้ เสื่อมจากบุญที่จะได้รับ^{๔๖}

กุลบุตรจะเป็นผู้ไม่เสื่อมจากบุญ ได้รับประโยชน์เกื้อกูลอยู่ตลอดเวลาเป็นนิตย์ด้วยการ ถวายไทยธรรมแก่ภิกษุผู้ทรงศีลที่มาถึงประตูเรือนของตน พระอรรถกถาจารย์ได้กล่าวถึงหลักปฏิบัติ ในเรื่องนี้ไว้ว่า

กุลบุตรผู้ต้องการประโยชน์เกื้อกูล เห็นภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลมาถึงประตูเรือนแล้ว ถ้าไทย ธรรมมีอยู่ พึงต้อนรับด้วยไทยธรรมตามกำลัง ถ้าไม่มีพึงทำเบญจางคประดิษฐ์ไหว้ เมื่อทำเบญจาง คประดิษฐ์ไม่ได้ พึงประคองอัญชลินมัสการ แม้เมื่อประคองอัญชลินมัสการนั้นไม่สำเร็จ ควรแลดูด้วย จักขุอันเจือด้วยความรัก ด้วยจิตอันเลื่อมใส^{๔๗}

สมณะมาบอ่ย ๆ บัณฑิตย่อมยินดี เพราะการมาของท่านทำให้ได้เห็นสมณะ ได้เข้าไป หา ได้บำรุงท่าน ได้ระลึกถึงสมณสารูปคุณความดีของท่าน พระพุทธเจ้าตรัสว่า “การเห็นสมณะ เป็น มงคลสูงสุด”^{๔๘} สมณะ คือผู้มีกาย วาจา จิต และปัญญาอันอบรมแล้ว ผู้ประกอบด้วยการฝึกอย่างสูง งดเว้นจากการทำบาปทั้งทางกาย วาจา และใจ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ก็ผู้ใดระงับบาปน้อยใหญ่ลง ได้โดยสิ้นเชิง และเพราะเหตุที่ระงับบาปทั้งหลายได้นี้เอง เขาจึงเรียกผู้นั้นว่า สมณะ”^{๔๙} จากข้อความ ตามพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า สมณะ คือผู้ที่มีภาวิตกาย กายที่พัฒนาแล้ว ภาวิตวาจา วาจาที่พัฒนา แล้ว ภาวิตจิต จิตที่พัฒนาแล้ว และภาวิตปัญญา ปัญญาที่พัฒนาแล้ว ตามหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ท่านผู้มีลักษณะดังกล่าวนี้เป็นผู้ที่บริสุทธิ์ ปลอดภัย คือไม่มีอันตรายแก่ผู้ใด การมาของท่าน เป็นที่ขอบใจของบัณฑิต เพราะทำให้ได้เห็นสมณะ เป็นมงคลอันสูงสุด เชื่อว่ามีอุปการะมาก เพราะ เป็นเหตุให้ได้ประสบสิ่งที่ยอดเยียมถึง ๖ ประการคือ ๑. ทัสสนานุตตริยะ การเห็นอันยอดเยี่ยม (เห็น สมณะผู้ทรงศีล) ๒. สวานานุตตริยะ การฟังอันยอดเยี่ยม (ได้ฟังธรรมของสมณะผู้ทรงศีล) ๓. ลาภานุต ตริยะ การได้อันยอดเยี่ยม (ได้ศรัทธาในสมณะผู้ทรงศีล ได้อริยทรัพย์) ๔. สิกขานุตตริยะ การศึกษา อันยอดเยี่ยม (ได้ศึกษาอบรมตนในอริศีล อริจิต อริปัญญา) ๕. ปารี-จริยานุตตริยะ การบำรุงอันยอด เยียม (ได้บำรุงรับใช้สมณะผู้ทรงศีล) ๖. อนุสสทานุตตริยะ การระลึกอันยอดเยี่ยม (ได้ระลึกถึงสมณ สารูปคุณความดีของท่านผู้ทรงศีล)^{๕๐}

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม, ๒๕๕๙), หน้า ๒๙๙.

^{๔๖} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๗/๙๗.

^{๔๗} ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๑๐/๑๑๓, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๙.

^{๔๘} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๘.

^{๔๙} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๖๕/๑๑๔.

^{๕๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๗/๓๒๘.

๔.๑.๕ ปราภาวสูตร

ปราภาวสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยทางแห่งความเสื่อม พระสูตรนี้พระพุทธรเจ้าทรงแสดงแก่เทวดาตนหนึ่ง ขณะประทับอยู่ที่พระเชตะวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี กรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เทวดาตนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธรเจ้าแล้วทูลถามถึงทางแห่งความเสื่อม พระพุทธรเจ้าตรัสบอกทางแห่งความเสื่อมไว้ ข้อ สรุปได้ดังนี้

(๑) การเป็นคนชังธรรม (๒) การคบหาอัสถบุรุษเป็นที่รัก ไม่คบหาอัสถบุรุษ ชอบใจในคำสอนของอัสถบุรุษ (๓) การชอบหลับ ชอบคุย ไม่ขยัน เกียจคร้าน โกรธง่าย (๔) การเป็นคนอยู่สุขสบายแต่ไม่เลี้ยงดูมารดาบิดาผู้แก่ชรา (๕) การเป็นคนหลอกลวงสมณะหรือพราหมณ์ หรือวณิพก ยาจก (๖) การเป็นคนมีเงินทองของกินเหลือเฟือ แต่กินเพียงคนเดียว (๗) การเป็นคนหยิ่งในชาติ กำเนิด ในทรัพย์ ในตระกูล ดูหมิ่นญาติของตน (๘) การเป็นคนเที่ยวหญิง ติดสุรา เล่นการพนัน (๙) การเป็นคนไม่พอใจในคู่ครองของตน ไปยุ่งเกี่ยวกับคู่ครองของคนอื่น (๑๐) การเป็นคนแกล้มเมียสาว (๑๑) การมอบหมายแต่งตั้งหญิงผู้ใช้จ่ายสุรุษสุรายให้รับผิดชอบในหน้าที่ที่สำคัญ (๑๒) การเป็นคนเกิดในชาติตยตระกูล มีทรัพย์สมบัติน้อย แต่มักใหญ่ใฝ่สูง ปราภวนาราชสมบัติ^{๕๑}

คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดาซึ่งเป็นเรื่องของคนเสื่อมและเหตุแห่งความเสื่อมของคนอันตรงกันข้ามกับความเจริญ สาเหตุที่ทำให้เทวดาเข้าเฝ้าทูลถามปัญหานั้นพระอรรถกถาจารย์ได้แสดงไว้ดังนี้

หลังจากที่เทวดาทิ้งหลายได้ฟังมงคลสูตรแล้วพากันคิดว่า ในมงคลสูตร ๓๘ ประการ พระพุทธรเจ้าทรงแสดงความเจริญและความสวัสดิ แสดงเฉพาะความเจริญฝ่ายเดียว มิได้แสดงความเสื่อมซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายเสื่อมเสียพินาศ พวกเราจะขอทูลถามความเสื่อมของสัตว์เหล่านั้น ในวันที่ จากวันที่พระพุทธรเจ้าทรงแสดงมงคลสูตรแล้วเทวดาทิ้งหลายประสงค์จะฟังพระสูตรที่ว่าด้วยความเสื่อม จึงประชุมกัน พากันเข้าเฝ้าพระพุทธรเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้วท้าวสักกะจอมเทพได้สั่งให้เทพบุตรตนหนึ่งทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงปัญหาเรื่องความเสื่อม พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสปราภาวสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความเสื่อม

เหตุแห่งความเสื่อมในพระสูตรนี้ พระพุทธรเจ้าทรงแสดงไว้เป็นบุคลาธิษฐาน มีใจความสำคัญรวม ๑๒ ประการ ซึ่งพระอรรถกถาจารย์ได้แสดงเนื้อความให้ปรากฏไว้ดังนี้^{๕๒}

๑) การเป็นคนชังธรรม ความเสื่อมในข้อที่ นี้ เป็นการแสดงให้เห็นเหตุแห่งความเสื่อมแล้ว ก็จะมีคนเสื่อมได้ กล่าวคือ ความเสื่อมตรงข้ามกับความเจริญ ผู้เจริญรู้ได้ง่าย ผู้เสื่อมก็รู้ได้ง่าย ผู้เจริญใคร่ธรรม ปราภวนา พอใจ ในการฟังธรรม และการปฏิบัติธรรม ได้แก่ ปฏิบัติตนอยู่ในกุศลกรรมบถสิบ ผู้มีตนอันพัฒนาแล้วใคร ๆ ก็รู้ได้ง่าย เพราะได้เห็นหรือได้ยินเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามของเขา ผู้เสื่อม ชังธรรม ย่อมเกลียด คือไม่กระหม่อม ไม่ปราภวนา ไม่ฟัง ไม่ปฏิบัติธรรมคือกุศลกรรมบถสิบ มีตนอันไม่ได้รับการอบรมพัฒนาในธรรมดังกล่าวนี้ เชื่อว่าเป็นผู้ที่ใคร ๆ รู้กันได้ง่าย เพราะได้เห็นและได้ฟังการปฏิบัติตนที่ผิดของเขา

^{๕๑} คุรยลละเอียตใน ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๙๑-๑๑๕/๕๒๓-๕๒๘.

^{๕๒} คุรยลละเอียตใน ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๑/๙๑-๑๑๕/๓๑๔-๓๒๔.

๒) การคบหาอัสตบรูษเป็นที่รัก ไม่คบหาอัสตบรูษ ชอบใจในคำสอนของอัสตบรูษ ฐานะทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นทางแห่งความเสื่อม อัสตบรูษ ในที่นี้ ได้แก่ ศาสดาทั้ง ๖ คือ ปุรณกัสสป มักขลิโคสาล อชิตเกสกัมพล ปุกุทธกัจจายณะ สัญชัยเวลัฏฐบุตร นิครนถ์นาฏบุตร ท่านเหล่านี้เป็นผู้ที่ร่วมยุคกับพระพุทธเจ้า นอกจากนี้บุคคลอื่น ๆ ผู้ประกอบพร้อมด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันไม่สงบก็ถือว่าเป็นอัสตบรูษเช่นกัน การมีอัสตบรูษดังกล่าวเป็นที่รัก เป็นที่ปรารถนา เป็นที่ใคร่ เป็นที่พอใจของตน เสพอัสตบรูษเหล่านั้นชื่อว่า การคบหาอัสตบรูษ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวก ชื่อว่า สัตบรูษ นอกจากนี้บุคคลแม้เหล่าอื่นผู้ประกอบด้วยกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม อันสงบแล้วก็ชื่อว่าสัตบรูษ การไม่ทำสัตบรูษดังกล่าวนี้ให้เป็นที่รัก ที่ปรารถนา ที่ใคร่ ที่พอใจของตน ไม่เสพสัตบรูษเช่นนี้ชื่อว่าไม่คบหาอัสตบรูษ ทิฎฐิ ๖ ประการ หรือ อุกุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่าธรรมของสัตบรูษ ผู้ชอบใจ กระทบ ปรารถนา เสพธรรมของอัสตบรูษดังกล่าวนี้ชื่อว่ายอมชอบใจในคำสอนของอัสตบรูษ ผู้ประกอบพร้อมด้วยฐานะ ๓ อย่างนั้น ย่อมตกไปในความเสื่อมไม่ถึงความเจริญทั้งในโลกนี้หรือในโลกหน้า

๓) การชอบหลับ ชอบคุย ไม่ขยัน เกียจคร้าน โกรธง่าย ฐานะทั้ง ๕ อย่างนี้เป็นทางแห่งความเสื่อม คนที่หลับในอิริยาบถต่างๆ ไม่ว่าจะไปอยู่ นั่งอยู่ ยืนอยู่ นอนอยู่ ก็หลับตลอดเวลา ชื่อว่าชอบนอน คนที่ยินดีพอใจในการคลุกคลีกัน ยินดีในการพูดคุย ชื่อว่า ชอบคุย คนที่ไม่แกล้งกล้าในการทำกิจ ไม่หมั่นประกอบกิจ ไม่ลุกขึ้นทำงาน ชื่อว่า ไม่ขยัน ผู้ที่มีความเกียจคร้านเป็นเจ้าเรือน ถูกความง่วงเหงาครอบงำโดยส่วนเดียว ยืนหรือนั่งอยู่ในที่ใดก็เป็นอยู่อย่างนั้น เต็มไปด้วยความเกียจคร้านไม่มีความอุตสาหะชวนชวยแม้แต่จะปรับเปลี่ยนอิริยาบถอื่น ชื่อว่า ผู้เกียจคร้าน คนที่โกรธง่ายมีโทษจริตโกรธเร็ว มีจิตเหมือนบาดแผล ถูกอารมณ์ที่ไม่น่าชอบใจกระทบเข้าก็ถึงความโกรธง่าย ชื่อว่า ผู้โกรธง่าย ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยเหตุแห่งความเสื่อมทั้ง ๕ นี้ ไม่ว่าจะผู้นั้นจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ก็ตาม ย่อมไม่ถึงความเจริญ ย่อมเสื่อมเสียโดยส่วนเดียว

๔) การเป็นคนอยู่สุขสบายแต่ไม่เลี้ยงดูมารดาบิดาผู้แก่ชรา จัดเป็นเหตุแห่งความเสื่อมหญิงผู้ให้เกิดชื่อว่า มารดา ชายผู้ให้เกิดชื่อว่า บิดา บุตรที่เกิดแต่มารดาและบิดานั้น เมื่อตนเป็นผู้มีความสามารถประกอบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและหน้าที่การงานแล้ว เป็นอยู่อย่างสบาย ไม่เลี้ยงดู ไม่บำรุง มารดาบิดาผู้แก่เฒ่า มีสรีระหย่อนยาน ผ่านวัยหนุ่มสาวแล้ว มีวัย ๘๐ ปี หรือ ๙๐ ปี ทำการงานไม่ได้ บุตรผู้ไม่บำรุงเลี้ยงดูมารดาบิดาดังกล่าวโดยไม่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน และการปรนนิบัติอื่น ๆ ชื่อว่า ย่อมเสื่อม ย่อมถูกนิทาและติเตียนว่า ไม่เลี้ยงดูพ่อแม่ของตนแล้วจักเลี้ยงดูใครอื่นได้เล่า ผู้เช่นนี้ย่อมถึงทุกติ ชื่อว่ายอมเสื่อม

๕) การเป็นคนหลงกลวงสมณะหรือพราหมณ์ หรือวณิกพยาจก เป็นเหตุแห่งความเสื่อม คนที่หลงพราหมณ์ สมณะ ผู้ขอคนใดคนหนึ่ง หรือหลงแม่ผู้อื่นจากนั้นด้วยการพูดเท็จ ข้อนี้ เป็นเหตุแห่งความเสื่อมเพราะการหลงเช่นนั้นย่อมถูกนิทาในโลกนี้และถึงทุกติในสัมปรายภพ คนที่เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วปวารณาว่า ขอท่านจงพูดถึงปัจฉัย เมื่อปวารณาแล้วเขากลับไม่ให้ปัจฉัยตามที่ปวารณาไว้ ผู้เป็นคนหลงเช่นนี้จะประสบกับความเสื่อม ถ้าเขาตายจากโลกนี้แล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก จะประกอบการค้าขายใด ๆ ย่อมขาดทุน ชื่อว่ายอมเสื่อม

๖) การเป็นคนมีเงินทองของกินเหลือเฟือ แต่กินเพียงคนเดียว คือคนที่มีเงิน มีทอง มีแก้วแหวนมากมาย สมบูรณ์ด้วยของกิน ข้าวปลาอาหาร มีของกินที่อร่อยรสเลิศ แต่กินคนเดียว หรือแอบกินไม่ให้ใครเห็นแม่แต่บุตรของตนก็ไม่ยอมแบ่งปันให้กิน ผู้ถึงพร้อมด้วยความตระหนี่เช่นนี้ ย่อมถูกนิทา ถูกตำหนิติเตียน ถึงทุกคติ ชื่อว่าย่อมเสื่อม

๗) การเป็นคนหยิ่งในชาติกำเนิด ในทรัพย์ ในตระกูล ดูหมิ่นญาติของตน ข้อนี้ได้แก่คนที่มีความทะนงถือตัวว่า เราถึงพร้อมด้วยชาติ มีชาติสูงกว่าผู้อื่น มีทรัพย์มากกว่าผู้อื่น มีตระกูลสูงส่งดีกว่าผู้อื่น เป็นผู้หยิ่งเพราะมานะ เป็นผู้ลำพองคือมีอาการพองขึ้นของจิต ให้ความสำคัญต่อชาติ ทรัพย์ ตระกูล เหล่านั้นแล้วทำให้ตนเองพองขึ้น เกิดความกระหยิ่ม ลำพอง นำตนไปเทียบเคียงกับผู้อื่นในด้านต่าง ๆ ทำให้เกิดความหยิ่ง ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อใคร ๆ ดูหมิ่นญาติของตนว่าเป็นคนกำพรว้ายากจน ไม่ยอมแม้แต่จะยกมือไหว้ญาติของตน มีความผยองเกิดขึ้นในใจ ทำให้ใจกระด้างแสดงออกทางกาย วาจา ไม่เป็นที่ยินดีพอใจของผู้พบเห็น ชื่อว่าเป็นเหตุแห่งความเสื่อมโดยแท้

๘) การเป็นคนเที่ยวหญิง ติดสุรา เล่นการพนัน เป็นเหตุแห่งความเสื่อม เหตุแห่งความเสื่อมในข้อนี้ จัดเป็นอบายมุข คือปากทางแห่งความฉิบหาย คนเที่ยวผู้หญิงคือผู้กำหนดในหญิงทั้งหลาย ยอมจ่ายทรัพย์จนหมดตัวเพียงเพื่อสงเคราะห์หญิงอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่ภรรยาของตน คนติดสุรา ประมาทขาดสติ สิ่งของอะไรที่ตนมีอยู่จะสูญสิ้นหมด หรือสูญหายไปอย่างไรก็ไม่คำนึงถึง ขอให้ตนได้ดื่มสุราเท่านั้น ผู้ติดเล่นการพนัน เล่นจนพ่ายแพ้หมดสิ้นทรัพย์สิ้น ไม่มีแม้กระทั่งผ้าที่ตนจะนุ่ง คนที่ถึงพร้อมด้วยฐานะ ๓ เหล่านี้ ชื่อว่าย่อมผลาญทรัพย์ที่ตนหามาได้ให้พินาศ ฐานะ ๓ ประการดังกล่าวนี้จึงชื่อว่าเป็นทางแห่งความเสื่อม

๙) การเป็นคนไม่พอใจในคู่ครองของตน ไปยุ่งเกี่ยวกับคู่ครองของคนอื่น ความเสื่อมข้อนี้เป็นการล่วงละเมิดศีลข้อที่ ๓ คือ การประพฤตินอกใจในกามทั้งหลาย คนที่ไม่สันโดษด้วยภรรยาของตน ชอบเที่ยวชุกชุนในหญิงแพศยา หรือไปเสพภรรยาของคนอื่น ชื่อว่าย่อมเสื่อมทีเดียว เพราะต้องจ่ายทรัพย์ให้แก่หญิงแพศยาและต้องกรรมกรรมมีราชทัณฑ์เป็นต้น นอกจากนี้ยังขยายผลไปสู่ความเสื่อมในด้านต่าง ๆ ได้อีก เช่น มีผู้ปองร้าย เป็นโรครักษาไม่หาย ชื่อว่าตายทั้งเป็นตลอดชีวิต

๑๐) การเป็นคนแก่มีเมียสาว ผู้ชายที่ล่วงวัยหนุ่มไปแล้วมีอายุ ๘๐ หรือ ๙๐ ปี ได้หญิงสาววัยรุ่น มีถันเท่ามะพลับมาเป็นภรรยา มักจะนอนไม่หลับ เพราะความหึงหวงหญิงสาววัยรุ่นนั้น เนื่องจากความยินดีและการสังวาสกับชายแก่ทั้งหลายไม่เป็นที่ชอบใจของหญิงสาวรุ่นกำดัด ชายแก่เมื่อรักภรรยาวัยรุ่นสาวนั้น ก็เกิดความหึงหวง ไม่ต้องการให้เธอปรารถนาชายหนุ่ม ชายแก่เมื่อถูกความกำหนัดในกามและความหึงหวงแผดเผาให้เร่าร้อนจึงนอนไม่หลับ ทั้งไม่เป็นอันประกอบอาชีพการงานใด ๆ ชื่อว่าย่อมเสื่อมโดยแท้

๑๑) การมอบหมายแต่งตั้งชายหรือหญิงผู้ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่ายให้รับผิดชอบในหน้าที่ที่สำคัญ ความเสื่อมในข้อนี้ได้แก่ ชายหรือหญิงก็ตามผู้ไม่น่าไว้วางใจ เป็นคนเหลวไหล คือติดในสิ่งต่างๆ มีปลา เนื้อ และน้ำเมา เป็นต้น ชอบใช้จ่ายทรัพย์สุรุ่ยสุร่ายเพื่อประโยชน์แก่สิ่งต่างๆ เหล่านั้น เมื่อตั้งคนเช่นนั้นไว้ในความใหญ่ คือให้เครื่องประทับตราเป็นต้นแก่เขาแล้วให้รับผิดชอบในการงานต่างๆ

มีการค้าขายเป็นต้น ต่อมา เมื่อบุคคลผู้มอบหมายถึงความล้มจมสิ้นทรัพย์ เพราะโทษที่แต่งตั้งคนใช้จ่ายสุรุษสุรายนั้นให้ทำหน้าที่สำคัญ ชื่อว่ายอมเสื่อม

๑๒) การเป็นคนเกิดในชาติตติยตระกูล มีทรัพย์สมบัติน้อย แต่มักใหญ่ไฝสูง ปราบถนาราชสมบัติ ข้อนี้ได้แก่ ผู้เกิดในตระกูลกษัตริย์ ปราบถนาราชสมบัติอันตนเป็นทายาทซึ่งไม่สมควรได้หรือของคนอื่น ความมักใหญ่ในราชสมบัตินั้น ไม่ถูกต้องโดยอุบาย คือเป็นทางที่ผิด แต่เพราะมักใหญ่ นั่นเองจึงให้โทษทรัพย์แต่น้อยที่มีอยู่แก่เหล่าทหารเป็นต้น แม้ปฏิบัติเช่นนั้นแล้วก็ยังไม่บรรลุมงคลประสงค์ เช่นนี้ชื่อว่า การปราบถนาราชสมบัตินั้นเป็นทางแห่งความเสื่อมของบุคคลนั้น

จากข้อความตามที่ได้แสดงมานี้จะเห็นได้ว่า ความอยากรู้ของเทวดาในเรื่องความเสื่อมนี้มีผลในการปฏิบัติเกี่ยวข้องกับคุณวิเศษและบรรพชิตรวมอยู่ด้วยซึ่งมีข้อความแสดงไว้ว่า ฐานะ ๕ อย่าง คือ ความชอบนอน ความชอบคุย ความไม่หมั่น ความเกียจคร้าน และความโกรธง่าย พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เป็นทางแห่งความเสื่อม คนผู้ถึงพร้อมด้วยฐานะ ๕ อย่างนั้น เป็นคุณวิเศษ ก็ไม่ถึงความเจริญของคุณวิเศษ เป็นบรรพชิต ก็ไม่ถึงความเจริญของบรรพชิต ย่อมเสื่อมโดยส่วนเดียว

การศึกษาข้อความในปราภวสูตรนี้ทำให้เห็นความแตกต่างกันด้านจำนวนหัวข้อธรรมซึ่งอรรถกถาได้แสดงไว้กล่าวคือ ในมงคลสูตร พระสูตรที่ว่าด้วยทางแห่งความเจริญ พระพุทธเจ้าตรัสบอกไว้ถึง ๓๘ ประการ แต่ในปราภวสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความเสื่อม ตรัสไว้เพียง ๑๒ ประการ สาเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพียง ประการนั้นเพราะเทวดาคิดว่า ฟังเรื่องความเสื่อม ไม่มีประโยชน์ อันใดจึงหยุดถาม ฟังเพียงบางประการก็รู้สึกไม่สบายใจ จึงนิ่งเฉย ถ้าเทวดาถามถึงความเสื่อมข้อที่ ๓ หรือถึงข้อที่หนึ่งแสน พระพุทธเจ้าก็จะทรงแสดง แต่เทวดานิ่งอยู่ พระพุทธเจ้าจึงทรงจบเทศนา เมื่อจบเทศนาแล้วเทวดาเป็นอันมากได้บรรลุธรรมมีโสดาปัตติผลเป็นต้น

๔.๒ หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง

หลักธรรมที่เป็นไปเพื่อพัฒนาตนเองมีปรากฏอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ ที่เทวดาทูลถามหลายพระสูตรด้วยกัน ผู้วิจัยขอนำประเด็นที่สำคัญมาศึกษาวิเคราะห์ดังนี้

๔.๒.๑ สุพรหมสูตร

สุพรหมสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยสุพรหมเทพบุตร คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้เกี่ยวกับหลักธรรมในด้านพัฒนาตนให้เกิดความสวัสดิ โดยเทวดาได้ทูลถามว่า จิตนี้สะดุ้งอยู่เป็นนิตย์ ... ถ้าความไม่สะดุ้งกลัวมีอยู่ ขอให้พระพุทธองค์โปรดตรัสบอกเถิด พระพุทธเจ้าตรัสบอกว่า ความสวัสดิของสัตว์ทั้งหลายจะมีได้ต้องประกอบด้วยปัญญาเครื่องตรัสรู้ ความเพียรเครื่องเผือกเกลส ความสำรวมอินทรีย์ และการสละทุกสิ่งทุกอย่าง^{๕๓}

ข้อความในพระสูตรนี้แสดงให้เห็นว่า สุพรหมเทพบุตรมีจิตสะดุ้ง มีใจหวาดเสียวอยู่เป็นนิตย์ ต้องการความสวัสดิในการเป็นอยู่ ซึ่งพระพุทธองค์ได้ตรัสหลักธรรม ประการไว้เพื่อนำไปปฏิบัติ สาเหตุแห่งการทูลถามปัญหาในพระสูตรนี้สืบเนื่องมาจากสุพรหมเทพบุตรผู้มีเทพธิดาหนึ่งพันเป็น

^{๕๓} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๘/๑๐๔.

บริวารเสวยสุขอยู่บนสวรรค์ กาลต่อมาเทพธิดาห้าร้อยนางของท่านได้จู่ตโปบังเกิดในนรก ท้าวเธอทรงตรวจดูทราบความนั้นแล้ว จึงตรวจดูอายุของตนและทราบว่าจักต้องไปเกิดที่นรกเหมือนกัน จึงตกพระทัยโหม่นัส พาเทพธิดาห้าร้อยนางที่เหลื่อไปเฝ้าทูลถามปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงตอบปัญหาเทพบุตรด้วยหลักธรรม ประการซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่จะนำตนไปสู่ความสวัสดิ คือ (๑) ปัญญาเครื่องตรัสรู้ ได้แก่ การเจริญโพชฌงค์ (๒) ตปะ ความเพียรเครื่องเผากิเลส (๓) ความสำรวมอินทรีย์ ได้แก่ การปฏิบัติในจตุปาริสุทธิศีล (๔) การสละทุกสิ่งทุกอย่าง คือสละกิเลสเครื่องเศร้าหมองทางกายและใจให้หมดไป ได้แก่ การปฏิบัติธรรมทำนิพพานธรรมให้เกิดขึ้น เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงเทศนาจบ สุพรหมเทพบุตรได้บรรลุเป็นโสดาบันบุคคลนำตนไปสู่ความสวัสดิด้วยหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น^{๕๔} หลักธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ผู้วิจัยขอนำมาวิเคราะห์ในด้านที่มีความสำคัญต่อความสวัสดิในการดำเนินชีวิตดังนี้

๑. โภชณา (ปัญญา)

โภชณา ได้แก่ ปัญญาเครื่องตรัสรู้ ปัญญาเป็นเครื่องบรรลุ ความรู้ ปัญญา^{๕๕} ชีวิตที่ผิดพลาดมีตมเพราะขาดปัญญาเป็นเครื่องดำเนินชีวิต ทำให้รู้เท่าไม่ถึงการณ์บ้าง รู้ผิดบ้าง รู้ผิดคือเห็นผิดเป็นชอบ “หากชนจำนวนมากไม่มีความรู้เป็นของตนหรือไม่ได้ศึกษาวินัยอย่างดีในสำนักอาจารย์ก็จะพึงเที่ยวไป เหมือนกระเป๋อบอดเที่ยวไปในป่า”^{๕๖} ข้อความในคัมภีร์มังคลัตถที่ปนิกล่าไว้ว่า “ถ้าไม่มีปัญญาหรือไม่มีวินัยอาจารย์บัญญัติที่ศึกษาดีแล้ว ชนเป็นอันมากก็จะพึงเที่ยวไป เหมือนกระเป๋อบอดเที่ยวไปในป่า ไม่รู้ว่าที่ใดมีอาหาร ที่ใดไม่มีอาหาร ที่ใดมีอันตราย ที่ใดไม่มีอันตราย เที่ยวสะเปะสะปะไปในป่าที่เต็มไปด้วยชฎูแห่งหญ้าและเถาวัลย์”^{๕๗} การพัฒนาตนให้ไปสู่ความสวัสดิ ความสำเร็จ ต้องใช้ปัญญา

อานิสงส์ของปัญญา ปัญญาที่ได้รับการปลูกฝังพัฒนาขึ้นในบุคคลต่าง ๆ นั้น จะส่งผลให้บุคคลนั้นๆ มีคุณภาพความเป็นอยู่ที่ดี คือผู้มีปัญญาสามารถหาข้อมูลข่าวสารมาช่วยให้การประกอบสัมมาอาชีพดีขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ปัญญาชีวิต ชีวิตมาหุ เสฏฐิ:ปราชญ์ทั้งหลายเรียกชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าเป็นชีวิตที่ประเสริฐ”^{๕๘} เมื่อปัญญามา อวิชาคือความไม่รู้จะหายไป เหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นมาขับไล่ความมืดออกไป พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบปัญญาเหมือนแสงสว่างว่า “นตถิ ปณาสมา อภา : ไม่มีแสงสว่างใดเสมอด้วยปัญญา”^{๕๙} “ปัญญา โลกสมิ ปชโชโต : ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก”^{๖๐} ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ คนมีปัญญาย่อมได้รับความสุข คนมีปัญญาย่อมหาทรัพย์ได้ คนมีปัญญา มีความรู้ ฉลาดในการจัดการ รู้เวลา รู้สมัย สามารถทำงานราชการได้ ปัญญาเป็นประธานแห่งคุณธรรมทั้งหลาย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ปัญญา ทิ เสฏฐา กุสลา วนนติ นกขตตราชา

^{๕๔} ดูรายละเอียดใน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๙๘/๓๕๖-๓๕๗.

^{๕๕} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๕๓๐.

^{๕๖} ขุ.ชา.ปณณาส. (ไทย) ๒๑/๘๑/๒๗๐.

^{๕๗} มจก. (บาลี) ๑/๒๕๘/๒๓๙.

^{๕๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๑/๓๑๕.

^{๕๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔/๕๔๐.

^{๖๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

ริว ตารกานัน : ท่านผู้ฉลาดทั้งหลายกล่าวว่า ปัญญาแลประเสริฐที่สุด ดุจดวงจันทร์ราชาแห่งนักษัตร ประเสริฐกว่าดวงดาวทั้งหลาย”^{๖๑}

๒. ตปะ

ตปะ ได้แก่ ความเพียรเครื่องเผากิเลส คุณธรรมอันยังกิเลสให้ร้อน คุณธรรมอันยังกิเลสให้เร่าร้อน (แห้ง) ความร้อน ความส่ำรวม ความเพียร ธรรม วัตร พรต (ธรรมมีศีลเป็นต้น ความบำเพ็ญพรตเผากิเลส) ศีล ตปะ มีรูปวิเคราะหว่า “กิเลส ตาเปตติ ตโป”^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ให้ความหมายว่า ตปะ มีความหมาย อย่างเป็นคือ ๑. ความเพียรเครื่องเผากิเลส การบำเพ็ญเพียรเพื่อกำจัดกิเลส ๒. พิธีข่มกิเลสโดยการทรมานตัวของนักบวชบางพวกในสมัยพุทธกาล^{๖๓}

หลักปฏิบัติ การปฏิบัติตปะคือมีความแกล้วกล้าพากเพียรในการลงมือกระทำ เช่น ในทางเสื่อมต้องเพียรพยายามละ ในทางเจริญต้องเพียรกระทำให้มีขึ้น ถ้ามีอุปสรรคก็ต้องฟันฝ่าต่อสู้อย่างสู้ ต้องทนได้คอดได้ เพราะการจะเป็นผู้มีตปะขั้นสูงได้นั้นต้องมีขันติคือความอดทน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ขันติ ปรหม์ ตโป ตีติกขา : ขันติคือความอดกลั้น เป็นตปะอย่างยิ่ง”^{๖๔}

อานิสงส์ของตปะ การบำเพ็ญตปะทำให้กิเลสคือความชั่วร้ายที่จะมาทำลายล้างคุณความดีของเราหมดสิ้นไป ทำให้สิ่งชั่วอาศัยอยู่ในจิตของเราไม่ได้ ต้องเร่าร้อนถูกเผาไหม้หมดไปด้วย ตปะ ตปะทำให้ผู้ปฏิบัติมีความอดทนสูง รู้จักรอดได้ คอดได้ ตปะเป็นกำลังของผู้บำเพ็ญหน้าที่หรือบำเพ็ญพรต โดยเฉพาะการบำเพ็ญหน้าที่อันสูงส่งและมีความสำคัญต่อชาติบ้านเมือง เช่น เป็นพระราชอาชญาผู้ต้องทำหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องบำเพ็ญตปะธรรมดังจะเห็นได้ในทศพิธราชธรรม จะมีตปะปรากฏอยู่ในข้อที่ ๖^{๖๕} ตปะช่วยทำให้คนบังคับตัวได้ ไม่เหลวไหลไปกับกิเลส ตปะเผาผลาญความเห็นแก่ตัว ทำให้ผู้ปฏิบัติตปะมีอัธยาศัยดี มีผู้ให้การสนับสนุน จึงส่งผลให้ทำหน้าที่การงานได้สำเร็จอย่างยิ่งใหญ่และเป็นประโยชน์แก่คนหมู่มากได้

๓. อินทรีย์สังวร

อินทรีย์สังวร คือความสำรวมอินทรีย์ การสำรวมอายตนะภายใน ๖^{๖๖} ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖^{๖๗}

อานิสงส์ของอินทรีย์สังวร อินทรีย์สังวรช่วยป้องกันไม่ให้ตกเป็นทาสของกามารมณ์ เช่น เห็นเพศตรงกันข้าม ไม่รวมถือว่างามหรือไม่งาม และไม่แยกถือว่างามส่วนใดไม่งาม ไม่เกิดการ

^{๖๑} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๘๑/๖๐๘.

^{๖๒} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๒๙๘.

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๙.

^{๖๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

^{๖๕} พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๒๘๖.

^{๖๖} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๑๑๒.

^{๖๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๐.

ปรุ้งแต่งที่จะทำให้รู้สึกพอใจหรือไม่พอใจ อินทรีย์สังวรเป็นลำดับขั้นตอนที่สำคัญของการปฏิบัติ เมื่อดำเนินชีวิตสู่ความดีงามสูงสุดดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงยกตัวอย่างการสอนธรรมแก่พระภิกษุตามลำดับขั้นเอาไว้กล่าวคือ ขั้นแรก ให้สำรวมในพระปาติโมกข์ (ปาติโมกขสังวร) ขั้นที่สอง ให้สำรวมอินทรีย์ (อินทรีย์สังวร) ขั้นที่สาม ให้รู้ประมาณในการกิน (โภชนะ มัตตัญญูตา) ขั้นที่สี่ ให้ประกอบความเพียร (ชาคริยานุโยค) ขั้นที่ห้า ให้มีสติสัมปชัญญะ (สติสัมปชัญญะสมันนาคตา) ขั้นที่หก ให้อยู่ในเสนาสนะอันสงบ (วิเวกเสนาสนะ)^{๖๘}

๔. สัพพนิสัสคคา (ความสละละวางสิ่งทั้งปวง)

ความสละละวางสิ่งทั้งปวง คือการละวางสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอซึ่งให้ผลเป็นทุกข์ พิจารณาสภาวะธรรมที่เป็นจริงคือความไม่แน่นอนของโลภธรรม เมื่อมีลาภ มียศ มีสุข สรรเสริญ ก็ต้องมีการเสื่อมจากสิ่งเหล่านั้นเข้าสักวันหนึ่ง อย่ายึดติดในสิ่งเหล่านั้นจนเกินพอดี อย่ายึดติดกับคุณวิเศษที่ได้รับ

อานิสงส์ของความสละละวางสิ่งทั้งปวงคือ จิตได้ความสะอาด ใจไม่ต้องเป็นทุกข์ เพราะความยึดถือ ใจเป็นอิสระปลอดโปร่ง ไม่หลงยึดติดในคุณพิเศษที่ตนได้รับ ปล่อยวางได้มากก็มีทุกข์น้อย นั่นคือถึงความสวัสดิ์

๔.๒.๒ อรัญญสูตร

อรัญญสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยป่า พระสูตรนี้เป็นการแสดงถึงหลักปฏิบัติที่ทำให้มีผิวพรรณผ่องใส พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาได้ทูลถามถึงสาเหตุที่ภิกษุผู้อยู่ในป่า ประพฤติธรรมอันประเสริฐ ฉันทอาหารมีอยู่เดียว แต่ทำไมจึงมีผิวพรรณผ่องใส พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า เพราะไม่เศร้าโศกถึงอดีต ไม่คิดถึงอนาคต กำหนดอยู่กับปัจจุบัน จึงทำให้มีผิวพรรณผ่องใส^{๖๙}

พระสูตรนี้กล่าวถึงหลักธรรมสำหรับพัฒนาตนให้เป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใส ซึ่งความเป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใสในที่นี้มิใช่เกิดจากการได้ที่พักอันสะดวกสบายใหญ่โต มีอาหารการกินสมบูรณ์มีรสเลิศ ตบแต่งกายด้วยน้ำหอมและเครื่องลูบไล้อย่างดี แต่เกิดจากการปฏิบัติกัมมัฏฐานพิจารณาอารมณ์ที่เป็นปัจจุบันในที่พักทั้งกลางวันและกลางคืน ฉันทอาหารที่ปะปนกัน นั่งและนอนอยู่ในที่พักอันสงบตามโคนไม้บ้าง ที่กลางแจ้งบ้าง ดังที่พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ป่า กลับจากบิณฑบาตแล้วก็เข้าไปสู่ป่า เรือนเอากัมมัฏฐานตามปกติ แล้วนั่งปฏิบัติอยู่ในที่พักกลางวันและที่พักกลางคืน เมื่อภิกษุเหล่านั้นกำหนดกัมมัฏฐานอยู่ เอกัคคตาจิตซึ่งเป็นเครื่องชำระของท่านก็เกิดขึ้น ลำดับนั้น ความสืบทอดแห่งวิสภาคอารมณ์ก็เข้าไปสงบระงับ จิตย่อมผ่องใส เมื่อจิตผ่องใสแล้ว โลหิตก็ผ่องใส อุบาทयरูปทั้งหลายซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐานย่อมบริสุทธิ์วรรณะแห่งหน้าย่อมผ่องใส เหมือนดังสีมัลลตาลสุกที่หลุดจากขี้ การปฏิบัติธรรมจนจิตมีอารมณ์เป็น

^{๖๘} สนิต ศรีสำแดง, พระพุทธศาสนากับการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๕๒.

^{๖๙} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๐/๑๐.

หนึ่ง ไม่เศร้าโศกถึงอดีต ไม่คิดถึงอนาคต กำหนดอยู่กับปัจจุบัน เป็นเหตุทำให้ผิวพรรณของภิกษุเหล่านั้นผ่องใส ... ภิกษุทั้งหลายผู้ปฏิบัติตนโดยประการดังกล่าวมานี้จึงมีผิวพรรณผ่องใส ตรงข้ามกับภิกษุทั้งหลายผู้เขลา โศกเศร้าถึงอดีต ประารณาปัจจัยที่ยังไม่มาถึง จึงซูบซีด เหมือนต้นอ้อสดที่ถูกถอนทิ้งไว้บนแผ่นดินอันร้อน จักเหี่ยวแห้งไปฉะนั้น^{๗๐}

หลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนให้เป็นผู้มีผิวพรรณผ่องใสในพระสูตรนี้ มีหลักปฏิบัติที่สำคัญ ๓ ประการคือ (๑) ไม่เศร้าโศกถึงอดีต (๒) ไม่คิดถึงอนาคต (๓) กำหนดปัจจุบัน

คำว่า อดีต แปลว่า ล่วงไปแล้ว ใช้ในเรื่องของกาลเวลา เช่น อดีตกาล แปลว่า กาลที่เป็นไปแล้วแล้ว คำว่า อนาคต แปลว่า ยังไม่มาถึง ใช้ในเรื่องของกาลเวลา เช่น อนาคตกาล แปลว่า กาลที่ยังมาไม่ถึง คำว่า ปัจจุบัน แปลว่า เกิดขึ้นจำเพาะหน้า ใช้ในเรื่องของกาลเวลา เช่น ปัจจุบันกาล แปลว่า กาลที่เกิดขึ้นจำเพาะหน้า ปัจจุบันคือกาลเวลาระหว่างอดีตกับอนาคต เวลาเดี๋ยวนี้ ขณะนี้ ทันที ปราภฏจำเพาะหน้า มีรูปวิเคราะห์ว่า “ ตั ตั การณ์ ปฏิจจ อุปปนโน ปจจุปนโน ”^{๗๑} พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในภทเทภรตสูตรว่า

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง สิ่งล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็อันล่วงไปแล้ว และสิ่งใดที่ยังไม่มาถึง สิ่งนั้นก็อันยังไม่มาถึง ส่วนบุคคล เห็นแจ้งธรรมที่เป็นปัจจุบัน ไม่ถ่องแท้ ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ บุคคลนั้นควรเจริญธรรมนั้นให้แจ่มแจ้ง บุคคลควรทำความเพียรตั้งแต่วินาทีเดียว ใครเล่าจะรู้ว่า ความตายจักมีในวันพรุ่งนี้ เพราะว่าความผัดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนามากนั้น ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลาย^{๗๒} บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว คือไม่ดำเนินไปตามความเพลิตเพลินที่มีอยู่ก่อนนั้นว่า ในอดีต เรามีรูป มีเวทนา มีสัญญา มีสังขาร มีวิญญาณอย่างนี้ บุคคลไม่ควรหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง คือไม่ดำเนินไปตามความเพลิตเพลินในชั้น ๕ ว่า ในอนาคต เราพึงมีรูปอย่างนี้ มีเวทนาอย่างนี้ บุคคลไม่ถ่องแท้ในธรรมที่เป็นปัจจุบัน คือไม่พิจารณาเห็นรูปโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามีรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นรูปในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในรูปบ้าง ไม่พิจารณาเห็นเวทนา ... ไม่พิจารณาเห็นสัญญา ... ไม่พิจารณาเห็นสังขาร ... ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณโดยความเป็นอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตามีวิญญาณบ้าง ไม่พิจารณาเห็นวิญญาณในอัตตาบ้าง ไม่พิจารณาเห็นอัตตาในวิญญาณบ้าง^{๗๓}

พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายไว้ว่า คำว่า ไม่ควรคำนึงถึง หมายถึง ไม่ปรารณาชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ด้วยอำนาจตัณหาและทิฐิ คำว่า สิ่งล่วงมาแล้ว หมายถึง ชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ในอดีต^{๗๔} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ได้อธิบายเกี่ยวกับวิธียนโสมนสิการ ๑๐ ประการ ประการที่ ๙ คือ วิธีคิดแบบอยู่ในขณะปัจจุบัน ซึ่งได้กล่าวรวมถึงอดีตและอนาคตไว้ด้วยว่า

^{๗๐} ดูรายละเอียดใน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๐/๖๗-๖๙.

^{๗๑} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๗.

^{๗๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๒/๓๑๙-๓๒๐.

^{๗๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๓-๒๗๕/๓๒๑-๓๒๓.

^{๗๔} ม.อ.อ. (บาลี) ๓/๒๗๓/๑๗๔.

ลักษณะสำคัญของความคิดชนิดที่ไม่เป็นอยู่ในปัจจุบันคือความคิดที่เกาะติดกับอดีตและเลื่อนลอยไปในอนาคตนั้นพูดได้สั้น ๆ ว่า ได้แก่ ความคิดที่เป็นไปในแนวทางของตัณหา หรือคิดด้วยอำนาจตัณหาหรือพูดอย่างภาษาสมัยใหม่ว่า ตกอยู่ในอำนาจอารมณ์โดยมีอาการหวนละห้อยโหยหาอาลัยอาวรณ์ถึงสิ่งที่ล่วงแล้ว เพราะความเกาะติดหรือค้ำคานในรูปใดรูปหนึ่ง หรือเคว้งคว้างเลื่อนลอยฟุ้งซ่านไปในภาพที่ฝันเพื่อปรุงแต่งซึ่งไม่มีฐานแห่งความเป็นจริงในปัจจุบันเพราะยึดอัดไม่พอใจสภาพที่ประสบอยู่ บรรดาจะหนีจากปัจจุบัน ส่วนความคิดที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะที่พูดสั้น ๆ ได้ว่าเป็นการคิดในแนวทางของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา ถ้าคิดในแนวทางของความรู้ หรือด้วยอำนาจปัญญาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เป็นไปอยู่ในขณะนี้ หรือเป็นเรื่องที่ล่วงไปแล้ว หรือเป็นเรื่องกาลภายหน้า ก็จัดเข้าในการเป็นอยู่ในปัจจุบันทั้งนั้น ดังจะเห็นได้ชัดเจนว่า การคิดการพิจารณาด้วยปัญญาเกี่ยวกับเรื่องอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม เป็นสิ่งที่ถูกต้องและมีความสำคัญตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในทุกระดับ ทั้งในระดับชีวิตประจำวัน เช่น การสั่งสอนเกี่ยวกับบทเรียนจากอดีต ความไม่ประมาท ระมัดระวังป้องกันภัยในอนาคต เป็นต้น ในระดับการรู้แจ้งสัจธรรมตลอดจนการบำเพ็ญพุทธกิจ เช่น ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (รู้ปัจจุบัน) อดีตังสญาณ (รู้อดีต) อนาคตังสญาณ (รู้อนาคต) เป็นต้น^{๗๕}

หลักปฏิบัติ การไม่เศร้าโศกถึงอดีต คือไม่เอาใจไปยึดติดอยู่กับอดีตด้วยอำนาจกิเลสตัณหาชักพาไป การฝันเฟื่องเรื่องในอดีต ไม่มีประโยชน์อะไร เพราะสิ่งที่ล่วงเลยไปเราทำกลับคืนมาไม่ได้แม้เราจะถวิลหวังอย่างไรเหตุการณ์ในอดีตก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลง ไม่คำนึงถึงอนาคตเพราะอนาคตยังไม่มาถึงและเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอนว่าจะเกิดอะไร กำหนดปัจจุบันคือใช้สติเข้าไปกำหนดอิริยาบถต่าง ๆ เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน เหยียดคู้ กิน ดื่ม ใช้สติปัญญากำหนดพิจารณาารูปนามและอารมณ์ที่กำลังปรากฏเฉพาะหน้า จิตอยู่กับปัจจุบันธรรม พระเมธีธรรมาภรณ์ ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ไม่ควรถวิลหาอดีต หมายความว่า คนเราไม่ควรติดใจอาลัยอาวรณ์กับอดีตด้วยอำนาจกิเลสตัณหาชักพาไป” พุทธพจน์นี้ ไม่ห้ามการคิดถึงเรื่องในอดีต เราจะคิดถึงอดีตก็ได้แต่ต้องคิดวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีตด้วยสติปัญญา เราจึงจะเห็นอนิจจังของชีวิต ... อดีตเป็นเรื่องล่วงเลยไปแล้วจึงไม่มีความหมายในตัวเอง ความหมายของอดีตอยู่ที่เราจัดการกับปัจจุบันและอนาคตอย่างไร ถ้าเราทำปัจจุบันให้ดีที่สุด ปัจจุบันจะปรับปรุงซ่อมแซมความชำรุดของอดีตและก่อสร้างรากฐานให้กับอนาคต ถึงอดีตจะผ่านเลยไปแล้วแต่ปัจจุบันก็ยังอยู่ในกำมือของเรา เมื่อเราดูแลปัจจุบันอย่างดี อนาคตก็เชื่อว่าจะได้รับการดูแลด้วย^{๗๖}

อานิสงส์ของการกำหนดอยู่กับปัจจุบัน คือการมีสติระลึกตัวอยู่กับปัจจุบันนี้ สอดคล้องกับที่พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้ว่า ภิกษุผู้อยู่ป่า ถือเอากัมมัญฐานในที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน นั่งลงแล้ว ก็เมื่อภิกษุเหล่านั้นนั่งด้วยกัมมัญฐานอย่างนี้ เขาก็คิดตาจิต ซึ่งเป็นเครื่องชำระของท่านก็เกิดขึ้น ลำดับนั้นความสืบทอดแห่งวิสภาคามณณ์ก็เข้าไปสงบระงับ จิตย่อมผ่องใส เมื่อจิตผ่องใสแล้ว โลหิตก็ผ่องใส อุบาทयरูปทั้งหลายซึ่งมีจิตเป็นสมุฏฐานย่อมบริสุทธิ์ วรรณณะแห่งหน้าย่อมเป็นเหมือน

^{๗๕} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ด้วยความหวังและกำลังใจ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๕), หน้า ๔-๗.

^{๗๖} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๙/๖๒-๖๔.

สี่แห่งผลตาลสุกที่หลุดจากชั้วฉะนั้น การพิจารณาถึงปัจจุบันธรรมจะทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลดีทางด้านจิตและด้านการรับรู้ที่นับว่าสำคัญต่อการพัฒนาตนคือ ๑. ด้านคุณภาพของจิต จิตมีคุณภาพอยู่กับปัจจุบัน ไม่ตกไปอยู่ในอดีตและไม่พุ่งไปในอนาคต จะเป็นปัจจัยให้จิตผ่องใส เบิกบาน มีสมาธิดี ควรแก่การงาน ๒. ด้านคุณภาพการรับรู้ ป้องกันไม่ให้นำเอาภาพในอดีตที่ทรงจำไว้ เป็นไปตามความรู้ ความจำในอดีตซึ่งจะทำให้การรับรู้ถูกบิดเบือนไม่ตรงกับความจริง

๔.๒.๓ มัจฉริยสูตร

มัจฉริยสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยคนตระหนี่ ข้อความในพระสูตรนี้เป็นคำถามคำตอบเกี่ยวกับข้อปฏิบัติที่ทำให้พ้นจากนรก ได้อุบัติในสวรรค์ ได้เกิดเป็นมนุษย์อยู่ในตระกูลที่มั่งคั่ง ซึ่งมีความสำคัญสรุปได้ว่า เทวดาได้ทูลถามถึงคนที่ตระหนี่ ค่าผู้อื่น ทำอันตรายแก่เหล่าชนที่ให้อยู่ จะได้รับผลเช่นไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า คนเหล่านั้นย่อมบังเกิดในนรก กำเนิดดิรัจฉาน หรือยมโลก ถ้าพวกเขาเกิดเป็นมนุษย์ จะเกิดในตระกูลยากจน ต้องการสิ่งใดจากผู้อื่นก็จะได้สิ่งนั้น เทวดาทูลถามต่อไปว่า คนที่รู้เจรจาปราศรัย ไม่ตระหนี่ เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ มีความเคารพอย่างแรงกล้า จะได้รับผลเช่นไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า จะได้บังเกิดในสวรรค์ ถ้าพวกเขาเกิดเป็นมนุษย์ จะเกิดในตระกูลที่มั่งคั่ง บันเทิงใจในโภคทรัพย์ที่ผู้อื่นสะสมไว้เหมือนเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี^{๗๗}

ข้อความในพระสูตรนี้ แสดงให้เห็นความแตกต่างกันของวิบากที่คนทั้งหลายได้รับคือคนตระหนี่ ไม่ให้อะไรแก่ใคร ๆ ซึ่งเป็นผู้สมควรในการรับสิ่งของต่าง ๆ มีข้าวเป็นต้น วิบากของบุคคลเหล่านั้นย่อมเกิดในนรก ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์จะเกิดในตระกูลยากจน ต้องการสิ่งใดจากผู้อื่นก็จะได้สิ่งนั้น ส่วนผู้รู้เจรจาปราศรัย รู้ถ้อยคำ มีความเข้าใจในกิริยาของผู้อื่น ไม่เป็นคนตระหนี่ มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นผู้มีความเคารพแรงกล้า ผู้เช่นนี้ย่อมมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในตระกูลที่มั่งคั่ง

ข้อความในมัจฉริยสูตรนี้แสดงถึงหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนให้เป็นผู้มั่งคั่ง ได้ลาภได้ยศเป็นที่รักใคร่ชอบใจของผู้อื่น มีจิตมั่นคงในความดี มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า โดยจัดเป็นหลักปฏิบัติไว้ ประการคือ (๑) รู้เจรจาปราศรัย (๒) ไม่ตระหนี่ (๓) มีความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ (๓) มีความเคารพอย่างแรงกล้า ผู้วิชัยขอให้นำหลักปฏิบัติทั้ง ประการนี้มาวิเคราะห์เพื่อบังเกิดผลที่ดีในการปฏิบัติตามลำดับดังนี้

๑. รู้เจรจาปราศรัย

รู้เจรจาปราศรัย คือรู้จักใช้คำพูดให้สอดคล้องเหมาะสมแก่บุคคล สถานการณ์ สถานที่ แก่เพศ วัย ฐานะ ของบุคคลนั้น ๆ หลักปฏิบัติ ใช้คำพูดเรียบร้อย พูดให้เกียรติผู้อื่น พูดคำเป็นที่รัก พูดชวนให้สมัคสมานสามัคคีกัน พูดมีหลักฐาน มีที่อ้าง มีเหตุมีผล รับผิดชอบในคำพูดของตน มีเมตตาวิจารณ์เป็นที่ตั้ง ไม่พูดเพื่อเอาดีใส่ตัว เอาเข้าไปให้คนอื่น ไม่พูดให้กระทบตนและผู้อื่น ไม่ใช้คำพูดที่รุนแรงรุกรานสิทธิ์เสรีภาพของผู้อื่น พูดกับบุคคลคราวพ่อคราวแม่ว่า คุณพ่อคุณแม่ ใน

^{๗๗} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๙/๖๒-๖๔.

สถานการณ์ที่ต้องการกำลังใจก็พูดปลุกเส้าให้เกิดความองอาจกล้าหาญ ในสถานการณ์ที่เศร้าโศกเสียใจก็พูดให้เกิดความสดชื่นใจ ในสถานที่ประชุมก็พูดจาให้เกียรติสถานที่ พูดกับสตรีบุรุษหรือพระภิกษุสงฆ์ก็ใช้คำพูดให้ถูกต้องกับเพศกับฐานะของท่านเหล่านั้น การรู้เจรจาปราศรัยช่วยคลี่คลายสถานการณ์ให้เป็นไปในทางที่ดี ทำให้เป็นที่รัก ได้ลาภ ได้ยศ ดังโสมทัตโพรธัสต์ผู้รู้เจรจาปราศรัย

โสมทัตเป็นมหาดเล็กของพระราชานางพาราณสี มีบิดาเป็นพราหมณ์ บิดาของโสมทัตอาศัยกรรมเลี้ยงชีวิต มีโคอยู่ ๒ ตัว กาลต่อมา โคของเขาได้ตายไป ๑ ตัว พราหมณ์จึงปรึกษากับบุตรเพื่อเข้าเฝ้าพระราชาทูลขอโค ๑ ตัว โสมทัตจึงให้พราหมณ์ศึกษาข้อปฏิบัติในราชสำนักพราหมณ์ไปสู่ราชสกุลเข้าเฝ้าพระราชานางพาราณสี เมื่อพระราชานางพาราณสีทราบดีแล้วจึงกราบทูลว่า ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าฯ โคเณนาของข้าพระพุทธเจ้า ๒ ตัว ในบรรดาโค ๒ ตัวนั้น ได้ตายไป ๑ ตัว ขอพระองค์จงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เอาตัวที่ ๒ มาเสีย พระราชานางพาราณสีทราบดีแล้วพราหมณ์กล่าวผิตจึงทรงแยมแล้วตรัสกะโสมทัตผู้นั่งอยู่ ณ ที่นั้นว่า โคที่บ้านของเจ้าเห็นจะมากนะ โสมทัตจึงกราบทูลว่า ขอเดชะ ฝ่าละอองธุลีพระบาท ผู้สมมติเทวราช โคอันได้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระกรุณาโปรดพระราชทานแล้วจักมีมากพระเจ้าข้า พระราชานางพาราณสีโปรดปราณโสมทัตพระราชทานโค ๑๖ ตัว แก่พราหมณ์ สิ่งของเครื่องอลังการและพระราชทานบ้านที่อยู่แก่โสมทัตแล้วส่งพราหมณ์กลับไปด้วยยศใหญ่^{๗๘} อานิสงส์ที่ได้รับนี้เกิดจากการรู้เจรจาปราศรัย การใช้คำพูดถูกต้องกาลเทศะ กับบุคคล และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้นนั่นเอง

๒. ไม่ตระหนี่

ตระหนี่ แปลมาจากคำว่า มัจฉริยะ มีรูปวิเคราะหว่า “มัจฉรเมว มัจฉริย มัจฉรภาโว วามัจฉริย”^{๗๙} ตระหนี่คือ เหนียว เหนียวแน่น ไม่อยากให้ง่าย ๆ ขี้เหนียว^{๘๐} ความปราศจากความตระหนี่มีนัยตรงกันข้ามกับความตระหนี่ ไม่ตระหนี่ ไม่หวงแหนที่จะให้สิ่งของอะไรแก่ผู้อื่น ไม่ตระหนี่ ไม่หวงแหนในเรื่องที่อยู่ สกุล ลาภ วรรณะ และธรรมะ

หลักปฏิบัติ ฝึกตนให้เป็นคนมีอัธยาศัยกว้างขวาง เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยแสดงอาการออกมาในลักษณะต่างๆ คือ ไม่ตระหนี่หวงแหนในการที่จะให้บุคคลอื่นเข้ามาอยู่ในถิ่นของตน ไม่ตระหนี่หวงแหนสกุล คือไม่กีดกันผู้อื่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกลุ่มตนกับสกุลที่เป็นพวกของตน ไม่ตระหนี่หวงแหนลาภ ยินดีที่จะสงเคราะห์อนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยวัตถุสิ่งของของตน ไม่ตระหนี่หวงแหนวรรณะ คือไม่หวงแหนคุณความดี เมื่อใครดีเสมอตนหรือมีความดีเหนือกว่าตนก็พลอยยินดีด้วย ไม่ริษยาต่อบุคคลเหล่านั้น รวมถึงความไม่ตระหนี่หวงแหนความสวยงามอันเป็นกิเลสของหญิงสาวด้วย ไม่ตระหนี่หวงแหนธรรมะ คือไม่หวงวิชาความรู้ศิลปวิทยาการต่าง ๆ ไม่กลัวว่าผู้อื่นจะรู้เท่าเทียมกับตน ใครมีวิสัยที่จะแนะนำบอกกล่าวได้ก็บอกกล่าวแนะนำไป ความไม่ตระหนี่หวงแหนทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นผู้มีอัธยาศัยไมตรีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่กัน รู้จักเฉลี่ยแบ่งปันลาภสักการะให้แก่กันเป็นสื่อสัมพันธ์ทางใจที่ทำให้เกิดความรักความเคารพความนับถือกันและกันเป็นการแสดงถึงเมตตาอนุเคราะห์ที่จะพึงกระทำ

^{๗๘} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๕/๑๗๔-๑๗๖.

^{๗๙} ป. ทลสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๕๕๑.

^{๘๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๗๐.

ระหว่างกันและกัน คนไม่ตระหนี่จะเป็นคนมีเสน่ห์เป็นที่รักเป็นที่ชอบใจของคนทั่วไปเป็นผู้แก้แค้นกล้า
ดำเนินชีวิตด้วยความมั่นใจ

๓. มีความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์

ความเลื่อมใสแปลมาจากคำว่า ปสาทะ คือความเลื่อมใส ความชื่นบานผ่องใส อาการที่
จิตเกิดความแจ่มใส โปร่งโล่งเบิกบานปราศจากความอึดอัดขุ่นมัวต่อบุคคล หรือสิ่งที่พบเห็นสดับฟัง
หรือระลึกถึง มักใช้คู่กับศรัทธา^{๘๑} ความเลื่อมใสเป็นพลังส่งเสริมการพัฒนาบุคคลให้ได้สัมมาทิฐิ มี
ความเห็นชอบ เห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์
คือ ความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอันได้แก่แก้วอันประเสริฐ ๓ ประการ ซึ่งเป็นสิ่งเคารพสูงสุดของชาว
พุทธ ความเลื่อมใสเกิดจากคุณความดีของสิ่งที่ได้พบได้สดับ ความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าปฏิบัติด้วย
การระลึกถึงพระพุทธคุณคือ ปัญญาคุณ (พระคุณคือพระปัญญา) วิสุทธิคุณ (พระคุณคือความบริสุทธิ์)
กรุณาคุณ (พระคุณคือพระมหากรุณา)^{๘๒} ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้าว่า พระองค์ทรงไว้ซึ่งพระ
ปัญญาคุณ ตรัสรู้ดีตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง ทรงไว้ซึ่งพระวิสุทธิคุณ ทรงบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลส
เครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย ทรงไว้ซึ่งพระมหากรุณาธิคุณ ทรงสงสารสั่งสอนเวไนยนิกรทุกถ้วนหน้า
ระลึกถึงคุณของพระธรรมตามพระพุทธดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กล่าวนั้นถูกต้องแล้ว เรานำเธอทั้งหลายเข้าไป (ถึงนิพพาน) แล้ว
ด้วยธรรมนี้ ซึ่งผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา
ในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ผู้ปฏิบัติจะพึง
เห็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามาในตน อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะ
ตน ...^{๘๓}

ระลึกถึงคุณของพระธรรมว่า (๑) สุวากขาโต ภคเวตา ธมโม พระธรรมอันพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว คือตรัสไว้เป็นความจริงแท้ ทั้งงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด
พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ และประกาศหลักครองชีวิตอันประเสริฐบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง (๒)
สนทิฎฐิโก อันผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง คือผู้ใดปฏิบัติ ผู้ใดบรรลุ ผู้นั้นย่อมเห็นประจักษ์ด้วย
ตนเอง ไม่ต้องเชื่อตามคำของผู้อื่น ผู้ใดไม่ปฏิบัติ ไม่บรรลุ ผู้อื่นจะบอกก็เห็นไม่ได้ (๓) อกาลิโก ไม่
ประกอบด้วยกาล คือไม่ขึ้นกับกาลเวลา พร้อมเมื่อใดบรรลุได้ทันที บรรลุเมื่อใดเห็นผลได้ทันที (๔)
เอหิภัสสิโก ควรเรียกให้มาดู คือเชิญชวนให้มาชมและพิสูจน์หรือท้าทายต่อการตรวจสอบ เพราะเป็น
ของจริงและดีจริง (๕) โอบนโยโก ควรน้อมเข้ามา คือควรน้อมเข้ามาไว้ในใจ หรือน้อมใจเข้าไปให้ถึง
ด้วยการปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในใจ หรือให้ใจบรรลุถึงอย่างนั้น (๖) ปจจตต เวทิตัพโพ วิญญูชนพึงรู้
เฉพาะตน คือเป็นวิสัยของวิญญูชนจะพึงรู้ได้ เป็นของเฉพาะตน ต้องทำจึงเสวยได้เฉพาะตัว ทำให้กัน
ไม่ได้ เอาแจกกันไม่ได้และรู้ได้ประจักษ์ที่ใจของตนนี้เอง^{๘๔}

^{๘๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๐.

^{๘๒} พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๖๔.

^{๘๓} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๗/๔๔๓.

^{๘๔} พระราชมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๖๔-
๒๖๕.

ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูกทาง ปฏิบัติสมควร ได้แก่ อริยบุคคล คู่คือ ๘ บุคคล พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้ เป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ...^{๘๕} ความเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จะทำให้จิตสงบ เบิกบาน ผ่องใส ใช้เป็นอารมณ์ของการทำสมถกัมมัฏฐานฝึกจิตให้เกิดสมาธิ มีจิตตั้งมั่นได้ง่าย^{๘๖} ได้สัมมาทิฐิปิดกั้นอบาย มีสุคติเป็นที่ไปเบื้องหน้า ดังเรื่องของมัฏฐกุณฑล เมื่อครั้งที่ป่วยหนัก พระพุทธเจ้าทรงเล็งเห็นอุปนิสัยจึงเสด็จไปโปรด ทรงเปล่งรัศมีไปวาบหนึ่ง ขณะนั้น มัฏฐกุณฑลป่วยหนัก กำลังนอนผินหน้าไปข้างในเรือน เห็นแสงสว่างปรากฏขึ้นจึงนอนพลิกกลับมาเห็นพระพุทธเจ้าประทับยืนที่ประตูเรือน ไม่สามารถจะยกมือทั้งสองประคองไหวได้ทำใจเท่านั้นให้เลื่อมใส พระพุทธเจ้าทรงทราบว่ามัฏฐกุณฑลทำใจให้เลื่อมใสในพระองค์แล้วได้เสด็จกลับไป เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จกลับไป มัฏฐกุณฑลทำกาละแล้วได้ไปเกิดในเทวโลก เพราะอาณิสสที่ทำใจให้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า^{๘๗}

๔. มีความเคารพอย่างแรงกล้า

มีความเคารพอย่างแรงกล้า คือมีความเคารพอย่างสูงยิ่ง เป็นความเคารพที่มั่นคงไม่หวั่นไหวต่อสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้ตนลดละความเคารพในบุคคลหรือสิ่งที่ตนเคารพ ความเคารพเป็นคำที่แปลมาจากคำว่า คารว หรือ คารโว หมายถึง การยกไว้เป็นของสูง การยกไว้ในเบื้องสูง การนับถือ การนบถ การเคารพ ความนับถือ ความเป็นแห่งผู้หนัก มีวิเคราะหว่า ครุโน ภาโว คารโว^{๘๘} ความเคารพ ความเอื้อเฟื้อ ความใสใจ มองเห็นความสำคัญที่จะต้องปฏิบัติต่อสิ่งนั้นให้ถูกต้องเหมาะสมมี ๖ อย่างคือ (๑) พุทธคารวตา ความเคารพในพระพุทธเจ้า (๒) ธมมคารวตา ความเคารพในพระธรรม (๓) สงฆคารวตา ความเคารพในพระสงฆ์ (๔) สิกขาคารวตา ความเคารพในการศึกษา (๕) อปฺปมาทคารวตา ความเคารพในความไม่ประมาท (๖) ปฏิสันถาคารวตา ความเคารพในปฏิสันถารคือการต้อนรับปราศรัย^{๘๙}

การแสดงความเคารพปฏิบัติได้โดยการอภิวัตคือการกราบ เช่น กราบพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ กราบด้วยเบญจางคประดิษฐ์ วันทนะ คือการยกมือไหว้ อัญชลี คือการประนมมือ อุฏฺฐานะ คือการลุกขึ้นยืนต้อนรับ มีความเคารพในพระพุทธเจ้าด้วยกาย วาจา ใจ โดยทางกายกราบไหว้บูชา ทางวาจาสดสรรเสริญพุทธคุณ ทางใจมีความเลื่อมใสศรัทธา มีความเคารพในพระธรรม ไม่แสดงกิริยาวาจาดูหมิ่น ไม่เหยียบย่ำ ไม่นำเอาพระธรรมวินัยไปพูดเล่น มีความเคารพในพระสงฆ์ทั้งที่เป็นพระอริยสงฆ์และสมมติสงฆ์ตลอดถึงผ้ากาสาวพัสตร์โดยไม่แสดงกิริยาวาจาดูหมิ่น ไม่ปลอมเพศทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่พระสงฆ์ มีความเคารพในการศึกษาคือตั้งใจศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในไตรสิกขาคือศีล สมาธิ ปัญญา มีความเคารพในความไม่ประมาท คือเร่งปฏิบัติใน

^{๘๕} อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๑๐/๔๒๒-๔๒๓.

^{๘๖} อัง.ฉก.ก. (ไทย) /๒๒/๙/๔๒๐-๔๒๑.

^{๘๗} ชุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๓๘-๓๙.

^{๘๘} ป. ทลสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, หน้า ๒๓๖.

^{๘๙} อัง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๙/๔๒๐-๔๒๑.

ประกอบด้วยศรัทธาก่อนเป็นอันดับแรก หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงได้วางหลักของศรัทธาไว้เรื่อง อันเป็นศรัทธาที่อยู่บนรากฐานของปัญญา ศรัทธาทั้ง ประการนี้ มีมาในพระไตรปิฎกเฉพาะข้อที่เท่านั้น แต่เมื่อว่าโดยใจความแล้ว ศรัทธา ๓ ข้อต้นก็ย่อลงในข้อที่ ได้ทั้งหมด เพราะถ้ามีความเชื่อในข้อที่ แล้วก็จะส่งผลให้เชื่ออีก ๓ ข้อข้างต้นด้วย เนื่องจากกฎแห่งกรรมก็ถูกค้นพบจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า การที่พระอาจารย์ทางพระพุทธศาสนารุ่นหลังเพิ่มศรัทธาอีก ๓ ประเภทข้างต้นเข้ามานั้นก็ดึงมาจากความหมายในพระไตรปิฎกนั่นเองเพื่ออธิบายหลักศรัทธาและหลักกรรมในพระพุทธศาสนาให้เข้าใจชัดยิ่งขึ้น

คนที่ฝึกหัดปฏิบัติตนให้มีความเชื่อทั้ง ประการดังกล่าวนี้ย่อมประสบสุข ได้ทรัพย์เครื่องปลื้มใจ มีคนเคารพบูชา พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “คนมีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วยยศและโภคทรัพย์ จะไปสู่ถิ่นใด ๆ ย่อมได้รับการบูชาในถิ่นนั้น ๆ”^{๙๓}

๒) ธรรมที่ประพหุติดีแล้ว คือตั้งตนอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ประพหุติสุจริต พร้อมทั้งทางกาย วาจา และใจ ไม่ประทุษร้ายผู้อื่นด้วยการกระทำ คำพูดและความคิด การตั้งตนอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ ชื่อว่าได้ปฏิบัติตนอยู่ในโอวาทของพระพุทธเจ้าที่ทรงประทานไว้ ๓ ประการ คือ ๑. สัพพปาปสฺส อภินิ การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ๒. กุสลสฺสุปสมปทา การทำความดีให้ถึงพร้อม ๓. สจฺจิตฺตปริโยทปนํ การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว^{๙๔} ผู้ที่มีธรรมประพหุติดีแล้วเช่นนี้ กายและใจย่อมผ่องใส ไม่เศร้าหมอง ชื่อว่า ย่อมมีความสุข

๓) สัจจะ เป็นรสที่ดีกว่ารสทุกอย่าง คือรสอื่น ๆ เช่น รสเค็ม รสเปรี้ยว ที่มนุษย์บริโภคหรือรสสุธาโภชนของปวงเทพ รสเหล่านี้ยังเป็นปัจจัยให้สัตว์เสวยทุกข์ในสังสารวัฏ ส่วนรสแห่งสัจจะคือรสแห่งพระธรรม ได้แก่ สัจจะความจริง คือ จริใจ ได้แก่ ชื่อสัตย์ จริจวาจา ได้แก่ พูดจริง และจริจการ ได้แก่ การกระทำจริง^{๙๕} รสแห่งสัจจะดังกล่าวนี้ดีกว่ารสทุกอย่าง สัจจะนี้จัดว่าเป็นแก่นของชีวิต มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม คนที่รู้จักกัน คบกัน ถ้าไม่มีความจริงใจต่อกัน เป็นคนรู้จักกันก็ไวใจไม่ได้ เป็นเพื่อนกันก็คบกันไม่ได้ยึด เป็นผู้หยิ่งก็เลี้ยไม่ได้นาน เป็นผู้ใหญ่ก็เคารพนับถือไม่สนิท สัจจะจึงมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต คนทั้งหลายจึงควรฝึกตนให้มีสัจจะในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะควรตั้งสัจจะไว้ให้ได้ใน ๕ สถานคือ ๑. จริจต่อหน้าที่ รักษาหน้าที่ให้ดี ๒. จริจต่อการทำงาน ทำงานจริง ไม่ให้งานค้างค้ำอาภูล ๓. จริจต่อวาจา ปฏิบัติให้ได้จริงตามคำมั่นสัญญาที่ตนได้ให้ไว้ ๔. จริจต่อบุคคล ประพหุติดีต่อผู้อื่นอย่างสม่ำเสมอ ไม่จิตจาง ๕. จริจต่อความดี ทำดีอยู่เสมอ ปรับปรุงตนให้ดียิ่งขึ้น สนับสนุนคนทำความดี คนที่ตั้งตนอยู่ในสัจจะดังกล่าวนี้ ชื่อว่า ดำเนินตามทางแห่งอารยชน เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจของคนทั่วไป ย่อมได้รับเกียรติและความนับถืออยู่เสมอ

๔) เป็นอยู่ด้วยปัญญา ปัญญาคือความรู้ ความรู้ทั่ว คนที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาชื่อว่ามีชีวิตเป็นอยู่อันประเสริฐ เพราะเป็นอยู่แบบบัณฑิต ทำ พูด คิด แต่ในสิ่งที่ดี ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน ย่อมได้รับประโยชน์ทั้งสองคือ ๑. ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ คืออยู่ในโลกนี้ก็มีความสุข

^{๙๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐๑/๑๒๗.

^{๙๔} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓๘/๙๐.

^{๙๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๑๘.

๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ในสัมปรายภพ มีสुकติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า คนมีปัญหาย่อมสามารถหาข้อมูลข่าวสารช่วยให้การประกอบสัมมาอาชีวะดีขึ้น ดังพระพุทธพจน์ว่า “ปัญญาชีวิตี ชีวิตมาหุ เสฎฐี : ปราชญ์ทั้งหลายเรียกชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาก็คือชีวิตที่ประเสริฐ”^{๙๖} เมื่อปัญญามา อวิชาคือความไม่รู้จะหายไป เหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นมาขับไล่ความมืดออกไป

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบปัญญาเหมือนแสงสว่างว่า “นตถิ ปัญญาสมา อภา : ไม่มีแสงสว่างใดเสมอด้วยปัญญา”^{๙๗} “ปัญญา โลกสมิ ปชโชโต : ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก”^{๙๘} ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ คนมีปัญหาย่อมได้รับความสุข ย่อมหาทรัพย์ได้ ผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาคือผู้ไม่ประมาทในการใช้ชีวิต ถ้าเป็นคฤหัสถ์ที่ตั้งตนอยู่ในศีล ๕ ขวนขวายประกอบสัมมาอาชีวะ สร้างหลักฐานครอบครัวให้มั่นคง ถ้าเป็นบรรพชิตก็ปฏิบัติวินัยเคร่งครัด พิจารณาปัจจัยเสียก่อนจึงบริโภค เรียบกัมมัญฐาน ปฏิบัติวิปัสสนา ให้ความเวลาผ่านไปด้วยมีสติกำหนดรู้ตัวในอิริยาบถต่าง ๆ ผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาเช่นนี้ย่อมเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม เชื่อว่ามีชีวิตเป็นอยู่อย่างประเสริฐ

๔.๓ หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม

หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบแก่เทวดานั้นสามารถนำมาเป็นหลักพัฒนาสังคมได้หลายด้าน ในงานวิจัยนี้จะศึกษาวิเคราะห์ถึงหลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคมด้านการบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ความมีระเบียบวินัยของคนในสังคม ความสงบสุขปลอดภัยในชีวิตของคนในสังคม และความโอบอ้อมอารีมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม โดยศึกษาวิเคราะห์ตามหลักธรรมที่ปรากฏในวนโรปสูตร ฆตวาสูตร มาฆสูตร และกิงทสูตร ตามลำดับ

๔.๓.๑ วนโรปสูตร

วนโรปสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยการปลูกป่า พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามเกี่ยวกับเรื่องบุญว่า บุญย่อมเจริญทั้งกลางวันและกลางคืนแก่ชนเหล่าไหน ชนเหล่าไหนดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์ พระพุทธองค์ทรงตอบว่า ชนเหล่าใดปลูกป่าอันนารีธรรม์ สร้างสะพาน ขุดสระน้ำและให้ที่พักอาศัย บุญย่อมเจริญแก่ชนเหล่านั้นทั้งกลางวันและกลางคืน ชนเหล่านั้นดำรงอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีลแล้วยอมไปสู่สวรรค์^{๙๙}

ข้อความในพระสูตรนี้ จัดเป็นหลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคมด้านการบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม ความมีศีลสมบูรณ์คือความมีระเบียบวินัยในการใช้ชีวิต โดยอรรถกถาได้ขยายความให้ปรากฏไว้ดังนี้

การบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวมคือ ใช้กำลังกายร่วมกันปลูกสวนทั้งสวนดอกไม้และสวนผลไม้ บำรุงดูแลให้สวยงามนารีธรรม์ ทำการปลูกป่าด้วยกาย ช่วยกันทำรั้วล้อมเขตแดนในป่าธรรมชาติ ทำเจตีย์ ปลูกต้นโพธิ์ ทำที่จงกรม สร้างมณฑป กุฏิ ที่หลีกเร้น และที่เป็นที่พักในเวลา

^{๙๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๑/๓๑๕.

^{๙๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๔/๕๔๐.

^{๙๘} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

^{๙๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๗/๖๑.

กลางคืนและที่พักในเวลากลางวัน ปลุกต้นไม้อาศัยร่มเงา สร้างสะพานข้ามลำน้ำ จัดเรือให้คนอาศัยข้ามฝากสัญจรไปมาทางน้ำ จัดทำโรงงานให้น้ำดื่มแก่คนทั่วไป ช่วยกันขุดสระและบ่อน้ำ จัดบ้านให้เป็นที่พักอาศัยแก่คนเมื่อยล้าในการเดินทาง ปฏิบัติเช่นนี้ชื่อว่า ตั้งตนอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล มีการกระทำทางกาย วาจา และใจสุจริต ไม่ตรึกถึงอกุศลวิตก นึกถึงแต่ความดีที่ได้กระทำ นึกถึงศีลที่ได้รักษา ผู้ปฏิบัติเช่นนี้ย่อมเจริญด้วยบุญตลอดเวลา^{๑๐๐} จากข้อความตามที่แสดงมานี้ สามารถจัดเป็นหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาสังคมได้ ๓ ประการคือ ๑. อัตถจริยา ๒. การดำรงอยู่ในธรรม ๓. ศีล หลักปฏิบัติทั้ง ๓ นี้ มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในด้านการบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวม การเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และความเป็นผู้มีระเบียบวินัย โดยผู้วิจัยจะได้นำมาวิเคราะห์ตามลำดับ

๑. อัตถจริยา

อัตถจริยา คือการประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น การบำเพ็ญประโยชน์^{๑๐๑} การทำตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม เป็นสิ่งแวดล้อมด้านบุคลลากรที่มีคุณค่าในสังคม รู้จักช่วยเหลือผู้อื่นด้วยแรงตน มิใช่ประพฤติเป็นคนตัดช่องน้อยเอาตัวรอด

หลักปฏิบัติ ผู้บำเพ็ญอัตถจริยาจะต้องคำนึงถึงการปฏิบัติตน สถานคือ การทำตนให้เป็นคนมีประโยชน์ คือสร้างกำลังกาย กำลังความคิด กำลังความรู้ กำลังทรัพย์ขึ้นในตน ให้พอที่จะใช้กำลังอย่างใดอย่างหนึ่งช่วยเหลือคนอื่นได้ บำเพ็ญสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนฝูง เพื่อนบ้าน ตลอดจนเพื่อนมนุษย์ทั่วไปไปตามควรแก่เรื่อง การบำเพ็ญประโยชน์ดังกล่าวนี้หมายถึงการไม่ดูตายในการช่วยเหลือคนอื่น เป็นการแสดงอหยาศัยนารักน่านับถือของผู้บำเพ็ญ^{๑๐๒}

อัตถจริยา การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นทางกายและวาจา คือฉลาดในการทำประโยชน์ช่วยดำเนินการช่วยจัดทำสิ่งแวดล้อมในชุมชนให้มีบรรยากาศที่ดี มีความสะอาดปลอดภัยในการอยู่อาศัยสัญจรไปมา ช่วยด้วยกำลังกาย ทำสถานที่ต่าง ๆ ให้เป็นที่น่ารื่นรมย์ นำพักอาศัยช่วยเหลือปรับปรุงพื้นที่ ทำถนนหนทางให้ราบเรียบ ทางวาจา ให้คำแนะนำ ช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม มีส่วนกับชุมชนในการส่งเสริมการทำความดี

บทบาทที่สำคัญของอัตถจริยาคือ เป็นคุณเครื่องยึดเหนี่ยวใจผู้อื่นไว้ได้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังคีตสูตรว่า อัตถจริยา เป็นธรรมอย่างหนึ่งในสังคหวัตถุ คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว ประการได้แก่ ๑. ทาน (การให้) ๒. เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก) ๓. อัตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) ๔. สมานัตตตา (การวางตนสม่าเสมอ)^{๑๐๓} ตามพุทธพจน์ที่ตรัสไว้นี้เป็นการแสดงให้เห็นว่า การปฏิบัติในอัตถจริยาก็คือการปฏิบัติหลักการสงเคราะห์คือช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวใจกันไว้และเป็นเครื่องเกาะ

^{๑๐๐} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๔๗/๘๖.

^{๑๐๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๙๙.

^{๑๐๒} กองอนุศาสนาจารย์, วิชาการศาสนาและศีลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: กรมกิจการพลเรือนทหารบก, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๓.

^{๑๐๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๕๕.

กุมประสานโลกคือสังคมแห่งหมู่สัตว์ไว้จุดสัณเฑาะยัตถที่กำล้งแล่นไป^{๑๐๔} เป็นการพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้าไปสู่ความเป็นอารยะคือสังคมของผู้เจริญ สังคมของผู้มีน้ำใจอบอุ่นน่าอยู่อาศัย มีความรักใคร่ นับถือสมัคสมานสามัคคีกัน

อรรถจริยาเป็นหลักปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดความรักใคร่ นับถือ กันไปได้นานไม่จืดจาง เป็นการสร้างหลักธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวที่สำคัญนั่นคือ เครื่องยึดเหนี่ยวที่เข้าถึง จิตใจ รวมกันได้เข้ากันได้ให้การช่วยเหลือสนับสนุนกันในการสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ติงาม ทำให้การ ดำเนินชีวิตและสังคมดำรงอยู่ในความเจริญยิ่งขึ้น ลักษณะดังที่กล่าวมานี้ พึงเห็นความเป็นไปได้ในกฎ ความจริงของสิ่งอื่น ๆ ที่มีอยู่ในโลก ทุกสิ่งในโลกที่เจริญขึ้นและดำรงอยู่ในความเจริญได้เพราะอาศัย สิ่งแวดล้อมช่วยเหลือสนับสนุนดังเช่นเมล็ดผลไม้จะงอกงามขึ้นได้ต้องอาศัยดินน้ำปุ๋ยอากาศเข้า สนับสนุนจึงจะเจริญเติบโตและดำรงอยู่ได้

อานิสงส์ของอรรถจริยานอกจากส่งผลให้สังคมมีความสมัคสมานรวมกันเป็นกลุ่มคนที่ อบอุ่นมีน้ำใจปลอดภัยน่าอยู่อาศัยแล้ว ผู้บำเพ็ญในอรรถจริยายังเป็นผู้เจริญไปด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ข้อที่ว่าด้วย เวชยารัจจมัย คือทำบุญด้วยการชวนชวยรับใช้ช่วยทำกิจของผู้อื่น และได้ชื่อว่าปฏิบัติ ตามหลักของทางที่จะนำตนไปสู่สวรรค์ ดังเรื่องของท้าวสักกะ เมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ได้ปฏิบัติตน บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ทำสถานที่ต่างๆ ให้เป็นรมณีสถานน่าพักอาศัย เมื่อทำแล้วแม้มีใครมา แย่งก็ไม่โกรธ ได้กระทำที่อื่นให้เป็นรมณีสถานอีก ถึงฤดูหนาวก็ก่อไฟให้แก่ปวงชน ในฤดูร้อนก็ให้น้ำ แก่ปวงชนผู้พักอยู่ในที่นั้นๆ ต่อมา ได้ร่วมกับเพื่อนที่มีนิสัยคล้ายกันรวมเป็น ๓๓ คน ร่วมกันถากถาง กระทำหนทางให้ราบเรียบให้คนเดินสะดวกสบาย เมื่อมีใครถามว่า ทำอะไรกัน ก็ตอบว่าทำทางไป สวรรค์ ต่อมา เมื่อนายบ้านเห็นพวกเขาทำอย่างนั้นก็พอใจ จึงไปสำนักพระราชธาสรังกราบทูลว่า พวกเขาเป็นโจร คุณกันเป็นพวกเที่ยวไป พระราชาจึงมีรับสั่งให้จับตัวมาและยังมีได้ทรงไตร่สวนก็ทรง รับสั่งให้ช่างเหยียบ มขมาณพให้โอวาทเพื่อน ๆ ให้เจริญเมตตาแก่พระราชา แก่นายบ้าน แก่ช่างที่จะ เหยียบ ด้วยอานุภาพแห่งเมตตาทำให้ช่างไม่เหยียบ พระราชาทรงสงสัยจึงรับสั่งให้เรียกชนเหล่านั้น เข้าเฝ้าได้ทำการไตร่สวนจึงทราบว่ พวกเขาถูกใส่ความ เมื่อทรงทราบความจริงแล้ว พระราชาเป็นผู้ ถึงความโสมนัสได้พระราชทานหมู่บ้านและนายบ้านพร้อมกับบุตรและภรรยาให้เป็นทาส พระราชทานช่างตัวนั้นให้เป็นพาหนะสำหรับขี่ เมื่อพวกเขาทั้ง ๓๓ คนได้เห็นอานิสงส์แห่งบุญใน ปัจจุบันเช่นนี้ จึงได้ร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์แก่ส่วนรวมโดยยิ่งขึ้นไป^{๑๐๕}

๒. การดำรงอยู่ในธรรม

ดำรงอยู่ในธรรมคือ ตั้งกาย วาจา และใจ อยู่ในธรรม ประพฤติปฏิบัติทางกาย วาจา และใจ ถูกต้องตามธรรม ธรรมนั้นได้แก่ สภาพที่ทรงไว้ ธรรมดา ธรรมชาติ สภาวธรรม สัจจธรรม ความจริง คุณธรรมความดี ความถูกต้อง ความประพฤดิชอบ พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น^{๑๐๖}

^{๑๐๔} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ , (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๓๑๐.

^{๑๐๕} ชู.ธ.อ. (ไทย) ๒/๑๔๖-๑๕๐.

^{๑๐๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๐๕.

หลักปฏิบัติ ผู้ดำรงอยู่ในธรรมคือ ประพฤติสุจริตทางทวารทั้ง ๓ ได้แก่ กายทวาร วจีทวาร และมโนทวาร เป็นการแสดงออกทางไตรทวารในลักษณะที่ติงามถูกต้องอันเป็นที่พึงประสงค์ของสังคม

ประพฤติกุศลด้วยกาย เรียก กายสุจริต แบ่งเป็น ๓ คือ ๑. งดเว้นจากปาณาติบาต คือ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ หรือเบียดเบียนสัตว์ทุกชนิด ๒. งดเว้นจากอทินนาทาน คือ งดเว้นจากการลักทรัพย์หรือถือเอาสมบัติของผู้อื่นที่เขาไม่ให้ ๓. งดเว้นจากกาเมสุ มิจฉาจาร คือ งดเว้นจากการประพฤติดีตถิทางกามารมณ์ มีรูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น

ประพฤติกุศลด้วยวาจา เรียก วจีสุจริต แบ่งเป็น ๓ คือ ๑. งดเว้นจากมุสาวาท คือ งดเว้นจากการกล่าวเท็จ ๒. งดเว้นจากปิสุณวาจา คือ งดเว้นจากการกล่าวคำส่อเสียด ๓. งดเว้นจากมรฺสุสาวาจา คือ งดเว้นจากการกล่าวคำหยาบ ๔. งดเว้นจากสัมผัปปลาปะ คือ งดเว้นจากการกล่าวเหลวไหลไร้สาระ

ประพฤติกุศลด้วยใจ เรียก มโนสุจริต แบ่งเป็น ๓ คือ ๑. อนภิชชา ไม่เพ่งเล็งอยากได้ทรัพย์ของผู้อื่น ๒. อพยาบาท ไม่พยาบาทคิดประทุษร้ายผู้อื่น ๓. สัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบ^{๑๐๗}

รวมทั้ง ๓ ทางนี้เป็น ๑๐ อย่าง เรียกว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ หมายถึง หลักการทำความดีทางแห่งการทำบุญ ๑๐ ประการ เป็นอารยธรรมที่ทำให้คนเจริญขึ้นพร้อมทั้งทางกาย วาจา และใจ

อานิสงส์ของการดำรงอยู่ในธรรม ทำให้ผู้ปฏิบัติมีกฎเกณฑ์การประพฤติทางกาย วาจา ใจ ที่เรียบร้อยดีงาม เป็นสมาชิกที่ดีในสังคม ช่วยสร้างสรรค์สังคมให้มีธรรม มีการทำ พูด คิด ที่ถูกต้องเป็นธรรม เมื่อสมาชิกของสังคมทำถูกต้องเป็นธรรม สังคมย่อมสงบสุข ไม่เดือดร้อน ผู้ประพฤติกุศลย่อมอยู่เป็นสุข การประพฤติดีงามอยู่ในธรรม ในความถูกต้องทั้งกาย วาจา ใจ ยังส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีสุคติเป็นที่ไปเบื้องหน้า ดังข้อความในพระบาลีอังคตตรนิกายว่า

... กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ที่กล่าวว่าเป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อานิสงส์อย่างนี้ อันผู้นั้นพึงหวังได้คือ ๑. แม้นตนเองติเตียนตนเองไม่ได้ ๒. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ ๓. กิตติศัพท์อันดีงามย่อมขจรไป ๔. ไม่เป็นคนหลงทำกาละ ๕. เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์...^{๑๐๘}

๓. ศีล

ศีล คือความประพฤติทางกาย วาจา รักษา กาย วาจา เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ปกติมารยาทที่สะอาดปราศจากโทษ ข้อปฏิบัติในการงดเว้นจากความชั่ว ข้อปฏิบัติในการฝึกหัดกาย วาจา ให้ดียิ่งขึ้น ความสุจริตทางกาย วาจา และอาชีพ มักใช้เป็นคำเรียกอย่างง่ายว่า อธิศีลสิกขา^{๑๐๙} ศีล แปลว่า การสำรวม ความสำรวม วัตรอันงาม ศีลสำหรับคฤหัสถ์มีศีล ๕ ศีล ๘ และอุโบสถศีล พระภิกษุมีศีล ๒๒๗ ข้อ

^{๑๐๗} พระราชวรมุนี (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๐๖.

^{๑๐๘} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๘.

^{๑๐๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๒.

เรียกว่า วินัย สิ่งสำคัญของการรักษาศีลคือ วรรติ ศีลจะมีได้ด้วยการตั้งเจตนางดเว้นจากความผิดนั้น ๆ ถ้าไม่มีเจตนาจะงดเว้น แม้มีได้ทำการละเมิดก็ไม่นับว่ามีศีล เจตนางดเว้นจากการทำผิดศีลเรียกว่า วรรติ มี ๓ อย่างคือ ๑. สมาทานวรรติ เจตนางดเว้นด้วยการสมาทานศีลไว้ล่วงหน้า ๒. สัมปตตวรรติ เจตนางดเว้นเมื่อเผชิญกับเหตุที่จะทำให้ผิดศีล ๓. สมุจเฉทวรรติ เจตนางดเว้นขาดของท่านผู้สิ้นกิเลสแล้ว^{๑๑๐}

การสมาทาน หมายถึง รับไว้อย่างดี เช่น ผู้ที่ต้องการปฏิบัติในศีล ๕ ก็ต้องสมาทานว่า ๑. ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทคือ เจตนางดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป ๒. ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทคือ เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ ๓. ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทคือ เจตนางดเว้นจากการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ๔. ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทคือ เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ ๕. ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทคือ เจตนางดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ศีลเป็นระบบควบคุมชีวิตภายนอกที่เกี่ยวกับการแสดงออกทางกายและทางวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน อันมีลักษณะปิดกั้นโอกาสที่จะทำความชั่ว และส่งเสริมโอกาสสำหรับทำความดี โดยศีลเป็นหลักฝึกคนให้รู้จักสร้างความสัมพันธ์ด้านกายและวาจาที่ดีงามต่อกัน เพื่อจะได้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ศีลจัดว่าเป็นหลักประกันความสงบสุขให้แก่สังคมมนุษย์ได้เป็นอย่างดี ผู้รักษาศีลเป็นผู้สร้างความสงบสุขให้แก่ตนเอง ให้แก่ครอบครัว ให้แก่สังคม ตลอดจนถึงประเทศชาติ ศีลเป็นหลักประกันความสงบสุขของชาวบ้านที่มั่นคง วินัยควบคุมทหารให้เรียบร้อยเป็นหมวดเป็นหมู่ ไม่สับสนวุ่นวาย ฉันทะ ศีลก็เป็นวินัยของชาวโลก ควบคุมสังคมชาวโลกให้มีความเป็นอยู่สงบเรียบร้อยไม่วุ่นวายสับสน ฉันทะ

๔.๓.๒ ขัตวาสุตร และมาฆสุตร

ขัตวาสุตร^{๑๑๑} คือพระสูตรที่ว่าด้วยการฆ่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม ส่วนมาฆสุตร^{๑๑๒} คือพระสูตรที่ว่าด้วยมาฆเทพบุตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ท้าวสักกะ คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรทั้ง นี้ มีข้อความเหมือนกัน โดยเทวดาทูลถามว่า บุคคลฆ่าอะไรจึงอยู่เป็นสุข ฆ่าอะไรจึงไม่เศร้าโศก พระองค์ทรงพอพระทัยการฆ่าธรรมอย่างหนึ่งคืออะไร พระพุทธองค์ทรงตรัสตอบว่า บุคคลฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ฆ่าความโกรธได้จึงไม่เศร้าโศก พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญการฆ่าความโกรธซึ่งมีรากเป็นพิษ มียอดหวาน

ข้อความในพระสูตรทั้ง นี้ แสดงให้เห็นว่า การฆ่าความโกรธ คือการทำความโกรธให้พินาศหมดไปจากใจของเราแล้วยอมทำให้เกิดความสงบสุขทั้งแก่ตนเองและคนในสังคมที่อยู่ร่วมกัน ซึ่งอรรถกถาได้อธิบายความหมายให้ปรากฏไว้ดังนี้

^{๑๑๐} กองอนุศาสนาจารย์, วิชาการศาสนาและศีลธรรม, หน้า ๙๕.

^{๑๑๑} คุรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๗๑ /๗๙.

^{๑๑๒} คุรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔ /๘๘.

บุคคลฆ่าความโกรธแล้วเชื่อว่าอยู่เป็นสุข เพราะไม่ต้องถูกความโกรธแผดเผาให้เร่าร้อน ไม่ต้องเศร้าโศกเสียใจ เพราะความโกรธพินาศไปแล้ว ความโกรธมีรากเป็นพิษคือมีวิบากเป็นทุกข์ ชื่อว่ามียอดหวานคือมีความสบายเกิดขึ้น เพราะด่าตอบบุคคลผู้ด่า และเพราะประหารตอบบุคคลผู้ประหาร พระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นสรรเสริญการฆ่าความโกรธ^{๑๑๓} การฆ่าความโกรธนั้นไม่เป็นบาป บุคคลผู้ฆ่าความโกรธไม่ต้องรับวิบากที่เป็นทุกข์ ไม่ต้องเศร้าโศกเร่าร้อนใจ ไม่เป็นการประทุษร้ายกันทั้งทางกายและวาจา จึงมีการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

จากข้อความตามที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า มีหลักธรรมประการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคม ทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ไม่ทำให้เกิดปัญหาเกิดความทะเลาะแตกแยกกัน หลักธรรมดังกล่าวนี้คือ การฆ่าความโกรธซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสรับรองไว้ว่า “บุคคลฆ่าความโกรธได้ จึงอยู่เป็นสุข”

ผู้วิจัยจะได้ศึกษาวิเคราะห์ในหลักธรรมดังกล่าวนี้เพื่อเป็นหลักปฏิบัติพัฒนาสังคมให้เกิดความสงบสุขตามลำดับ

ความโกรธเป็นคำที่แปลมาจากภาษาบาลีว่า โกรธะ คือความกำเริบ ความเคือง ความโกรธ ความโกรธชิง ความชิงเคียด ความดุร้าย ความโหดเหี้ยม ความจำนงภัย มีรูปวิเคราะห์ว่า “กุชณฺณ โโกโร, กุชณฺตีติ โโกโร : ความโกรธ ชื่อว่า โกรธะ, บุคคลผู้โกรธ จึงชื่อว่า โกรธะ”^{๑๑๔}

ความขัดแย้ง การทะเลาะวิวาท จนขยายผลออกไปในวงกว้างเป็นสงครามระหว่างปัจเจกชน กลุ่มชน หรือประเทศชาติ จนทำให้สังคมไม่ปกติสุข เกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย นำมาซึ่งความพินาศ ความเศร้าโศกแก่คนทั่วไป สิ่งเหล่านี้สืบสาวได้ว่าเกิดมาจากรากเหง้าของอกุศลมูลที่สำคัญประการหนึ่งคือ โทสะ ได้แก่ ความโกรธ ความโกรธเป็นสาเหตุฉับพลันที่สร้างความรุนแรง เมื่อไม่ระงับความโกรธให้ทันกาล ความโกรธจะกลายเป็นความเกลียดหรือความพยาบาทซึ่งไม่มีวันดับได้ง่าย ๆ ในขณะที่จิตใจเต็มไปด้วยความเกลียดหรือความพยาบาท มนุษย์จะหันไปใช้ความรุนแรงหรือความโหดร้าย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอกุศลมูลสูตรว่า โทสะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโทสะทำทางกาย วาจา และใจ จัดเป็นอกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโทสะ ถูกโทสะครอบงำ มีจิตถูกโทสะกลุ่มรุมก่อทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำ ให้เสียทรัพย์ ติเตียน หรือขับไล่...^{๑๑๕}

ฆ่าความโกรธก็คือ ทำให้ความโกรธหมดไปจากใจ ไม่ชิงเคียด ดุร้าย จำนงภัยต่อใคร ๆ ถ้าความโกรธเกิดขึ้น อย่าปล่อยไว้ ให้ใช้ทมะข่มใจ หักห้ามใจให้หายโกรธ โดยการนึกถึงโทษของความโกรธว่าจะก่อให้เกิดความทะเลาะวิวาทรุนแรง ทำให้ตนและคนอื่นเดือดร้อน นึกถึงความดีที่มีอยู่ในคนที่เราโกรธ ถ้ายังนึกไม่ได้หรือยังไม่เห็น พึงแผ่เมตตากรุณาไปยังผู้ที่เราโกรธ พึงสงสารในการที่เขา

^{๑๑๓} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๗๑/๘๓.

^{๑๑๔} ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรมมจร-ไทย, หน้า ๒๑๒.

^{๑๑๕} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๐/๒๗๕.

โง่เขลาทำให้เราโกรธ ให้มีความปรารถนาดีต่อเขาคิดให้เขามีความสุข มีความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป หรือให้สำรวจตัวเอง คิดถึงความผิดความบกพร่องของตนในเรื่องต่าง ๆ^{๑๑๖}

อานิสงส์ของการฆ่าความโกรธ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ฆ่าความโกรธได้จึงอยู่เป็นสุข ไม่เศร้าโศก^{๑๑๗} ... เมื่อละโทสะได้แล้วเขาย่อมไม่คิดเพื่อเบียดเบียนตนเอง ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่คิดเพื่อเบียดเบียนทั้ง ฝ่าย ไม่เสวยทุกข์ทรมานสททางใจ การไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก^{๑๑๘} ผู้ไม่โกรธ ย่อมมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ดังนางเทพธิดาตนหนึ่ง ได้เรียนถึงบุพพกรรมของตนให้พระมหาโมคคัลลานะทราบ ว่า ในกาลของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป ดิฉันเป็นคนรับใช้ของคนอื่น เจ้านายของดิฉันเป็นคนดุร้ายหยาบคายยิ่ง เอาไม้บ้าง ท่อนพินบ้าง ที่ปล้นฉวยได้ดีศิระชะ ดิฉันนั้น เมื่อความโกรธเกิดขึ้นก็นึกคิดว่า นายของเจ้าเป็นใหญ่จะให้เจ้าเสียโฉมก็ได้ จะตัดอวัยวะมีงมูกเป็นต้นของเจ้าเสียก็ได้ เจ้าอย่าโกรธเลย จึงไม่ทำความโกรธในเจ้านาย ด้วยเหตุนี้ ดิฉันจึงได้สมบัตินี้ คือได้เป็นเทพธิดามีวิมานอยู่บนสวรรค์^{๑๑๙}

ความโกรธนั้น เมื่อระงับได้แล้วโทษและทุกข์ภัยอันจะเกิดขึ้นเพราะความโกรธย่อมไม่มีความสงบสุขจะเกิดขึ้นแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และสังคมที่อยู่รวมกัน ใจที่ไม่โกรธย่อมผ่องใสสงบเยือกเย็นเป็นสุข ทำให้ร่างกายผิวพรรณผุดผ่อง มีแต่ความเบิกบานร่าเริง จะทำอะไรหรือจะคิดอะไรก็ไม่ผิดพลาด ได้รับความสุขสำราญ^{๑๒๐} พระพุทธเจ้าจึงสอนให้จัดการกับความโกรธด้วยความไม่โกรธจัดการกับความชั่วด้วยความดี ดังพระบาลีว่า

อกโกธเน ชิเน โกรธ อสาธุสาธุนา ชิเน
ชิเน กทริยํ ทาเนน สจเจนาสิกวาทินิ ฯ

แปลว่า พึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนชั่วด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหลด้วยคำสัตย์ ฯ^{๑๒๑}

๔.๓.๓ กิณฑสูตร

กิณฑสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยเรื่องให้อะไรจึงชื่อว่าเป็นการให้ คำถามคำตอบในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามว่า ให้อะไรชื่อว่าให้กำลัง ให้อะไรชื่อว่าให้วรรณะ ให้อะไรชื่อว่าให้ความสุข ให้อะไรชื่อว่าให้จักขุ ให้อะไรชื่อว่าให้ทุกอย่าง พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ ให้อาหารพาหนะชื่อว่าให้ความสุข

^{๑๑๖} บุญมี แทนแก้ว, **จริยธรรมกับชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๓๐.

^{๑๑๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๔-๒๖๗/๘๘-๘๙, ๓๙๑.

^{๑๑๘} อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๕/๒๑๘.

^{๑๑๙} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๖/๒๗๒-๒๗๓.

^{๑๒๐} บุญมี แทนแก้ว, **จริยธรรมกับชีวิต**, หน้า ๑๓๑.

^{๑๒๑} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๒๓/๕๖, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๑๐๒.

ให้ประทับแสงสว่างชื่อว่าให้จักขุ ให้ที่พักอาศัยชื่อว่าให้ทุกอย่าง และผู้พร่ำสอนธรรมชื่อว่าให้ออมตะ^{๑๒๒}

คำถามคำตอบปัญหาในพระสูตรนี้ เทวดาทูลถามรวม ๕ ข้อ พระพุทธเจ้าตรัสตอบปัญหาทั้ง ๕ ข้อ และตรัสเพิ่มไว้ในตอนท้ายอีก ข้อว่า ผู้พร่ำสอนธรรมชื่อว่าให้ออมตะ เนื้อหาในพระสูตรนี้กล่าวถึงผู้ให้สิ่งต่าง ๆ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ โดยภาพรวมแล้วก็อยู่ในเรื่องของ การให้ปัจจัย ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ทำให้ชีวิตอยู่ดีมีความสะดวกสบายยิ่งขึ้น กล่าวคือ

ให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง คือคนแม้ว่าจะมีกำลังมากขนาดไหนก็ตาม ถ้าไม่ได้กินอาหารสักสองสามวันก็ไม่แข็งแรง ลูกขึ้นไม่ไหว ส่วนคนที่มีกำลังอ่อนล้า ได้กินอาหารแล้วก็มีกำลังสมบูรณ์สามารถทำกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จด้วยดี คนที่ให้ข้าวจึงชื่อว่าให้กำลัง

ส่วนการให้ธรรมชื่อว่าให้ออมตะ หมายถึง การพร่ำสอนธรรม บอกอรรถกถา สอนบาลีบอกกัมมัฏฐาน^{๑๒๓} การปฏิบัติเช่นนี้เป็น การให้ธรรม ผู้รับสามารถนำไปใช้ได้ตลอดชีวิต ชื่อว่าเป็นการให้ออมตะ ยอดเยี่ยมกว่าการให้ทุกอย่าง ดังพระพุทธดำรัสว่า “การให้ธรรม ย่อมชนะการให้ทั้งปวง”^{๑๒๔}

เนื้อความในพระสูตรนี้ได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการที่จะทำให้สังคมมีความสุข ทำให้คนในสังคมมีใจโอบอ้อมอารีย์ ไม่เห็นแก่ตัว มีการให้กัน เกื้อกูลสงเคราะห์กันในทางที่ดี โดยการให้วัตถุสิ่งของและให้ธรรมแก่กัน การให้เช่นนี้มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เพราะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจของกันและกันไว้ได้ ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ถึงความสำคัญของการให้ในพระสูตรนี้ตามลำดับ

คำว่า ให้ แปลมาจากคำภาษาบาลีว่า ทาน ซึ่งเป็นคำนาม คำว่า ให้ ในรูปของกิริยาก็มี เช่น เทต แปลว่า ย่อมให้ คำว่า ให้ ในกิตติสูตรนี้มีในรูปวิเศษณะของบุคคล แปลว่า ผู้ให้ เช่น อนนโท พลโท: ผู้ให้ข้าวชื่อว่าให้กำลัง ซึ่งมีความหมายเท่ากับทาน การให้ของที่ควรให้แก่คนที่ควรให้เพื่อประโยชน์แก่เขา สละให้ปันสิ่งของของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น^{๑๒๕} การให้ตามที่ปรากฏในพระสูตรนี้มี ๑. อามิสทาน การให้สิ่งของ ๒. ธรรมทาน การให้ธรรมะ^{๑๒๖}

ให้ข้าว คือให้อาหาร จัดอาหารรับรองแขก แจกอาหารแก่คนขาดแคลน แบ่งปันอาหารแก่ผู้อื่น รู้จักแบ่งปันของกินคืออาหารซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญขั้นพื้นฐานในการดำรงอยู่ของชีวิตคนในสังคม รู้จักแบ่งปันให้แก่คนอื่น เพื่อแสดงอัธยาศัยไมตรีต่อกัน ไม่เป็นคนตระหนี่ใจแคบหวงกิน ให้ข้าวคือให้อาหาร สำหรับบำรุงร่างกายให้มีกำลัง ข้าวคืออาหารที่กินแล้วจะแปรสภาพเป็นพลังงานทำให้ร่างกายแข็งแรง หน้าตาผ่องใส ใจเป็นสุข สามารถปฏิบัติกิจได้ตามปกติ

^{๑๒๒} ดุรายละเอียตใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๒/๕๘.

^{๑๒๓} ดุรายละเอียตใน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๔๒/๘๐-๘๑.

^{๑๒๔} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๕/๑๔๔.

^{๑๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๙๓.

^{๑๒๖} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔๒/๑๒๐.

ให้ผ้า หมายถึง การให้ผ้าทุกอย่าง เช่น ให้ผ้าถุงผ้าห่ม ผ่ากันหนาวกันฝนกันแดด รวมถึง ผ้ามาบน ผ้าตัดเสื้อ ให้เพื่อทำบุญ เช่น ถวายผ้าสบง จีวร สังฆาฏิ แก่พระสงฆ์ ให้เพื่อเกื้อกูลสงเคราะห์ กัน เช่น ให้เสื้อผ้าแก่คนยากจน ให้ผ้ากันร้อนกันหนาวแก่คนที่อยู่ในถิ่นทุรกันดาร

ให้ยานพาหนะ คือให้สิ่งที่จะช่วยให้ไปได้สำเร็จ มีรถ คานหาม ที่สุดกระทั่งรองเท้า จัดรถ จัดเรือในการเดินทางให้ไปมาสะดวก ประกันความปลอดภัยในการเดินทาง จัดระบบการคมนาคม ควบคุมการจราจร อำนวยความสะดวกในการเคลื่อนย้ายไปมา ทำให้เดินทางได้คล่องไปได้เร็ว

ให้ผ้าชื่อว่าให้วรรณะ คือคนแม้มีรูปร่างแต่มีผ้าสกปรกดองผ้าขี้ริ้วหรือไม่มีผ้าเลยย่อมน่าเกลียด ถูกเหยียดหยาม ไม่น่าดู ต่างจากคนที่มิผ้าถุงผ้าห่มดีก็จะดูดีสวยงามดูดีดั่งเทพบุตร คนที่ให้ผ้าจึงชื่อว่าให้วรรณะ

ให้ยานพาหนะชื่อว่าให้ความสุข คือให้ยานพาหนะเพื่อทำให้เกิดความสะดวกในการเดินทาง เช่น ให้ยานที่ใช้ข้างลาก ยานที่เทียมด้วยม้า ให้รองเท้า ให้ไม้เท้าแก่คนแก่ เตียง ตั่ง หรือ ชำระหนทาง ทำบันได สร้างสะพานให้เดินได้สะดวก มอบเรือให้ในการเดินทาง การให้ยานเช่นนี้ชื่อว่า ให้ความสุข ผู้ได้รับความสะดวกสบายในการเดินทางจึงมีความสุข

ให้ประทีปแสงสว่างชื่อว่าให้จักขุ คือบุคคลทั้งหลายแม้มีตาดี ไม่เป็นโรคเกี่ยวกับสายตา ก็ไม่สามารถมองเห็นสิ่งใดในที่มืดได้ เมื่อได้ประทีปส่องสว่างให้จึงเห็นสิ่งต่าง ๆ ได้ ผู้ให้ประทีปจึงชื่อว่าให้จักขุ

ให้ที่พักอาศัยชื่อว่าให้ทุกอย่าง คือบุคคลผู้ประกอบกิจนอกบ้านย่อมได้รับความลำบากเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า ผิพรรณหมองคล้ำด้วยลมและแดด เหงื่อในกายไหลไทรหมูก ถูกหนามที่มแทง ตอไม้กระทบ ได้รับอันตรายจากสัตว์ร้าย เช่น ถูกงูกัด ถูกโจรทำอันตราย แต่เมื่อเข้าไปสู่ที่พักอาศัย ได้นอนพักผ่อนสักครู่ ย่อมรู้สึกสบายกายสบายใจ หน้าตาผ่องใส พร้อมทั้งจะปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ได้ต่อไป การให้ที่พักจึงชื่อว่าให้ทุกอย่าง

ให้ประทีป คือให้บริการแสงสว่าง จัดให้มีไฟฟ้า โคมไฟ สายไฟ เส้าไฟ หลอดไฟ ให้ไม้ขีด ให้เทียนไข ตะเกียง ติดไฟไว้หน้าบ้านส่องแสงสว่างแก่ผู้ไปมา

ให้ที่พักอาศัย คือให้ที่พักอาศัยสำหรับบำบัดอันตราย มีลมและแดดเป็นต้น ให้ที่พักผ่อนชั่วคราวพอให้หายเหนื่อยพอให้ทำธุระเสร็จ ปลูกศาลาที่พักข้างทาง จัดที่พักผ่อนหย่อนใจ ที่หลบแดดฝน

พร้าสอนธรรม คือการให้ธรรม ได้แก่ การให้วิชาความรู้ต่าง ๆ การให้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง การให้ประเภทนี้เป็นการให้ที่ไม่มีวันเสื่อมสลายไป ซึ่งผู้รับสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ตลอดชีวิต จึงชื่อว่า การให้ที่เป็นอมตะ คือไม่ตาย ไม่รู้จักหมดสิ้น

อานิสงส์ การให้เป็นการปฏิบัติตามหลักการสงเคราะห์ หรือธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน ช่วยประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี ส่งให้เกิดผลดีแก่กายและจิตใจทั้งผู้ให้และผู้รับ ผลดีที่เกิดแก่ผู้ให้คือได้กำจัดความตระหนี่ สละความโลภออกไปจากใจ ไม่คำนึงว่าผู้รับเป็นใคร มีจาคเจตนาเป็นพื้นฐาน ได้กตัญญูทวาทิตาธรรม ในกรณีนี้ให้เพื่ออนุเคราะห์ได้เพิ่มพูนเมตตากรุณา ในกรณีนี้ให้เพื่อสงเคราะห์

เกี่ยวกันไม่ได้ไมตรีเป็นที่รักของคนทั่วไป ผลดีที่เกิดแก่ผู้รับคือ การให้ข้าว ให้ผ้า ให้ยานพาหนะ ให้ประทีป ให้ที่พักอาศัย เป็นการให้ที่สนองความต้องการขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิต ทำให้ผู้รับได้รับตอบสนองในทางที่ดีมีประโยชน์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ความต้องการขั้นพื้นฐานที่จำเป็นในการมีชีวิตอยู่ของคนในสังคม ในทางร่างกายหรือทางชีววิทยาก็คือ มีความต้องการในเรื่องของปัจจัย คือ ๑. ความต้องการอาหาร ชีวิตเป็นอยู่ได้ด้วยอาหาร ๒. ความต้องการเครื่องนุ่งห่ม เพื่อปกปิดร่างกาย ป้องกันอันตรายและเพื่อแสดงถึงความเป็นอารยชน ๓. ความต้องการที่อยู่อาศัย เพื่อป้องกันแดดฝนสัตว์ร้ายและความสุขสบายในชีวิตของตน ๔. ความต้องการยารักษาโรค เพื่อบรรเทาความเจ็บป่วย เพื่อพุงชีวิตให้เป็นปกติสุข^{๑๒๗}

การพร่ำสอนธรรม เป็นการสนองความต้องการของผู้รับในด้านจิตใจ เป็นความต้องการที่ลึกซึ้ง ซึ่งอยู่เบื้องหลังความต้องการในด้านอื่น ๆ ได้แก่ ๑. ความต้องการความอบอุ่น ความปลอดภัย และหลักประกันชีวิต ความต้องการชนิดนี้มักจะมีทั้งพหุอำนาจสูงสุดที่สามารถบันดาลให้ตนสมปรารถนา เป็นอำนาจทางศาสนาหรือพระเจ้า ๒. ความต้องการความดี ความสมบูรณ์อันเป็นสิ่งที่ดีงามสิ่งที่ทุกคนปรารถนา ไม่ว่าจะเป็นผู้ดีมีหรือยากจน ๓. ความต้องการจุดหมายปลายทางของชีวิตที่ตนเห็นว่าถูกต้อง ๔. ความต้องการความสุขพิเศษ คือต้องการความสุขที่แท้จริง เช่น พระพุทธศาสนาสอนให้เข้าใจในไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และสอนให้บรรลุถึงพระนิพพานเป็นต้น ๕. ความต้องการที่พึงอันประเสริฐ มนุษย์มีลักษณะที่คล้ายกันกับสัตว์คือ มีความกลัว เช่น กลัวฟ้าร้องฟ้าแลบ ลมพายุเป็นต้น จึงหาที่พึ่ง เช่น เทพเจ้า ภูเขา ป่าไม้เป็นต้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้มีที่พึ่งอันประเสริฐคือพระรัตนตรัย ๖. ความต้องการปรัชญาชีวิต เพราะมนุษย์อยู่ในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทุกชนิด สิ่งแวดล้อมเหล่านั้นมีลักษณะ ๓ อย่างคือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไป ถ้าเราศึกษาให้เข้าใจสิ่งแวดล้อมด้วยดี เราจะสามารถเข้าใจปรัชญาชีวิตอย่างดีด้วย^{๑๒๘}

สำหรับอานิสงส์ของการให้ทานตามที่ปรากฏในทานานิสังสสูตรมีอยู่ ๕ ประการคือ ๑. ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก ๒. สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน ๓. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไป ๔. ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากกรรมของคฤหัสถ์ ๕. ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๑๒๙}

๔.๔ หลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น

ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งมวล ซึ่งเป็นความหลุดพ้นระดับโลกุตระนั้น จัดเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงนำหลักธรรมต่าง ๆ มาตอบปัญหาแก่เทวดา โดยเฉพาะหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นนั้นมรปรากฏในพระสูตรหลายพระสูตรผู้วิจัยขอนำประเด็นที่สำคัญของพระสูตรอันเกี่ยวกับหลักปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นมาศึกษาวิเคราะห์โดยศึกษาวิเคราะห์ในกัตติณสูตร ชฎาสสูตร และมงคลสูตร ตามลำดับ

^{๑๒๗} บุญมี แทนแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, หน้า ๔๐.

^{๑๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑-๔๒.

^{๑๒๙} อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๓๕/๕๖.

๔.๔.๑ กิตติบทสูตร

กิตติบทสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยบุคคลตัดอะไรจึงข้ามโอฆะได้ เรื่องนี้เกิดขึ้นที่กรุงสาวัตถี พระผู้มีพระภาคตรัสพระสูตรนี้แก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามว่าบุคคลควรตัด ควรละ ควรบำเพ็ญธรรมเท่าไรให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุกล่าวลงธรรมเป็นเครื่องข้องเท่าไร พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า บุคคลควรตัด ควรละ ควรเจริญธรรม ๕ ประการให้ยิ่งขึ้นไป ภิกษุกล่าวลงธรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการได้แล้วจึงข้ามโอฆะได้^{๑๓๐}

คำถามคำตอบในพระสูตรนี้เป็นไปแห่งความหลุดพ้นแห่งจิต ข้อความที่พระผู้มีพระภาคตรัสแก่เทวดานั้น อรรถกถา ได้แสดงความหมายให้ปรากฏไว้ดังนี้

การตัดและการละในพระสูตรนี้โดยความหมายเป็นอย่างเดียวกัน ผู้จะข้ามโอฆะได้ต้องตัดธรรม ๕ ประการคือ ตัดโอรัมภาคิยสังโยชน์เป็นเครื่องฉุดให้ตกไปในเบื้องต่ำ เหมือนกับก้อนหินที่เข้าผูกเท้าไว้ สังโยชน์เป็นฉุดคร่าไว้เบื้องบน เหมือนกับกิ่งไม้ที่บุคคลใช้มือจับไว้ สังโยชน์เบื้องบนนี้ โดยการเจริญอินทรีย์ ๕ ประการ มีศรัทธาเป็นทั้งที่เป็นโลกิยะ ผู้กล่าวแล้วซึ่งธรรมเป็นเครื่องข้อง ๕ ประการ คือ เครื่องข้องคือโมหะ เครื่องข้องคือมานะ เครื่องข้องคือทิฏฐิ ผู้ข้ามโอฆะทั้ง ๔ แล้ว^{๑๓๑}

การเจริญอินทรีย์ ๕ เป็นหลักปฏิบัติที่เป็น ไปเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส สัตว์โลกทั้งหลายเศร้าหมองเพราะกิเลส ถูกกิเลสผูกมัดไว้กับทุกข์ กิเลสที่กล่าวถึงในกิตติบทสูตรคือ สังโยชน์ ซึ่งมีอยู่ ๑๐ ประการ ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์อินทรีย์ ๕ ที่เกี่ยวกับการปฏิบัติ เพื่อตัดและละสังโยชน์ทั้ง ๑๐ ตามลำดับ

คำว่า สังโยชน์ เป็นชื่อของกิเลส มี ๑๐ ประการ คือ สังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องต่ำ ๕ ประการ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีสัพพตปริมาส กามฉันทะ พยาบาท และสังโยชน์อันเป็นไปในส่วนเบื้องสูง ๕ ประการ ได้แก่ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา^{๑๓๒}

สักกายยะทิฏฐิ คือความเห็นว่าเป็นตัวเองของตน กล่าวโดยทั่ว ๆ ไปก็คือความรู้สึกเป็นเราเป็นเขา เป็นพวกเราพวกเขา หรือสำนักนั้นสำนักนี้ จัดว่าเป็นสักกายทิฏฐิ ความเห็นชนิดนี้มีคุณละเอียดอ่อน จำแนกได้ ๒๐ ประการ เมื่อกกล่าวโดยสรุปได้แก่ความเห็นในชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังหาร วิญญาณ เช่นเห็นว่า เราเป็นรูป รูปเป็นเรา เรามีในรูป รูปมีในเรา เป็นต้น สักกายทิฏฐิที่เกิดในชั้น ๕ แต่ละชั้น เป็นไปชั้นละ ๔ ลักษณะ จึงเป็น ๒๐ ประการ เรียกว่าสักกายทิฏฐิ ๒๐ คือความเป็นเหตุถือตัวตน ๒๐ ประการ

วิจิกิจฉา คือความลังเลสงสัย ไม่แน่ใจในปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตของตน ความลังเลสงสัยในการตัดสินใจ ในการเดินทาง เช่นว่า เป็นทาง ๒ แพร่ง ทางกันดาร หรือว่าเป็นทางที่มีเสือโคร่งอาศัยอยู่ เดินทางไปถึงทางแยก ๒ แพร่ง เกิดความลังเลสงสัยว่าจะไปทางไหนดีก็เดินต่อไปไม่ได้ ความลังเลสงสัยบางอย่างเป็นขั้นของความประณีตละเอียดอ่อน เช่น ในฐานะที่เป็นชาวพุทธเกิดความ

^{๑๓๐} ดุรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕/๖.

^{๑๓๑} ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๕/๒๓-๒๔.

^{๑๓๒} อ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๓/๑๔.

สงสัยในพระรัตนตรัยและชีวิตคือมีความสงสัยในพระพุทธเจ้าทั้งส่วนของพระประวัติและพระคุณ มีความสงสัยในพระธรรมทั้งองค์ธรรมของการปฏิบัติธรรมและความดีของธรรม มีความสงสัยในพระสงฆ์ทั้งในองค์พระสงฆ์ คุณของพระสงฆ์ ความเป็นบุญเขตของพระสงฆ์ คือหลักของศีล สามธิ ปัญญา สงสัยในผลที่ตนจะพึงได้ปฏิบัติตามหลักของไตรสิกขา ความสงสัยในกฎเกณฑ์เงื่อนไขของปฏิจกสมุปบาทที่เป็นกระบวนการของเหตุผลการกระทำที่เป็นบุญเป็นบาป เป็นกุศลหรือเป็นอกุศล

สัสถัพตปรามาส คือความถ้อยมั่นศีลพรต ถ้อยปฏิบัติโดยขาดปัญญาเครื่องพิจารณาหาเหตุ สักแต่ว่าทำตามกันมาอย่างมกมาย ถึงกับถือว่าความบริสุทธิ์จะมีได้ด้วยการกระทำอย่างนั้น

กามราคะ คือความติดใจในกามคุณ มีความกำหนัดรักใคร่ยินดีในสิ่งที่ตนได้เห็นได้ประสพด้วยประสาทสัมผัส เช่น รูปสวย เสียงไพเราะ เป็นต้น มีความเพลิดเพลินระเริงหลงในสิ่งเหล่านั้น หรือนึกถึงสิ่งเหล่านั้นด้วยอำนาจของความใคร่ความปรารถนาพอใจ

ปฏิฆะ คือความกระทบกระทั่งในใจ ได้แก่ ความหงุดหงิดด้วยอำนาจของโทสะที่เกิดจากความไม่ยินดีไม่พอใจไม่ชอบใจหรือว่าเบื่อหน่ายรำคาญ

สังโยชน์ ๕ ประการนี้เรียกว่าโอรัมภาคิยสังโยชน์ สังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องต้นคือเป็นสังโยชน์ที่พระอนาคามีซึ่งเป็นพระอริยบุคคลที่ ๓ ตัดได้เด็ดขาด ผู้ที่เป็นพระอนาคามีแล้วแม้ว่าจะครองเพศฆราวาสเพราะความรู้สึกรำหนดรักใคร่ยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะของท่านไม่มีแล้ว

รูปราคะ คือความติดใจในรูปธรรมอันประณีต ได้แก่ กำหนดพอใจยินดีในรูปงามซึ่งมีความสุขความสงบปีติปรากฏเด่นขึ้นมา

อรูปราคะ คือความติดใจในรูปธรรมกำหนดพอใจยินดีในสิ่งที่เป็นในนามธรรม คือพอใจติดใจในสุขเวทนาและที่สำคัญก็คืออยู่ในอรุณานซึ่งมีความประณีตกว่ามาน

มานะ คือคือความถือตัวว่าตัวเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นอาการพองขึ้นของจิตที่เกิดจากการปรารถนา รูปร่าง ฐานะ ทรัพย์สิน วิชาความรู้ ตำแหน่งการงาน ตลอดถึงยศศักดิ์เป็นต้นแต่เกิด ความสำคัญตัวถือตัวขึ้นในกรณีอย่างใดอย่างหนึ่งว่าเป็นผู้เลิศกว่าเขา หรือเลวกว่าเขา ลักษณะดังกล่าวนี้จัดมาเป็นมานะทั้งนั้น

อวิชชา คือความไม่รู้จริง เป็นรากเหง้าของอกุศลทั้งหลายที่แตกกิ่งก้านสาขาออกไปเป็นโลภะโทสะ โมหะ ความไม่รู้จริงคือความไม่รู้ในอริยสัจ ๔ ไม่รู้ในอดีต ไม่รู้อนาคต ไม่รู้ทั้งอดีตทั้งอนาคต ไม่รู้ในกฎของปฏิจกสมุปบาท ความไม่รู้จริงนี้เป็นเหตุปิดบังความรู้ในสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้จิตของบุคคลเข้าถึงความบริสุทธิ์ได้สมบูรณ์เต็มที่

สังโยชน์ข้อ ๖ ถึง ๑๐ นี้ เป็นสังโยชน์ที่ละเอียดอ่อน จัดเป็นสังโยชน์ระดับสูง เรียกว่าอุทัมภาคิยสังโยชน์ จะพึงละได้ด้วยอรหัตมรรค^{๑๓๓} การตัดและการละสังโยชน์ทั้ง ๑๐ นี้ จะมีได้ด้วย

^{๑๓๓} พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตตภาโณ), **ธรรมปริทัศน์ ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๔๓-๔๔๖.

การเจริญคุณวิเศษให้ยิ่งขึ้นไปคือการเจริญอินทรีย์ ๕ ได้แก่ สัทอินทรีย์ วิริยอินทรีย์ สตินอินทรีย์ สมาธิ
อินทรีย์ และปัญญินทรีย์หลักการปฏิบัติในอินทรีย์ ๕ มีดังดังนี้

สัทอินทรีย์ อินทรีย์คือศรัทธาความเชื่อ เน้นไปที่ความเชื่อในพุทธคุณ ๙ ประการเชื่อใน
พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อมั่นไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัยและในไตรสิกขา คือ ศีล สามธิ
ปัญญา

วิริยอินทรีย์ อินทรีย์คือความเพียร หมายถึงใจที่กล้าหาญ ไม่ครั่นคร้านหวั่นเกรงต่อ
อุปสรรคอันตรายต่างๆ ปราศจากความเพียรพร้อมที่จะปลุกฝังความพอใจใช้ความพยายามเพื่อละอกุศล
ธรรมเพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่มอดท้อในกุศลธรรมทั้งหลาย

สตินอินทรีย์ อินทรีย์คือสติ ความระลึกได้ เป็นผู้มึสติ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษา
ตัวอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ ความระลึกเชื่อมโยงกันได้ในทุกกาลทั้ง ๓ คือ ก่อนที่จะทำพูด ก่อนที่
จะคิด ก็ระลึกได้ ในขณะที่ตนกำลังทำกำลังพูดกำลังคิดก็ระลึกได้ทันที

สมาธิอินทรีย์ อินทรีย์คือสมาธิ ผึกให้เกิดความตั้งใจมั่น กระทำพระนิพพานให้เป็น
อารมณ์อันเป็นการพัฒนาการทางจิตตามหลักการของศีล สมาธิ ที่ทำหน้าที่สงบกิเลสระดับหยาบและ
ระดับกลางให้สงบลงได้เอาก็คคตาคจิต จิตมีพลังในด้านต่าง ๆ ได้เห็นตามความจริง

ปัญญินทรีย์ อินทรีย์คือปัญญา ความรู้ในความจริงของสิ่งทั้งหลาย เป็นผู้มึปัญญา
ประกอบด้วยปัญญาเครื่องกำหนดความเกิดความดับจนเป็นปัญญาความรู้จริงของกองสังขารทั้งหลาย
ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบใจมีความบริสุทธิ์จากอำนาจของกิเลส

อินทรีย์ ๕ ประการนี้เป็นกุศลธรรมที่ควรเจริญให้ยิ่งขึ้นไป เพราะสามารถพัฒนาตนเอง
และดั่งองค์ธรรมอื่น ๆ เข้ามาเป็นพวก ทำผู้ปฏิบัติให้บรรลุความหลุดพ้น จากกิเลสเป็นพระอริยบุคคล
ระดับสูงสุดคือเป็นพระอรหันต์

๔.๔.๒ ขุภาสูตร

ขุภาสูตร คือพระสูตรที่ว่าด้วยความยุ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสแก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่
ปรากฏนาม โดยเทวดาทูลถามว่า หมูสัตว์ยุ่งทั้งภายในทั้งภายนอก ความยุ่งพาให้ยุ่งแล้ว ใครพึงแก้
ความยุ่งได้ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ผู้มึปัญญา ดำรงอยู่ในศีล เจริญจิตและปัญญา มีความเพียรมี
ปัญญาเครื่องบริหาร พึงแก้ความยุ่งได้ ผู้กำจัดราคะ โทสะ และอวิชชาได้ สิ้นอาสวะแล้วเป็นพระ
อรหันต์พึงแก้ความยุ่งได้ นามรูป ปฏิขันธ์สัญญา รูปสัญญา ดับไม่เหลือในที่ใด ความยุ่งก็ขาดหายไปในที่
นั้น^{๑๓๔}

เนื้อความในพระสูตรนี้แสดงถึงหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิต โดยเทวดา
ได้ยกความยุ่งซึ่งเป็นชื่อของตัณหาเป็นประเด็นในการถามปัญหา พระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบว่า ผู้จะ
แก้ความยุ่งได้ต้องอาศัยศีล สมาธิ และปัญญา โดยใช้ความเพียรเครื่องเผากิเลสประคัมประคองไว้ให้ดี
จึงจะทำลายความยุ่งคือตัณหาได้ อรรถกถาได้แสดงถึงความหมายของบทต่าง ๆ และการปฏิบัติ
เพื่อทำลายความยุ่งคือกิเลสโดยเปรียบเทียบกับคนถ่างกอไฟไว้ดังนี้

^{๑๓๔} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๓/๒๖-๒๗.

ความยุ่งคือตัณหาที่ท่านเรียกว่า ชฎา เพราะมีความหมายว่าเป็นดุษฎี คือข่ายแห่งกิ่งไม้ต่าง ๆ มีกิ่งไม้ไผ่เป็นต้น ชื่อว่ายุ่งเหยิงด้วยความหมายที่ว่าเกี่ยวประสานกันไว้เพราะเกิดขึ้นซ้ำ ๆ ซาก ๆ ในอารมณ์ต่าง ๆ มีรูปารมณ์เป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งอารมณ์ที่หยาบและละเอียดดกว่ากัน ตัณหาที่ท่านเรียกว่าชฎา คือรอกทั้งภายในทั้งภายนอกทั้งในอรรถภาพของตนและอรรถภาพของผู้อื่นทั้งในอายตนะภายในและอายตนะภายนอก เหล่าสัตว์ล้วนยุ่งเหยิงด้วยชฎาคือตัณหาที่เกิดขึ้นนั้น มีอุปมาว่า ต้นไม้ทั้งหลายมีไม้ไผ่เป็นต้น ยุ่งเหยิงด้วยกิ่งของต้นไม้ขึ้นเองฉนั้นใด ปชชาคือหมู่สัตว์ทั้งหมดก็ยุ่งเหยิงด้วยชฎาคือตัณหา ถูกตัณหาขึ้นผูกพันไว้ฉนั้นเหมือนกัน นรชนผู้จะทำลายความยุ่งดังกล่าวได้คือ ผู้มีปัญหา โดยมีปัญหาที่มีมาพร้อมกับการเกิด ดำรงอยู่ในจุดปารีสุทธิศีล อบรมจิตและปัญญาคือเจริญสมาธิและวิปัสสนา ใช้ความเพียรเครื่องเผากิเลสทั้งหลายให้เร่าร้อน ประคับประคองไว้ให้เป็นไปติดต่อดำยดี มีปัญหาที่จะสามารถบริหารให้สำเร็จกิจทั้งปวง โดยรู้ว่าเวลาใดสมควรเรียน เวลาใดสมควรสอบถาม เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สำเร็จกิจที่มุ่งหมาย... ภิกษุอาศัยแผ่นดินคือศีล แล้วยกคัสตราคือวิปัสสนาปัญญาอันตนลับดีแล้วด้วยศิลาคือสมาธิ ด้วยมือคือปาริหาริยปัญญา อันกำลังคือความเพียรประคับประคองแล้วพึงถางพึงตัดพึงทำลายชฎาคือตัณหาอันประจำอยู่ในสันดานแห่งตนทั้งหมด เปรียบเหมือนบุรุษผู้ยืนอยู่บนแผ่นดิน ยกคัสตราอันตนลับดีแล้วพึงถางกอไฟใหญ่ฉนั้น ท่านผู้สางตัณหาเป็นเครื่องยุ่งได้แล้วชื่อว่าพระชินาสพ เพราะกำจัดราคะ โทสะ และอวิชชาได้หมด มีอาสวะสิ้นแล้ว เป็นผู้ไกลจากกิเลส^{๑๓๕}

ข้อความในตอนท้ายของพระสูตรนี้ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า นามรูป ปฏิขัสสัญญา รูปัสสัญญา ดับไม่เหลือในที่ใด ความยุ่งก็ขาดหายไปในที่นั้น แสดงถึงความเป็นเหตุผลสืบเนื่องกันระหว่างความยุ่งกับขันธ ๕ กามภพ และรูปภพ กล่าวคือ นาม หมายถึง อรูปขันธ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ส่วนรูปคงเป็นรูปขันธ ปฏิขัสสัญญา หมายถึง กามภพ รูปัสสัญญา หมายถึง รูปภพ ดังกล่าวนี้ย่อมดับไม่เหลือในที่ใด ตัณหาเป็นเครื่องยุ่งย่อมขาดไปในที่นั้น คือยอมขาดไปในที่ที่เป็นที่สิ้นสุดลงแห่งวัฏฏะอันเป็นไปในภูมิ ๓ คือ อาศัยพระนิพพานแล้วยอมขาดยอมดับไป

การปฏิบัติตนเพื่อความหลุดพ้นในชฎาสูตรนี้เป็นการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการปฏิบัติที่เป็นไปติดต่อกันด้วยความเพียรพยายามอย่างยิ่ง จัดอยู่ในระดับของอริสัสสิกขา อริจิตตสิกขา อริปัญญาสิกขา กล่าวคือ อริสัสสิกขา ว่าด้วยการปฏิบัติอย่างยิ่งในศีล เป็นเหตุให้บรรลุดุคณธรรมอย่างสูงคือโสดาปัตติผลและสกทาคามิผล อริจิตตสิกขา ว่าด้วยการปฏิบัติอย่างยิ่งในสมาธิ เป็นเหตุให้บรรลุดุคณธรรมอย่างสูงคืออนาคามิผล อริปัญญาสิกขา ว่าด้วยการปฏิบัติอย่างยิ่งในปัญญา เป็นเหตุให้บรรลุดุคณธรรมอย่างสูงคืออรหัตผล บุคคลผู้มีปัญญาปฏิบัติให้สมบูรณ์ในไตรสิกขาดังกล่าวนี้ย่อมถึงความหลุดพ้นเป็นพระอริยบุคคลในระดับต่าง ๆ กันดังกล่าว

๔.๔.๓ มงคลสูตร

มงคลสูตร คือพระสูตรที่ด้วยเรื่องมงคล พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระสูตรนี้แก่เทวดาตนหนึ่งซึ่งไม่ปรากฏนาม ขณะประทับอยู่ที่พระเชตวันมหาวิหาร อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐีกรุง

^{๑๓๕} ดูรายละเอียดใน ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๒๓/๑๒๙-๑๓๑.

สาวตลี โดยเทวดาทูลถามถึงมงคลอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์จึงตรัสบอกมงคลไว้ ๑๘ ประการ คือ

(๑) การไม่คบคนพาล (๒) การคบบัณฑิต (๓) การบูชาที่ควรบูชา (๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม (๕) การสร้างบุญไว้ในปางก่อน (๖) การตั้งตนไว้ชอบ (๗) การเป็นผู้สดับตรับฟังมาก (๘) การเป็นผู้มีศีลปะ (๙) การเป็นผู้ที่วินัยที่ศึกษาดีแล้ว (๑๐) การเป็นผู้มีวาจาสุภาพ (๑๑) การบำรุงบิดามารดา (๑๒) การสงเคราะห์บุตร (๑๓) การสงเคราะห์ภริยา (๑๔) การไม่ทำงานคั่งค้าง (๑๕) การให้ (๑๖) การประพฤติกกรรม (๑๗) การสงเคราะห์ญาติ (๑๘) การงานไม่มีโทษ (๑๙) งดเว้นจากบาป (๒๐) ความสำรวมจากการดื่มน้ำเมา (๒๑) ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย (๒๒) ความเคารพ (๒๓) ความถ่อมตน (๒๔) ความสันโดษ (๒๕) ความกตัญญู (๒๖) การฟังธรรมตามกาล (๒๗) ความอดทน (๒๘) ความเป็นผู้ว่าง่าย (๒๙) การพบเห็นสมณะ (๓๐) การสนทนาธรรมตามการ (๓๑) การเผาผลาญบาป (๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์ (๓๓) ทารเห็นอริยสัจ (๓๔) การทำพระนิพพานให้แจ้ง (๓๕) จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม (๓๖) จิตไม่เศร้าโศก (๓๗) จิตปราศจากกิเลสเพียงดังธูลี (๓๘) จิตเกษม^{๑๓๖}

ในตอนท้ายได้ตรัสสรุปอานิสงส์ของมงคลสูตร ไว้ว่า “เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายปฏิบัติมงคลเหล่านี้แล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิ์ในทุกสถานที่”

ข้อความในมงคลสูตรนี้มีหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น โดยมีหลักปฏิบัติที่มุ่งเน้นพัฒนาตนให้เกิดความสมดุลทั้ง ด้านคือ ด้านร่างกายและจิต พัฒนาให้เกิดปัญญาที่ทำให้รู้เท่าทันโลกและหลุดพ้นจากอวิชชาทั้งปวง พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่า เหตุแห่งความเจริญของสมบัติทุกอย่างที่จะนำประโยชน์สุขมาให้ นั่นคือการปฏิบัติตามหลักมงคล ๓๘ ประการ จากการศึกษามงคลสูตรแล้วทำให้ได้แนวความคิดเพื่อพัฒนาจิตไปสู่ความหลุดพ้นตามลำดับดังนี้

๑. การจัดทำสิ่งแวดล้อมภายนอกให้ดี

มงคลสูตรข้อที่ ๑ ถึงข้อที่ ๔ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อจัดทำสิ่งแวดล้อมภายนอกให้ดีให้เหมาะแก่การพัฒนาภายในเบื้องต้น ได้แก่

(๑) การไม่คบคนพาล คือไม่คบผู้ที่ประกอบบาปอกุศล ผู้ไม่ดำรงชีวิตด้วยปัญญา ไม่คบหากับผู้ที่มีความ หมกมุ่นในอบายมุข ผู้มีนิสัยไม่ซื่อตรง ไม่มีคุณธรรม การไม่คบคนพาลเป็นการขจัดสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีออกไปจากจิตใจของเรา โดยเฉพาะสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือคนซึ่งเป็นเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน คนพาลจัดว่าเป็นสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีไม่เกื้อกูลแก่การประพฤติปฏิบัติธรรม แก่ความเจริญก้าวหน้า ของชีวิต การคบคนนั้นมีความสำคัญต่อพัฒนาชีวิต ด้วยเหตุว่าคบคนเช่นไรก็เป็นคนเช่นนั้น

(๒) การคบหาบัณฑิต คือ การผูกไมตรีกับคนดี มีบัณฑิตเป็นมิตร คบหากับผู้มีศีลธรรม ผู้รอบรู้ธรรมและปฏิบัติธรรม การคบบัณฑิตจะส่งผลให้ผู้คบได้สัมผัสกับความดีต่าง ๆ ได้เห็นตัวอย่าง

^{๑๓๖} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๓/๖-๘, พุ.ส. (ไทย) ๒๕/๒๖๑-๒๖๒/๕๖๑-๕๖๓.

ที่ดี ฟังเรื่องดี ๆ ทำแต่สิ่ง แนวคิดดี ๆ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่การปฏิบัติธรรม เพื่อพัฒนาชีวิตไปสู่ความหลุดพ้น ผู้คบบัณฑิตก็เป็นเช่นกับใบไม้ที่พันของหอม

(๓) การบูชาผู้ที่ควรบูชา คือ การบูชาที่บุคคลบูชาดีแล้วในปุชไนยบุคคลมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น แม้เล็กน้อย ย่อม อำนวยประโยชน์สุขแก่ผู้บูชาตลอดกาลนาน เช่น การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยดอกไม้ของนายสุมน มาลาการ ทำให้ได้รับสมบัติในปัจจุบันคือ ได้รับพระราชทานช้าง ม้า ทาส ทาสี บ้านส่วย เงินทอง ของใช้ เครื่องประดับ^{๑๓๗} ส่วนการบูชาด้วยการปฏิบัติบูชาคือ บูชาพระพุทธเจ้าด้วยการถึงไตรสรณคมน์และรับสิกขาบททั้ง ๕ เป็นต้น

(๔) การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม คือ อยู่ในถิ่นที่มีพุทธบริษัท ถิ่นที่มีคำสอนของพระศาสดารุ่งเรืองการอยู่ในถิ่นเช่นนี้ ย่อมได้รับข้อมูลที่ดี ได้พัฒนาอินทรีย์ ๖ มีตา หู เป็นต้น ให้เจริญขึ้น การอาศัยอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นมงคลเพราะเป็นปัจจัยแห่งการทำ บุญของสัตว์ทั้งหลาย การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสมต้องพิจารณาว่าถิ่นนี้เมื่อไปอยู่แล้ว ทรัพย์สมบัติจะเจริญหรือไม่สามารถประกอบอาชีพ ตั้งตัวได้หรือไม่ชีวิตมีความสุขหรือไม่ทรัพย์สินปลอดภัยหรือไม่ คุณความดีพัฒนาหรือไม่

๒. การจัดทำสิ่งแวดล้อมภายในให้ดี

มงคลสูตรข้อที่ ๕ ถึงข้อที่ ๑๐ รวม ๖ ข้อ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อจัดทำสิ่งแวดล้อมภายในของตนให้ดี จัดเป็นดีใน ซึ่งเป็นฐานที่จะรองรับดีต่อ ๆ ไป ได้อย่างมั่นคง ได้แก่

(๕) การสั่งสมบุญไว้ในปางก่อน คือผู้มีบุญอันทำไว้ก่อนย่อมได้รับสิ่งที่พึงประสงค์ในสมบัติทุกอย่าง ทั้งมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติสูงสุดกระทั่งนิพพานสมบัติความเป็นผู้มีบุญอันทำไว้ในกาลก่อนเป็นการจัด สิ่งแวดล้อมภายในให้ดีหมายถึง การสร้างสิ่งที่ดีให้เกิดขึ้นภายในตัวเอง สิ่งดังกล่าวนี้เป็น ฐานรองรับและต่อเติมการพัฒนากายและใจของตนให้ก้าวไปสู่ความหลุดพ้น ในระดับที่สูงขึ้นไป

(๖) การตั้งตนไว้ชอบ คือปฏิบัติตนถูกต้องด้วยคุณธรรมและหน้าที่ จนเป็นบุคคลที่น่านับถือในที่ทุกสถาน ด้วยการปฏิบัติดังนี้ ๑. ยังตนผู้ไม่มีศีลให้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีศีล ๒. ยังตนผู้ไม่มีศรัทธา ให้ตั้งอยู่ในความเป็นผู้มีศรัทธา ๓. ยังตนผู้ตระหนี่ ให้ถึงพร้อมด้วยการบริจาค

(๗) การเป็นผู้สดับรับฟังมาก คือ การพัฒนาศักยภาพของตนให้เป็นบุคคลที่ทรงคุณค่าสามารถนำหลักวิชาความรู้มา พัฒนาตนเองและพัฒนาผู้อื่น การเป็นผู้สดับรับฟังมากนอกจากได้เพิ่มพูนความรู้ในหลักวิชาการ ต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมความประพฤติให้ถูกต้องดีงามเป็นคนดีที่น่าคบหา สมาคม พระพุทธเจ้าทรงยกย่องผู้สดับรับฟังมากกว่า “ผู้มีธรรมเครื่องทำความแก่กล้า”^{๑๓๘}

^{๑๓๗} มงคล. (บาลี) ๑/๕๘/๕๔-๕๗.

^{๑๓๘} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๐๑/๑๗๕.

(๘) การเป็นผู้มีศิลปะ คือ ผู้มีศิลปะเกิดขึ้นในตนโดยการศึกษา ฝึกคิด ฝึกพูด ฝึกทำ จนชำนาญเกิดเป็น ประสบการณ์แก้ปัญหาเป็น การเป็นผู้มีศิลปะย่อมทำให้ชีวิตมีประโยชน์ต่อตนเอง และชุมชน ได้บำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม

(๙) การเป็นผู้มีวินัยที่ศึกษาแล้ว คือ การเป็นผู้มีวินัยที่ศึกษาดีแล้วคือ ปฏิบัติตามวินัย ทั้งทางโลกและทางธรรมถูกต้อง ไม่บกพร่อง ปฏิบัติเคร่งครัดเรียบร้อย ชื่อว่า มีความสุจริตทางกาย วาจา และใจ แม้นตนเองก็ตีเตือน ตนไม่ได้ ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วยอมสรรเสริญ ชื่อเสียงที่ดั่งยามยอมขจรไป ไม่หลงลืมสติตาย มีสุคติเป็น ที่ไปในเบื้องหน้า^{๑๓๙}

(๑๐) การเป็นผู้มีวาจาสุภาสิตคือวาจาที่ประกอบด้วยลักษณะ ๕ ประการคือ ๑. พุดถูกกาล ๒. พุดคำจริง ๓. พุดสุภาพ ๔. พุดมีประโยชน์ ๕. พุดด้วยเมตตาจิต^{๑๔๐} หลักปฏิบัติในวาจาสุภาสิตคือ พุดถ้อยคำที่เว้น จากโทษ ไม่พุดบด ไม่พุดส่อเสียด ไม่พุดคำหยาบ ไม่พุดเพ้อเจ้อ วาจาสุภาสิตเป็นหลักพัฒนาชีวิตให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ช่วยปลูกเร้าให้เกิดคุณธรรม ทำให้เกิดจิตสำนึก มีกำลังใจในการปฏิบัติหน้าที่ สร้างความปองดองสามัคคี สร้างความเข้าใจอันดีต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน

๓. การทำหน้าที่ต่อครอบครัว

มงคลข้อที่ ๑๑ ถึงข้อที่ ๑๔ รวม ๔ ข้อ เป็นหลักปฏิบัติที่แสดงให้เห็นว่าผู้ปฏิบัติเป็นคนดีมีความรับผิดชอบต่อครอบครัวในฐานะต่าง ๆ เป็นการทำหน้าที่ระดับ พื้นฐานของผู้ครองเรือน ให้สมบูรณ์ ได้แก่

(๑๑) การบำรุงมารดาบิดาคือ เลี้ยงดูมารดาบิดา ประนินบัตด้วยเครื่องสักการะ มีข้าว น้ำ ผ้าห่ม ที่นอน การอบกลิ่น ให้อาบน้ำ ล้างเท้าทั้งสองให้ท่าน จัดว่าเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของบุตรที่ดี ๕ ประการคือ ๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ๒. ช่วยทำกิจการงานของท่าน ๓. ช่วยดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน ๔. ประพฤติตนให้เป็นผู้สมควรรับมรดก ๕. เมื่อท่านล่วงลับไปทำบุญอุทิศให้ท่าน การกระทำ ตอบแทนพระคุณของมารดาบิดาที่จัดว่าเป็นการกระทำอัน มีคุณค่ายิ่งก็คือการยังมารดาบิดาผู้ไม่มี ศรัทธาให้ตั้งอยู่ในศรัทธาผู้ศรัทธาให้ตั้งอยู่ในความถึงพร้อมด้วยศีลผู้ตระหนี่ให้ถึงพร้อมด้วยการ บริจาคผู้ไม่มีปัญญาให้ถึงพร้อมด้วยปัญญาการกระทำ เช่นนี้พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญว่า บุตรธิดา เป็นอันกระทำตอบแทนแล้วและกระทำยิ่ง แล้วแก่มารดาบิดาทั้งสอง ข้อ ปฏิบัติเหล่านี้เป็น มงคล อันสูงสุดแก่ผู้ปฏิบัติการบำรุงมารดาบิดาส่งผลให้ผู้ปฏิบัติพ้นจากทุกข์ประสบประโยชน์สุขในโลก ทั้งสอง ชื่อเสียงที่ดั่งยามขจรไป บันชิตทั้งหลายให้การสรรเสริญ มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “เพราะการประนินบัตในมารดาบิดานั้นแล บันชิตทั้งหลายสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาละไปแล้วยอมบันเทิงในสวรรค์

(๑๒) การสงเคราะห์บุตร คือ การเลี้ยงดูและเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติตนในทางที่ดีที่ถูกเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ บุตร มารดาบิดาพึงสงเคราะห์บุตรด้วยการทำหน้าที่ ๕ ประการคือ ๑. ห้ามมิให้ทำชั่ว ๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี ๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา ๔. หาคู่ครองที่เหมาะสมให้ ๕. มอบ

^{๑๓๙} อจ.ทก. (ไทย) ๒๐/๑๘/๗๑.

^{๑๔๐} อญ.จก. (ไทย) ๒๒/๑๙๘/๓๓๘.

ทรัพย์มรดกในกาลอันควร^{๑๔๑} การสงเคราะห์บุตรเป็นคุณธรรมที่สำคัญ เป็นการปฏิบัติหน้าที่ที่ตนมีอยู่อย่างถูกต้อง ทำให้สถาบันครอบครัวร่วมเย็นเป็นสุข เพราะการสงเคราะห์บุตร การเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่บุตร เป็นการพัฒนาศักยภาพของตนให้ดีขึ้น

(๑๓) การสงเคราะห์ภริยา คือ การรับผิตชอบเลี้ยงดูภริยา เป็นหน้าที่ของสามีที่จะพึงสงเคราะห์อนุเคราะห์ภริยา พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหน้าที่อันสามีพึงสงเคราะห์ภริยาว่า ๑. ยกย่องนับถือว่าเป็นภริยา ๒. ไม่ดูหมิ่น ๓. ไม่นอกใจ ๔. มอบความเป็นใหญ่ในครอบครัวให้ ๕. ให้เครื่องประดับแต่งตัว

สำหรับ ภริยาเมื่อได้รับการสงเคราะห์จากสามีแล้วต้องปฏิบัติหน้าที่ต่อสามี ๕ ประการ เช่นกันคือ ๑. จัดการงานในบ้านเรียบร้อย ๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่าย ๓. ไม่นอกใจ ๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่สามี หามาให้ดี ๕. ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง^{๑๔๒}

การปฏิบัติตามที่กล่าวมานี้เป็นมงคลแก่ผู้ปฏิบัติ เพราะการสงเคราะห์กัน เป็นการยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกัน เอาไว้ทำให้เกิดความเข้าใจกัน ครองรักครองเรือนร่วมกันอย่างมั่นคง ครอบครัวมีความสุข สะดวกต่อการสร้างหลักฐานครอบครัว

(๑๔) การทำงานไม่คั่งค้างอากุล คือทำงานถูกเวลา เหมาะสม ขยันขันแข็ง ไม่เกียจคร้าน ทำอย่างสม่ำเสมอ ผู้ที่รักงาน ทำงานจริงไม่ทิ้งงานให้เสียไม่ให้งานคั่งค้าง ย่อมได้ทรัพย์ได้รับความสุข พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ผู้ใด เมื่อทำกิจแห่งบุรุษ ไม่สำคัญ หนาวและร้อนยิ่งไปกว่าหญ้าผู้นั้น ย่อมไม่เสื่อมไปจากสุข”^{๑๔๓}

๔. การทำหน้าที่ต่อสังคม

มงคลข้อที่ ๑๕ ถึงข้อที่ ๑๘ รวม ๔ ข้อ จัดเป็นหลักปฏิบัติที่สำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม เป็นการปฏิบัติหน้าที่ต่อสังคม สร้างมิตรไมตรี มีน้ำใจ สร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ในหมู่ญาติ ทำงานที่ไม่มีโทษ ลดปัญหาสังคม ชื่อว่าสร้างสันติสุขให้สังคม ได้แก่

(๑๕) การให้ คือการสงเคราะห์เกื้อกูลกัน ในทางที่ดีส่งเสริมการพัฒนาคนให้มีความสุข ส่งเสริม ผู้กระทำให้เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบกัน ทานมี ๒ ประการคือ ๑. อามิสทาน การให้สิ่งของ ๒. ธรรมทาน การให้ธรรม ผลดีที่เกิดแก่ผู้ให้คือ ได้กำจัดความตระหนี่ สละความโลภออกไปจากใจ

พระพุทธเจ้าตรัสอานิสงส์ของการให้ไว้ ๕ ประการคือ ๑. ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคนหมู่มาก ๒. สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน ๓. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมขจรไป ๔. ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ ๕. ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลก สวรรค์

การให้ คือการสงเคราะห์เกื้อกูลกัน ในทางที่ดีส่งเสริมการพัฒนาคนให้มีความสุข ส่งเสริม ผู้กระทำให้เป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบกัน ทานมี ๒ ประการคือ ๑. อามิสทาน การให้

^{๑๔๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๑๔๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๔.

^{๑๔๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๓/๒๐๗.

สิ่งของ ๒. ธรรมทาน การให้ธรรม ผลดีที่เกิดแก่ผู้ให้คือ ได้กำจัดความตระหนี่ สละความโลภออกไปจากใจ

พระพุทธเจ้าตรัสอานิสงส์ของการให้ไว้ ๕ ประการคือ ๑. ผู้ให้ย่อมเป็นที่รักที่พอใจของคน หม่อมมาก ๒. สัตบุรุษผู้สงบยอมคบหาผู้ให้ทาน ๓. กิตติศัพท์อันงามของผู้ให้ทานย่อมจรไป ๔. ผู้ให้ทานย่อมไม่ห่างเหินจากธรรมของคฤหัสถ์ ๕. ผู้ให้ทานหลังจากตายแล้วย่อมเกิดในสุคติโลก สวรรค์

(๑๖) การประพடுத்தธรรม คือการน้อมนำธรรมให้ถึงพร้อมในตัวของผู้ปฏิบัติและเมื่อได้ปฏิบัติธรรมสม่ำเสมอ ชีวิตจะมีความสุขสงบ สุขุม มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า แม้จะปรารถนาเป็นกษัตริย์ มหาศาล เป็น พราหมณ์มหาศาลเป็นเทพชั้นใด หรือต้องการทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะ ก็จะได้รับด้วยการประพடுத்தธรรม^{๑๔๔}

(๑๗) การสงเคราะห์ญาติคือการช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ญาติพี่น้อง การเกื้อกูลแก่พวกญาติ ผู้ขัดสนทรัพย์บ้าง ผู้ เจ็บป่วยบ้าง ซึ่งมาขอความช่วยเหลือ ด้วยให้ของกิน ฝ้านุ่งห่ม และทรัพย์เป็นต้น ตามที่จะสามารถ ช่วยได้ ชื่อว่าการสงเคราะห์ญาติ^{๑๔๕}

การสงเคราะห์ญาติเป็นการยึดเหนี่ยวจิตใจของกันและกัน ทำให้จิตใจเจริญงอกงามด้วยคุณธรรม เป็นเหตุปัจจัยให้ได้คุณธรรมพิเศษขึ้นไปตามลำดับ

(๑๘) การงานที่ไม่มีโทษ คือการทำให้เป็นประโยชน์ให้แก่ตนและแก่คนในสังคม เช่น ทำถนนที่ขรุขระให้ ราบเรียบ ทอดสะพานข้ามน้ำ เพื่อให้คนใช้สัญจรไปมาสะดวก ปลุกต้นไม้ไม่มีเงาไว้ให้ร่มรื่น เมื่อทำเช่นนี้แล้วจิตใจย่อมผ่องใส ย่อมประสบความสำเร็จและมีสวรรค์เป็นที่ไปในเบื้องหน้า

๕. การดำรงตนในศีลธรรม

มงคลข้อที่ ๑๙ ถึงข้อที่ ๒๕ รวม ๗ ข้อ เป็นหลักปฏิบัติตนเกี่ยวกับศีลธรรม โดยมงคลข้อที่ ๑๙ และข้อที่ ๒๐ จัดเข้าในศีล เพราะเป็นข้อปฏิบัติที่มีลักษณะงดเว้นจากบาป สรรวมจากการตึมน้ำเมา มงคลข้อที่ ๒๑ ถึงข้อที่ ๒๕ จัดเข้าในหลักธรรม เพราะเป็นข้อปฏิบัติที่เกี่ยวกับหลักเสริมสร้างสติ กิริยามารยาทดี ไม่มีทิฏฐิมานะ ยินดีพอใจด้วยของของตน เป็นคนดีมีความกตัญญู กตเวทิตาการปฏิบัติตามหลักธรรมนี้จะเป็เหตุให้เกิดความดีงามด้านอื่น ๆ อีกหลายประการ ได้แก่

(๑๙) การงดเว้นจากบาป คือเจตนาความตั้งใจไม่ทำบาปทางกายวาจาและใจครบไตรทวาร ในสิคาลสูตร พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า บาป ได้แก่ กรรมกิเลส ๔ อย่างคือ ๑.ปาณาติบาต ฆ่าสัตว์ ๒.อทินนาทาน ลักทรัพย์ ๓. กามเมสุมิฉฉาจาร ประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ๔. มุสาวาท พูดเท็จ^{๑๔๖} การงดเว้นจาก บาปเช่นนี้จิตใจย่อมไม่เศร้าหมอง ไม่มีเวรภัยกับใครๆ การเว้นจากบาปเป็นการฝึกตนไม่ให้เป็นคน โหดร้าย มือไว ใจเร็ว ซึ่ปิด หมดสติ

(๒๐) ความสำรวมจากการตึมน้ำเมา คือการปิดประตูแห่งอบาย ไม่เสื่อมเสียวสุขภาพร่างกาย ทำให้มีสติ ไม่ประมาท ทำ พูด คิด เรียบร้อย มีความพร้อมต่อการทำความดีได้เต็มที่

^{๑๔๔} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๔๒/๔๗๘-๔๗๙.

^{๑๔๕} มงคล. (บาลี) ๒/๙๓/๘๐.

^{๑๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๐.

พระพุทธเจ้าตรัสมงคลข้อให้สำรวมจากการ ต้มน้ำเมาเพราะน้ำเมาทำให้ผู้ดื่มควบคุมสติไม่ได้ เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นเหตุให้เสื่อมเสีย สุขภาพและโรคภัยของการต้มน้ำเอนามี ๖ ประการคือ ๑. เสียวรพภัยทันตาเห็น ๒. ก่อการทะเลาะวิวาท ๓. เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๔. เป็นเหตุให้เสียชื่อเสียง ๕. ทำให้ไม่มีความละเอียด ๖. เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา^{๑๔๗}

(๒๑) ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย คือความเป็นผู้ไม่อยู่ปราศจากสติ ความไม่ประมาทเป็นหลักธรรมที่สำคัญของ พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นอมตบทว่า “อปฺปมาโท อมตํ ปทํ: ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ”^{๑๔๘} ทางแห่งอมตะ หมายถึง อุบายบรรลุมตะ คำว่าอมตะ ในที่นี้หมายถึง พระ นิพพาน ความไม่ประมาทซึ่งว่ามีอุปการะมากในธรรมอันหาโทษมิได้ เพราะเป็นไปเพื่อยังกุศล เกิดขึ้น^{๑๔๙} พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้กระทำความไม่ประมาทใน สถานคือ ๔. ในการละกายทุจริต บำเพ็ญกายสุจริต ๑. ในการละวจีทุจริต บำเพ็ญวจีสุจริต ๓. ในการละมโนทุจริต บำเพ็ญมโนสุจริต ๔. ในการละความเห็นผิด บำเพ็ญความเห็นถูก^{๑๕๐}

(๒๒) ความเคารพ คือการทำให้หนัก ได้แก่ การยกย่องเชิดชูบุคคลหรือสิ่งที่ควรยกย่องเชิดชูมี พระพุทธเจ้าเป็นต้น ความเคารพเป็นคุณธรรมของผู้ฝึกตนของอารยชนผู้ที่ได้รับการศึกษามาดี ผู้ที่ ให้เกียรติให้ความเคารพผู้อื่นด้วยใจย่อมได้รับการเคารพตอบและเมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงโลกสวรรค์ หรือเกิดในโลกมนุษย์ก็จะได้เกิดในตระกูลสูงมีตระกูลกษัตริย์เป็นต้น^{๑๕๑}

(๒๓) ความอ่อนน้อมถ่อมตน คือปฏิบัติตนเป็นผู้มีบุคลิกภาพดี ไม่เย่อหยิ่ง ไม่มีทิฐิมานะ ไม่ถือตัว ไม่กระด้าง เป็นผู้เด่นในทางดีงาม เป็นผู้ขจัดมานะเสียได้ ขจัดความกระด้างเสียได้ เป็นผู้เชื่องกับด้วยท่อนผ้าสำหรับ เช็ดเท้า เสมอด้วยโคผู้ตัวเขาหัก และเป็นผู้เสมอด้วยงูพิษที่ถูกถอดเขี้ยวแล้ว มีวาจาอ่อนหวาน มี วาจา นุ่มนวล มีวาจา น่าปลื้มใจ^{๑๕๒}

(๒๔) ความสันโดษ คือความยินดีด้วยของของตน มีความหมาย ๓ ประการคือ ๑. สกัตุภิกขุ ยินดีด้วยของ ของตน ๒. สนตฺ ยินดีด้วยของที่มีอยู่ ๓. สมตฺ ภู ยินดีสม่าเสมอ^{๑๕๓} ความสันโดษชื่อว่า เป็นมงคลเพราะเป็นเหตุละบาปธรรมทั้งหลาย มีความมกมาก ความปรารถนาลามกเป็นต้น ความสันโดษเป็นหลักธรรมนำตนสู่ความหลุดพ้นเพราะเป็นเครื่องอบรมอริยมรรคและเพราะเป็นเหตุอยู่สบายในทิศทั้ง ๔^{๑๕๔}

(๒๕) ความกตัญญู คือความเป็นผู้รู้อุปการะอันบุคคลอื่นทำแล้วแก่ตน ความกตัญญูนั้นมีความสำคัญ มาก เพราะเป็นรากฐานแห่งการทำดีทุกอย่าง จะเห็นว่าความกตัญญูไม่ได้จัดเข้าไว้ในบารมี ๑๐ แต่ความกตัญญูเป็นพื้นฐานรองรับให้บารมี ๑๐ สำเร็จผลได้และได้ชื่อว่าเป็นมงคลแก่ผู้

^{๑๔๗} ที.ปา (ไทย) ๑๑/๒๔๘/๒๐๒-๒๐๓.

^{๑๔๘} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

^{๑๔๙} มงคล. (บาลี) ๒/๒๔๖-๒๔๗/๑๘๔-๑๘๕.

^{๑๕๐} อง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๑๖/๑๗๘-๑๗๙.

^{๑๕๑} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๒๙๕/๓๕๔.

^{๑๕๒} พุ.ข.อ. (บาลี) ๒/๒๖๘/๙๙.

^{๑๕๓} มงคล. (บาลี) ๒/๒๙๓/๒๒๔.

^{๑๕๔} พุ.ข.อ. (บาลี) ๙/๑๒๘, พุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๘/๑๐๑.

ปฏิบัติเพราะเป็น เหตุแห่งการบรรลุคุณวิเศษมีประการต่าง ๆ มีความเป็นผู้ควรสรรเสริญว่าเป็น สัตบุรุษเป็นต้น^{๑๕๕}

๖. ธรรมที่เป็นเครื่องสนับสนุนการปฏิบัติเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น

มงคลสูตรได้แสดงหลักธรรมไว้ ๕ ประการ ที่มีลักษณะเป็นธรรมเครื่องสนับสนุนการ ปฏิบัติเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น ทั้งในระดับโลกียะและระดับโลกุตระ มีปรากฏอยู่ในมงคลสูตร ข้อที่ ๒๖ ถึงข้อที่ ๓๐ รวม ๕ ข้อ ได้แก่

(๒๖) การฟังธรรมตามกาล คือในเวลาที่ดีประกอบด้วยอุทัจจะ หรือถูกอกุศลวิตกมี กามวิตกเป็นต้นอย่างใด อย่างหนึ่งครอบงำแล้วฟังธรรมเพื่อบรรเทาวิตกเหล่านั้น^{๑๕๖} ผู้ฟังธรรมย่อม ได้รับประโยชน์ ๕ อย่าง คือ ๑. ย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๒. สิ่งใดเคยฟังแล้วแต่ยังไม่เข้าใจซัด ย่อมเข้าใจซัดในสิ่งนั้น ๓. บรรเทาความสงสัยเสียได้ ๔. ทำให้ความเห็นให้ถูกต้อง ๕. จิตของผู้ฟังย่อม ผ่องใส^{๑๕๗} การฟังธรรม ตามกาลจัดเป็นการบำเพ็ญบุญอย่างหนึ่ง เรียกว่า ธัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จ ด้วยการฟังธรรม^{๑๕๘} การฟังธรรมของบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยย่อมเป็นเหตุบรรลุมรรคได้ใน ปัจจุบัน ส่วนบุคคลผู้เว้น จากอุปนิสัยย่อมเป็นเหตุให้บรรลุมรรคในอนาคต^{๑๕๙}

(๒๗) ความอดทน คือมีความทนทานทั้งกายและใจ อดทนต่อราคะโทสะโมหะอดทนต่อ คำกล่าวล่วงเกิน ความเจ็บใจ ความลำบากตรากตรำ ความเจ็บไข้ ความอดทนเป็นเครื่องหล่อหลอม กายและใจให้มี ความทนทาน อดทนได้มากเท่าใดก็ยิ่งเป็นผู้ สามารถรับภาระหน้าที่อันหนักหน่วงแห่ง ยุคสมัย ได้มากเพียงนั้น

(๒๘) ความเป็นผู้ว่าง่าย คือเมื่อถูกผู้อื่นว่ากล่าวอยู่โดยชอบธรรม ไม่ถึงความความกลบ กลืน หรือความเป็นผู้หนึ่งเฉย หรือการคิดถึงคุณและโทษ กระทำความเอื้อเพื่อความเคารพ ความ ถ่อมตน อย่างเหลือเกินให้ปรากฏ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญความเป็นผู้ว่าง่ายว่าเป็นมงคล เพราะ เป็นเหตุแห่งการได้อิโฉวาท หรือคำแนะนำปราศอนจากเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายและเพราะเป็นเหตุ แห่งการบรรลุคุณคือ การละโทษได้

(๒๙) การเห็นสมณะ คือการเข้าไปหา การบำรุง การระลึกถึง การไต่ถาม และได้เห็น บรรพชิตผู้มีกิเลสสงบ แล้ว ผู้มีกาย วาจา จิต และปัญญาอันอบรมแล้ว ผู้ประกอบการฝึกอย่างสูง ชื่อว่า การเห็น สมณะ ๕๘ การเห็นสมณะ^{๑๖๐} ย่อมมีอุปการะมาก เพราะเป็นเหตุให้ได้ประสบสิ่งที่ ยอดเยี่ยมมี ทัสสนานุตตริยะ การเห็นอันยอดเยี่ยม เป็นต้น^{๑๖๑}

^{๑๕๕} มงคล. (บาลี) ๒/๓๗๑/๒๘๒.

^{๑๕๖} ขุ.ขุ.อ. (บาลี) ๙/๑๒๘, ขุ.สุ.อ. (บาลี) ๒/๒๖๘/๑๐๒.

^{๑๕๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๐๒/๓๔๔.

^{๑๕๘} ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๓๐๕/๑๙๕.

^{๑๕๙} มงคล. (บาลี) ๒/๓๙๖/๓๑๑.

^{๑๖๐} มงคล. (บาลี) ๒/๔๓๙/๓๕๐.

^{๑๖๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๗/๓๒๗.

(๓๐) การสนทนาธรรมตามกาล คือการพูดจากันในเรื่องความดีความชอบ เรื่องที่เป็นจริง มีเหตุมีผล มีหลักฐานอ้างอิง หลักปฏิบัติในการสนทนาธรรมตามกาลคือสนทนากันในเวลาพลบค่ำ คือเวลาที่คนทั้งหลายเลิก ทำงานทุกอย่าง เวลาใกล้รุ่งคือเบื้องต้นแห่งวัน และในกาลนั้น ๆ คือในเวลาที่เป็นโอกาสเหมาะสม จะสนทนากันได้การสนทนาธรรมตามกาล พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งคุณ ทั้งหลายเช่น ได้รับความฉลาดในนิกายทั้ง ๕ ป้องกันไม่ให้นิวรณ์ธรรมครอบงำจิต ได้รับความแจ่ม แจ่มเรื่องข้อธรรมและการปฏิบัติธรรมในด้านต่าง ๆ เป็นต้น การสนทนาธรรมตามกาลช่วยส่งเสริม การปฏิบัติธรรมให้เจริญก้าวหน้าจนถึงความหลุดพ้นจากกิเลส

๗. หลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้นระดับโลกุตระ

หลักธรรมในมงคลสูตรนั้น จัดเป็นหลักปฏิบัติในส่วนที่เป็นโลกุตระธรรมได้ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายเหตุ และฝ่ายผล โลกุตระธรรมฝ่ายเหตุในมงคลข้อที่ ๓๑ ถึงข้อที่ ๓๔ รวม ๔ ข้อ คือ

(๓๑) การเผาผลาญบาป คือการทำบาปธรรมทั้งหลายให้เร่าร้อน ให้หมดไปจากใจ เกาะติดอยู่ในใจไม่ได้ส่งผล ให้จิตสะอาดผ่องใส การบำเพ็ญตบธรรม เป็นเหตุผลของกันและกัน กล่าวคือ บุคคลผู้ที่จะทำ อินทรีย์สังวรให้พร้อมมูลต้องอาศัยหิริ โอตตัปปะและสติ เพราะคุณเครื่องสำรวมอินทรีย์คือสติ สังวรและหิริโอตตัปปะเป็นอุปนิสัยของอินทรีย์สังวร คนที่มีหิริโอตตัปปะจะเป็นคนมีอินทรีย์สังวร มีศีล มีสัมมาสมาธิ ยถาภูตญาณทัสสนะก็เกิดมี เมื่อเกิดยถาภูตญาณทัสสนะแล้ว นิพพิทาและวิราคะ ก็มี วิมุตติญาณทัสสนะก็ย่อมมีตามมาเป็นลำดับ การบำเพ็ญตบธรรมจึงเป็นการขจัดเผาผลาญบาปธรรม ให้เร่าร้อนหมดไปจากใจ พร้อมกัน นั้นก็สร้างกุศลธรรมให้เกิดขึ้นเจริญขึ้นในตน

(๓๒) การประพฤติพรหมจรรย์ คือเว้นจากเมถุนธรรม การประพฤติพรหมจรรย์ในมงคลสูตรนั้นเป็นการปฏิบัติที่ พัฒนาขึ้นมาตามลำดับจากการปฏิบัติมงคลในข้อเบื้องต้น เป็นการปรับพื้นฐานจิตใจให้หนักแน่น ตั้งแต่ระดับโลกียะ ปฐมจิตสูงขึ้นจนก้าวย่าง เข้าสู่โลกุตระธรรม อันเป็นความหลุดพ้นขั้น สูงสุดการ ประพฤติพรหมจรรย์ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุบรรลुकุณพิเศษมีประการต่าง ๆ ที่สูงขึ้นไป

(๓๓) การเห็นแจ้งอริยสัจ คือการเห็นด้วยการเรียนรู้ด้วยอำนาจแห่งญาณเครื่องแห่งตลอด ดังที่พระอรธกถาจารย์กล่าวไว้ว่า “พระโยคาวจรนั้นย่อมแห่งตลอดสัจจะ ๔ ด้วยปฏิเวธญาณดวงเดียว ย่อมตรัสรู้ด้วยอภิสมยญาณดวงเดียว คือย่อมแห่งตลอดซึ่งทุกข์ด้วยปฏิเวธญาณเครื่องกำหนดรู้ซึ่ง สมุทัย ด้วยปฏิเวธญาณเป็นเหตุละซึ่งนิโรธสัจ ด้วยปฏิเวธญาณเครื่องทำให้แจ้ง ย่อมแห่งตลอดซึ่ง มรรคด้วยปฏิเวธญาณเป็นเหตุให้เจริญ”^{๑๖๒} การเห็นอริยสัจคือ รู้ด้วยญาณเครื่องแห่งตลอดนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นมงคล เพราะทำให้ผู้ปฏิบัติถึงความหลุดพ้นจากวิภูฏทุกข์ ทุกข์ดับไปไม่เหลือในเพราะนิพพาน^{๑๖๓}

(๓๔) การทำพระนิพพานให้แจ้ง นิพพาน แปลว่า ดับ เย็นสนิท แสดงภาวะทางจิตใจ หมายถึง เย็นใจ สดชื่น ชุ่มชื่นใจ ดับความร้อนใจเป็นเครื่องดับกิเลส ทำให้ราคะ โทสะ โมหะ หมดสิ้น

^{๑๖๒} มงคล. (บาลี) ๒/๕๒๖/๔๐๘-๔๐๙.

^{๑๖๓} พุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๗๓๐-๗๓๓/๔๗๖-๔๗๗.

ไป ไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัด หรือออกไปแล้วจากตัณหาที่เป็นเครื่องร้อยติดไว้กับภพ^{๑๖๔} นิพพานมี ๒ อย่างคือ ๑. สอุปาทิเสส- นิพพานธาตุ ๒.อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ^{๑๖๕}

พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการใหญ่อันเป็นข้อปฏิบัติเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้งไว้ เรียกว่า ทางสายกลาง ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ การปฏิบัติในสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน กำหนดอารมณ์ของกัมมัฏฐานทั้งสองหยุดนิ่งเป็นสมาธิเจริญฌานขึ้น ต่างๆ พิจารณารูปที่เกิเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไป ด้วยปัญญาเห็นแจ้งดับกิเลสที่เกิดขึ้นกับใจให้หมดไป ตามลำดับขั้น ตั้งแต่ระดับโลกียะจนถึงขั้นโลกุตระระจิดตลอดไปร่งเป็นอิสระ

การทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการอยู่เป็นสุขในทิฐุธรรม ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า นิพพานํ ปรมํ สุขํ: นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ๖ นิพพานํ ปรมํ วทนติ พุทธา: พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นธรรมที่ยอดเยี่ยมที่สุด นิพพานจัดเป็นจุดหมายอันพึงประสงค์สูงสุดของพระพุทธศาสนา สภาวะจิตของท่านผู้บรรลุพระนิพพานจะหมดจดผ่องใส สะอาด สว่าง สงบ คงที่ ดับความร้อนใจ ดับกิเลส ไม่มีตัณหาเครื่องร้อยรัด แม้ว่าจะครองเบญจขันธ์ อยู่ก็สามารถดำรงสภาวะจิตที่ติงามได้ตลอดเวลาคือ จิตไม่หวั่น ไหวในโลกธรรม จิตไม่เศร้าโศกจิตปราศจากอริจิตมีความเกษม สภาวะของจิตที่ติงามทั้ง ประการนั้นมีอยู่ในมงคลข้อที่ ๓๕-๓๘ ซึ่ง เป็นผลที่เกิดจากการทำพระนิพพานให้แจ้ง ผู้ที่ได้บรรลุพระนิพพานจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง

หลักธรรมในมงคลสูตรข้อ ต่อไปนี้เป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงจิตโดยเฉพาะซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการทำนิพพานให้แจ้ง จัดเป็นโลกุตระธรรมฝ่ายผล ผู้วิจยจะอธิบายถึงความหมาย โดยสังเขป ดังนี้

คำว่า จิต แปลว่า ธรรมชาติคิดอารมณ์ ธรรมชาติรู้อารมณ์ ธรรมชาติรู้ วิญญาน มีรูปวิเคราะห์ว่า “อารมมณฺเณ จินเตตติ วิชานาตตี จิตตํ” ชื่อที่ใช้คู่กันเป็นไปในคลองแห่งโฆหารโดยมาก คือ จิตตะ มโน มานสะ วิญญานะ หทยะ มนะ ใช้ในความหมายเกี่ยวกับจิต ในอนุฎีกามณิสาร- มัญจุสา อธิบายว่า “จินตธาตุเป็นไปในความหมายว่าคิดความคิดนั้น มี๓ อย่างคือ อุหนจินตา (คิด ด้วยอำนาจความตริตรอง) วิชานนจินตา (คิดด้วยอำนาจความรู้แจ้ง) ได้แก่ วิญญาน ปชานนจินตา (คิดด้วยอำนาจความทราบชัด) ได้แก่ ปัญญา”

(๓๕) จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม ข้อความพระบาลีในมงคลข้อนี้คือ ฌฏฺฐ สส โลกธมเมหิ จิตตํ ยสฺส น กมปติ แปลว่า จิตของผู้ที่ถูก โลกธรรมกระทบแล้วไม่หวั่นไหว โลกธรรมมี ๘ ประการ ที่เป็นอภิวุฑฺฒารมณฺ ๔ ลาก ยศ สรรเสริญ สุข ที่เป็นอภิวุฑฺฒารมณฺ คือ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ พระพุทธเจ้าตรัส อธิบายเรื่องจิตไม่หวั่น ไหวด้วยโลกธรรมไว้ว่า

ลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข และทุกข์ธรรมเหล่านี้ในหมู่มนุษย์ล้วนไม่เที่ยง ไม่มั่น คง มีความแปรผัน เป็นธรรมดา แต่ท่านผู้มีปัญญาติมีสติรู้ธรรมเหล่านั้นแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นว่า มีความแปรผันเป็นธรรมดา อภิวุฑฺฒารมณฺ (อารมณ์ที่น่าปรารถนา) จึงย้าย จิตของท่าน

^{๑๖๔} พระเทพเวที (ประยูร ทยุโต), พุทธธรรม, หน้า ๒๖๑ .

^{๑๖๕} ชู.อิติ. (ไทย) ๑๕/๔๔ /๓๙๒.

ไม่ได้ ท่านย่อมไม่ยินร้ายต่ออนิฏฐารมณ (อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา) ความยินดี หรือความยินร้าย ท่านจัดปัดเป่าจนไม่มีอยู่ ท่านรู้ทางที่ปราศจากอริ เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ย่อมรู้แจ้งชัด โดยถูกต้อง

(๓๖) จิตไม่เศร้าโศก พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ความโศก ความเศร้าใจ ความแค้นใจ ความผาก ณ ภายใน ความเศร้าโศก ณ ภายในของสัตว์ผู้ประกอบด้วยความฉิบหายอันใดอันหนึ่ง ผู้อันทุกขธรรมอันใดอันหนึ่งถูกต้องแล้ว อันใดเล่า ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่าความ โศก”^{๑๖๖} ความโศกเกิดจากอะไร จะตัดความโศกได้อย่างไร พระพุทธศาสนาได้ให้คำตอบในเรื่องนี้ ไว้ว่า “เปมโต ชายเต โสโก: ความโศกย่อมเกิดจากความรัก เปมโต วิปปมุตตสส นตถิ โสโก กุโต ภย: ความโศกย่อมไม่มีแก่ผู้ปราศจากความรัก ภัยก็ไม่มี”^{๑๖๗} จากข้อความตามที่กล่าวมานี้เป็นการ แสดงให้เห็นว่า จิตที่เศร้าโศก ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ ทำให้สุขภาพกายและใจเสื่อมเสีย ส่วนจิตที่ไม่ เศร้าโศกจะส่งผลให้สุขภาพกายและใจผ่องใส ไม่มีภัย

(๓๗) จิตปราศจากกิเลสเพียงดังอริ อริคือฝุ่นละออง สิ่งใดหรือที่ได้มีอริส่งไปหรือมีอริจับ สิ่งนั้นย่อมเศร้าหมอง รากะ โทสะโมหะ ชื่อว่า อริ เพราะยอมทำจิตให้เศร้าหมอง จิตที่ปราศจากกิเลสเพียงดังอริก็คือปราศจาก ความเศร้าหมอง กิเลสเพียงดังอริในที่นี้ก็คือรากะโทสะโมหะ ที่มาเกาะจิต ทำให้จิตเศร้าหมอง^{๑๖๘}

กิเลส ๓ ตามที่กล่าวนี้ มีลำดับตั้งแต่หยาบจนถึงละเอียดดังนี้

๑. รากะหรือ โลภะ ได้แก่ (๑) อภิชฌา วิสมโลภะ ความโลภอย่างแรง (๒) อภิชฌา ความเพ่งเล็งทรัพย์ของคนอื่น (๓) โลภะ ความอยากได้ ทางทุจริต (๔) ปาปิจฉา ความอยากได้โดยวิธีสกปรก (๕) มหิจฉา ความอยากใหญ่ (๖) กามรากะความกำหนัดในกาม (๗) รูปรากะ ความกำหนัดในรูปอันพึงพอใจ (๘) อรูปรากะ ความกำหนัดใน อารมณ์ทางใจ

๒. โทสะ ได้แก่ (๑) พยาบาท ผูกอาฆาตแก้แค้น (๒) โทสะ คิดทำร้าย (๓) โกรธเดือดดาลใจ (๔) ปฏิฆะ ชัดเคืองใจ

๓. โมหะ ได้แก่ (๑) มิจฉาทิฎฐิ เห็นผิด (๒) โมหะ หลุ่มหลง (๓) สักกายทิฎฐิ เห็นว่ามีตัวตน (๔) วิจิกิจฉา ลังเลในทางปฏิบัติ (๕) สีสัพพตปรามาส ติดในศีล พรต (๖) มานะ ถือตัว (๗) อุทธัจจะ ฟุ้งซ่าน (๘) อวิชชา ไม่รู้สัจธรรม จิตปราศจากกิเลสเพียงดังอริ เป็นจิตที่สะอาด ผ่องใส สามารถรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งหลายเป็นจิตของพระอริยะผู้บรรลुพระอรหัต

(๓๘) จิตเกษม หมายถึง จิตที่ปราศจากโยคะ ๔ ประการคือ (๑)กามโยคะ ความกำหนัดใน กามคุณ ๕ (๒) ภวโยคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในรูปภพและอรูปภพ (๓) ทิฎฐิโยคะ ทิฎฐิ ๖๒ ประการ (๔)อวิชชาโยคะ ความไม่รู้ในอริยสัจ ๔^{๑๖๙} จิตเกษมนี้ชื่อว่าเป็นมงคลเพราะ นำมาซึ่งความเป็นผู้สูงสุดในโลก มีความเป็นผู้มีชั้นอันไม่เป็นไปแล้ว (ไม่เกิดอีก) และเพราะนำมา ซึ่งความ

^{๑๖๖} ที.ม. ๑๐/๓๙๑/๓๒๕.

^{๑๖๗} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑๒/๔๘.

^{๑๖๘} มงคล. (บาลี) ๒/๕๘๒-๕๘๓/๔๔๙.

^{๑๖๙} มงคล. (บาลี) ๒/๕๙๗/๔๖๑.

เป็นอาหุไนยบุคคลเป็นต้น จิตเกษมเป็นจิตคงที่ย่อมได้แก่ของพระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะแล้วเท่านั้น สมดังที่พระธรรมเสนาบดีกล่าวไว้ว่า

ถามว่า พระอรหันต์เป็นผู้คงที่ในอารมณ์อันน่าปรารถนาและอารมณ์อันไม่น่าปรารถนาได้อย่างไร แก้วว่า พระอรหันต์เป็นผู้คงที่แม้ในลาภ เป็นผู้คงที่แม้ในความเสื่อมลาภ แม้ในยศ แม้ในความเสื่อมยศ แม้ในสรรเสริญ แม้ในนินทา แม้ในสุข แม้ในทุกข์ ถ้าว่าบุคคลพึงเอาของ หอมลูบแขนข้างหนึ่ง พึงเอาพริกตากแขนข้างหนึ่ง รากะก็ย่อมไม่มีในเพราะการลูบโน้น ปฏิกะก็ย่อมไม่มีในเพราะการตากโน้น พระอรหันต์เป็นผู้ละซึ่งความดีใจและเสียใจ ล่วงเสีย ได้ซึ่งความยกย่องและความกดขี่ ก้าวล่วงด้วยดีซึ่งความยินดีและความยินร้าย พระอรหันต์ เป็นผู้คงที่ในอารมณ์ที่น่าปรารถนาและอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนาด้วยอาการอย่างนี้^{๑๗๐}

๔.๕ บทสรุป

หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำมาตอบปัญหาเทวดานั้น สามารถจัดเป็นหลักใหญ่ ๆ ต่อการพัฒนาที่สำคัญดังนี้หลักธรรมในโอฆตรณสูตร กุฎิกาสสูตร อิศรสสูตร ปราภวาสสูตร จัดเข้าในหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อสนองความอยากรู้ หลักธรรมในสุพรมสูตร อรัญญสูตร มัจฉริยสูตร วิตตสูตร จัดเข้าในหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อพัฒนาตนเอง หลักธรรมใน วนโรปสูตร ฆัตวาสูตร มาฆสูตร กิณฑสูตร จัดเข้าในหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อพัฒนาสังคม หลักธรรมในกตจินทสูตร ชฎาสสูตร จัดเข้าในหลักธรรมที่เป็นไปเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุดพ้น โดยเฉพาะหลักธรรมเพื่อความหลุดพ้นนั้นถือเป็นเป้าหมายที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่มีการกล่าวถึงหลักปฏิบัติเพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้น ตั้งแต่แต่ระดับโลกียะจนถึงระดับโลกุตระก็คือ มงคลสูตร ได้แก่ พระสูตรใหญ่ที่วางข้อปฏิบัติเอาไว้ถึง ๓๘ ประการ

^{๑๗๐} พ.ม. (บาลี) ๒๙/๓๘/๙๕

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสักกปัญหสูตรนั้น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ค้นคว้าข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสือตำราที่เกี่ยวข้อง โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ๓ ข้อคือ ๑) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกะ ๒) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของสักกปัญหสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง ๓) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในสักกปัญหสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้คือ

หลักพุทธธรรมที่ทำให้เกิดเป็นท้าวสักกะต้องบำเพ็ญวัตรบพ ๗ ประการให้บริบูรณ์ เรื่องท้าวสักกะในพระพุทธศาสนามีที่มาชัดเจน ปรากฏทั่วไปทั้งในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ทั้งประวัติการบำเพ็ญบารมีในอดีตชาติและตัวตนในปัจจุบัน พระไตรปิฎกและอรรถกถาหลายเล่ม มีเรื่องราวของท้าวสักกะอยู่เป็นจำนวนมาก, การบำเพ็ญบุญกิริยา, การบำเพ็ญสัมปทา ๕ หลักธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดา, และการบำเพ็ญเทวธรรม ๒, ในการประกาศพระศาสนาใน พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมสอนทั้งเทวดาและมวลมนุษย์จนได้รับการยกย่องถวายพระนามว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ท้าวสักกะเทวราชผู้สถิตอยู่บนชั้นดาวดึงส์ ตั้งอยู่เหนือยอดเขาพระสุเมรุ ซึ่งท้าวสักกะมีความบทบาทสำคัญต่อพระพุทธเจ้าช่วยเหลือพระพุทธเจ้าตั้งแต่ยังไม่เป็นพระโพธิสัตว์ท้าวสักกะทรงอนุเคราะห์พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติธรรมและทรงยังเป็นพี่ของเทวดาในการตอบปัญหา นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการช่วยเหลือของท้าวสักกะมิได้จำกัดแต่มวลมนุษย์เท่านั้น ยังแผ่ไปถึงสัตว์ดิรัจฉาน และยังเป็นผู้ศึกษาทางธรรมอยู่ตลอดเวลา และยังมีคุณธรรมเด่นมากไม่ว่าจะเรื่องของที่พระพุทธเจ้ายกย่องท้าวสักกะ คือความกตัญญูกตเวที การประพฤติตน อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ หรือการเจรจาถ้อยคำอ่อนหวาน มีวาจาสัตย์ และไม่เป็นคนที่โกรธแล้ว

ความเป็นมาและความสำคัญของสักกปัญหสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้อง นั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเหตุปัจจัยที่นำไปให้มนุษย์ไปเกิดในสุคติภูมิมีมนุษย์เป็นต้นนั้น ขึ้นอยู่กับผลของกรรมฝ่ายดีเป็นขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล ประพฤติตนอยู่ในหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คือ กุศลกรรมทางกาย ๓ อย่าง มีการไม่ฆ่าสัตว์เป็นต้น กุศลกรรมทางวจีกรรม ๔ อย่าง มีการไม่พูดโกหกเป็นต้น และกุศลกรรมทางใจ ๓ อย่าง มีการไม่คิดพยาบาท เป็นต้น ผู้ที่มุ่งหมายจะได้สวรรค์สมบัติ ต้องการไปเกิดเป็นเทวดา ต้องปฏิบัติตามหลักสัมปทา ๕ ประการคือ (๑) ศรัทธา มีความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญา (๒) ศีล ปิดกั้นกายวาจาไม่ให้จะทำชั่ว และส่งเสริมโอกาสในการทำดี (๓) สุตตะ ความรู้ที่ได้สดับ (๔) จาคะ การเสียสละ สละออกไป สละวัตถุสิ่งของ สละกิเลส (๕) ปัญญา ความรู้ทั่ว หยั่งรู้เหตุผลแยกแยะวินิจฉัยออกได้สำหรับผู้ประสงค์จะได้ตำแหน่งที่สำคัญทางการปกครองของเทวดา เช่น ต้องการไปเกิดเป็นท้าวสักกะต้องบำเพ็ญหลักธรรมที่มากขึ้นไปคือ บำเพ็ญ

วัตต ๗ ประการ และนอกจากนี้ยังต้องบำเพ็ญหลักทวารธรรมคือ หิริ ความละอายบาป และ โอตตัมปะ ความกลัวบาป ให้มีอยู่เป็นประจำ จึงจะทรงภาวะของความเป็นเทวดาได้ยั่งยืนนาน

หลักพุทธธรรมในสัจกปัญหสูตรและพระสูตรที่เกี่ยวข้องหลักธรรมต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงนำ มาตอบแก่เทวดานั้น มีความหลากหลายต่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ผลของการวิจัยพบว่า หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงนำ มาตอบแก่เทวดานั้น สามารถจัดเป็นหลักใหญ่ๆ ต่อการพัฒนาที่สำคัญคือ หลักธรรมเพื่อสนองความอยากรู้ของเทวดา หลักธรรมเพื่อพัฒนาตนเอง หลักธรรมเพื่อพัฒนาสังคม และหลักธรรมเพื่อพัฒนาไปสู่ความหลุด พ้น โดยเฉพาะหลักธรรมเพื่อความหลุดพ้น นั้น ถือเป็นเป้าหมายที่สำคัญ ในทางพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่มีการกล่าวไว้ครอบคลุมกลุ่มสัจกในการปฏิบัติซึ่งนำไปสู่ความหลุดพ้น ตั้งแต่ระดับโลกียะไปจนกระทั่งถึงระดับโลกุตระคือ มงคลสูตร ได้แก่ พระสูตรใหญ่ที่วางข้อปฏิบัติเอาไว้ถึง ๓๘ ประการ มีการไม่คบคนพาล เป็นข้อต้น จนถึงจิตเกษมจาก โยคะเป็นข้อสุดท้าย

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

ในงานวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในสัจกปัญหสูตร สำหรับการวิจัยในอนาคตต่อไป ผู้ที่มีความสนใจจะวิจัยเกี่ยวกับ เรื่องนี้ สามารถศึกษาวิเคราะห์ได้ดังนี้

๑. ศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นเทวดา
๒. ศึกษาเกี่ยวกับหลักธรรมของท้าวสักกะ
๓. ศึกษาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาพูดถึงท้าวสักกะ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาบาลี-ไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) คัมภีร์:

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๒-๒๕๓๕.

มหาหมกุฎราชวิทยาลัย. วิสุทธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสส ปกรณวิเสสส ปจฺจโม ภาโก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑

(๒) หนังสือ:

กรมวิชาการ. สัฏกฤต-ไทย-อังกฤษ อภิธาน. พระนคร: ศุภสภา, ๒๕๑๑.

กรมศิลปากร. จักรวาลที่ปณี. กรุงเทพมหานคร: เนททัตเธิกเพรสศึกษาการพิมพ์, ๒๕๒๓.

นัยนา โปร่งธูระ. บทบาทของพระอินทร์ในปัญญาสชาดก. จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชทานเพลิงศพนางสาวนัยนา โปร่งธูระ. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๔.

ต. นาคะประทีป. บาลี อภิธานปฐพีปิกาและสุจิ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไท, ๒๕๖๗.

ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรมมคฺค-ไทย. กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. เมืองไทยจะวิฤตถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.

_____. พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๑.

_____. พระพุทธศาสนาในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๘. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แพรวแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗-๔๘.

- พระพรหมโมลี (วิลาศธรรมาโร ป.ธ.๙). **โลกที่ปณี**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.
- พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตวณฺโณ). **พรรณนาสวรรค์**. กรุงเทพมหานคร: วิสุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๗.
- พระอัครวิมลเถระ. **สัทนิตีธาตุมาลา คัมภีร์หลักบาลีไวยากรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๕.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.
- รังษี สุทนต์. **พุทธกิจ: กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๔๖.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **ธรรมวิภาคปริจเฉทที่ ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- เสฐียร พันธงสี. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- รังษี สุทนต์. **พุทธกิจ: กิจที่พระพุทธเจ้าทรงทำ**. กรุงเทพมหานคร: โรเนียวพริ้นเตอร์ ท่าพระจันทร์, ๒๕๕๙.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๕๓.
- บุญมี แทนแก้ว. **จริยธรรมกับชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๕)
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.
- สนิท ศรีสำแดง. **พระพุทธศาสนากับการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). **ด้วยความหวังและกำลังใจ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๓๕.

(๓) วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

- เกื้อพันธ์ นาคบุปผา. “พระอินทร์ในวรรณคดีสันสกฤต บาลี วรรณคดีไทย”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

พระมหาสุเทพ อภิญาโน. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระมหาประยงค์ จันทรแดง. “ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกับคัมภีร์พระเวท และความเชื่อต่อเทวดาในสังคมไทยปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์). “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์). “นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระมหาสมศักดิ์ สุวณฺณรตโน. “ความคิดเรื่องเทวดาในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พินิจ สุขสถิต. “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นนักษมาพจรในพระไตรปิฎก”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

วาทนีย์ เสนาะกล้า. “คติความเชื่อเรื่องพระอินทร์ในศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย”. **สารนิพนธ์ศิลปศาสตร์.** คณะโบราณคดี: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

ห้องสมุดดิจิทัลวชิรญาณ. “บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง ตอนที่ ๘ พระสังข์ตีคัลลี”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://vajirayana.org/บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง ตอนที่ ๘ พระสังข์ตีคัลลี> [๑ กันยายน ๒๕๖๐].

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระครูพิมลธรรมานุกุล [สันติชัย โชติโก (เกษเสนา)]
ว/ ด/ ป เกิด	: ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๐๖
สถานที่เกิด	: ตำบลกระสอบ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ
การศึกษา	: นักธรรมเอก : หลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.) รุ่นที่ ๙ วิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม : หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๖๒ วิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม
ประสบการณ์ทำงาน	: ครูพระสอนศีลธรรม
อุปสมบท	: วันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๗
สังกัด	: วัดบางนานอก แขวงบางนา เขตบางนา กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๖๐
หน้าที่	: ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบางนานอก
ปีที่เข้าศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๕๙
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๖๑
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดบางนานอก แขวงบางนา เขตบางนา กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๖๐ โทร. ๐๙ ๖๘๗๙ ๙๑๔๙